

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
POKOJNINSKE REFORME V BALTSKIH DRŽAVAH

Ljubljana, februar 2010

TILEN BOŽIČ

IZJAVA

Študent Tilen Božič izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Tineta Stanovnika, in dovolim njegovo objavo na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

Kazalo

Uvod	1
1. Pokojnina in finančna vzdržnost.....	2
1.1. Pokojnina	2
1.2. Finančna vzdržnost sistema	2
2. Baltske države ob osamosvojitvi	2
2.1. Pripravljanje terena za izvedbo pokojninskih reform	3
2.2. Gospodarski sistemi baltskih držav na prelomu tisočletja	3
2.2.1. Osnovni kazalniki	4
2.2.2. Finančni sektor	4
2.3. Demografsko ozadje	7
3. Pokojninska reforma v Litvi	9
3.1. Demografsko ozadje	10
3.2. Gospodarska slika	11
3.3. Pokojninska reforma	12
3.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema	18
4. Pokojninska reforma v Estoniji.....	20
4.1. Demografsko ozadje	20
4.2. Gospodarska slika	21
4.3. Pokojninska reforma	22
4.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema	27
5. Pokojninska reforma v Latviji	28
5.1. Prva reforma iz leta 1991	28
5.2. Priprave na drugo pokojninsko reformo v letih 1993 do 1995	29
5.3. Pokojninski zakonski paket reforme iz leta 1996	31
5.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema	37
6. Primerjava dosežkov pokojninskih reform baltskih držav	39
Sklep	42
Literatura in viri	44
Priloge	49

Kazalo slik

Slika 1: Gibanje števila prebivalcev Litve, Latvije in Estonije od 1968 do 2058* za izbrana leta.....	7
Slika 2: Povprečna pokojnina v Estoniji v EUR ob začetku leta.....	22

Kazalo tabel

Tabela 1: BDP, uvoz-izvoz, površina in prebivalstvo po baltskih državah.....	4
Tabela 2: Primerjava bančnih sistemov na podlagi koncentracije, lastništva in deleža bilančne vsote glede na BDP v letu 2002.....	5
Tabela 3: Prikaz gibanja števila prebivalstva v tisočih v Litvi, Latviji in Estoniji v letih 1968, 1988 in 2008 ter projekcija Eurostat za leti 2028 in 2058.....	8
Tabela 4: Celotna rodnost po baltskih državah s projekcijo do vključno obdobja 2045-2050.....	8
Tabela 5: Smrtnost na 1.000 prebivalcev v baltskih državah in na območju EA-15 za izbrana leta.....	9
Tabela 6: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu v baltskih državah v primerjavi z območjem EA-15 za izbrana leta.....	9
Tabela 7: Število upokojencev in pokojninska blagajna v obdobju 1999 do 2008 (Litva).....	19
Tabela 8: Prikaz naraščanja deleža upokojencev glede na celotno prebivalstvo Estonije v obdobju 1980 do 2009.....	21
Tabela 9: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu za moške in ženske v izbranih letih od 1985 do 2008 v Estoniji.....	21
Tabela 10: Povprečne letne stopnje brezposelnosti v izbranih letih 1990 do 2008 z ocenama za leti 2010 in 2012.....	21
Tabela 11: Predlog sistema štirih stebrov v Latviji leta 1995.....	30
Tabela 12: Proračun za starostne pokojnine v obdobju 2007 do 2009.....	37
Tabela 13: Število socialno zavarovanih oseb in povprečna plača socialno zavarovanih oseb.....	38
Tabela 14: Primerjava tipa in časa uvedbe pokojninskih stebrov med zadnjo pokojninsko reformo v baltskih državah.....	41

Kazalo enačb

Enačba 1: Enačba izračuna starostne pokojnine I. stebra v veljavi od leta 1995 (Litva).....	13
Enačba 2: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra v obdobju od aprila 1993 do aprila 2000.....	23
Enačba 3: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od maja 2000.....	25
Enačba 4: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od leta 1993 do vključno leta 1995.....	29
Enačba 5: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od leta 1996.....	31

Uvod

Z majem 2004 je v Evropsko Unijo (EU) vstopilo deset novih članic. Med temi tri republike bivše Sovjetske zveze¹ (SZ) in štiri članice Varšavskega pakta², ki so kot sateliti SZ v obdobju po II. svetovni vojni predstavljale t.i. Vzhodni blok. Z januarjem 2007 je EU razširila članstvo še na Romunijo in Bolgarijo, prav tako bivši članici Varšavskega pakta³, kar je povečalo število članic na 27.

V diplomski nalogi bodo podrobneje razčlenjene različne faze reform pokojninskih sistemov Estonije, Latvije in Litve v obdobju od konca 80-ih let, ko vstopijo v obdobje tranzicije, do današnjih dni. Kot osrednji problem je postavljen izziv, ki ga prinaša prehod iz socialističnega v tržno gospodarstvo. Pokojninski sistem, ki je do zgodnjih 90-ih let temeljil na predpostavkah polne zaposlenosti, popolne vzajemnosti in relativno mlade populacije (Slay, 2007), se je znašel v novi resničnosti in posledično na robu propada.

Nekateri privilegiji kot npr. posebni režimi za partijske funkcionarje, poklici z beneficirano delovno dobo, relativno kratka delovna doba z možnostjo predčasne upokojitve, visoka stopnja nadomestitve dohodka ipd. so predstavljali veliko obremenitev in obenem nevzdržnost v novem, demokratičnem sistemu, utemeljenem na tržnem gospodarstvu. Dodatni problemi kot npr. pomanjkljiva administracija, vplačevanje prispevkov in izplačevanja pokojnin neposredno v oz. iz državnega proračuna, so dodatno otežili nastali položaj.

Postopna posodobitev tako obsežnega in zapletenega sistema ni bila možna saj ne bi zagotovila zadovoljivih socialnih in političnih rezultatov v doglednem času. Brez pretiravanja lahko rečemo temu prehodu revolucija v pokojninskih sistemih, ki jo doživljajo t.i. tranzicijske države.

Rdečo nit bo v nadaljevanju predstavljal pregled vzpostavljanja stabilnega pokojninskega sistema v okolju polnem zakonskih, administrativnih in ekonomskih problemov, ki ga dodatno zaostrujejo demografska in druga sistemska vprašanja ter nenazadnje različne interesne skupine in kratkoročni interesi politikov. Namen diplomskega dela je raziskati in sistematično razvrstiti potek reform v omenjenih novih članicah EU od povoda preko ukrepov do zgodnjih rezultatov.

V diplomski nalogi bo nadalje raziskan potek in problemi ter rešitve, ki so spremljali reforme, raven na katero so se povzpeli sistemi obravnavanih držav in krajša analiza prvih posledic reform v praksi. Vse skupaj bo vodilo k ugotovitvi ali so baltske države uspele vzpostaviti dolgoročno finančno vzdržen pokojninski sistem.

¹ Republike bivše Sovjetske zveze, ki so se s 1. 5. 2004 pridružile EU so Estonija, Litva in Latvija.

² Bivše članice Varšavskega pakta, ki se s 1. 5. 2004 pridružijo EU so Češka, Madžarska, Poljska in Slovaška.

³ Varšavski pakt oz. »Sporazum o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči« je sprejet 14. 5. 1955. Razpuščen je 1. 7. 1991 v Pragi.

1. Pokojnina in finančna vzdržnost

Preden podrobneje zaidemo v raziskovanje razvoja pokojninskih sistemov v nadaljevanju opredeljujem dva termina diplomskega dela, in sicer pokojnino oz. pokojninski sistem in finančno vzdržnost.

1.1. Pokojnina

Pod okrilje termina pokojnina teorija socialnega zavarovanja postavlja starostno, invalidsko in družinsko ter vdovsko pokojnino (Volskis, 2008, str. 8). V nadaljevanju diplomske naloge bo pozornost namenjena predvsem starostni pokojnini, saj ta predstavlja največji del izdatkov pokojninske blagajne in posledično spremenljivko z največjim ponderjem vpliva na finančno vzdržnost javnih financ. Invalidska in družinska ter vdovska pokojnina bodo v pretežni meri omenjene obrobno, kot posebnost ali zanimivost, in ne v okviru jedra razprave⁴.

Za potrebe tega diplomskega dela starostna pokojnina pomeni trajen in reden dohodek do katerega je zavarovanec upravičen od upokojitve do smrti na podlagi preteklih plačil prispevkov, izpolnitve določene starosti in let delovne dobe, z namenom nadomestitve izpada dohodka.

1.2. Finančna vzdržnost sistema

Za potrebe tega diplomskega dela se finančna vzdržnost pokojninskega sistema osredotoča na solventnost. Solventnost lahko opredelimo kot dolgoročno sposobnost poplačila obveznosti ob dospelju.

2. Baltske države ob osamosvojitvi

Baltske države so ob osamosvojitvi od bivše SZ podedovale z vidika filozofije tržnega gospodarstva nevzdržen pokojninski sistem. Bistvene pomanjkljivosti takratnega sistema strnemo v naslednjih točkah:

- predpostavka polne zaposlenosti,
- splošna možnost predčasnega upokojevanja in/ali v primeru določenih poklicev beneficirana delovna doba (vojska, policija, letalstvo, zdravstvo itd.),
- sistem je slonel na enem pokojninski stebru (državni) temelječ na sistemu sprotnega prispevnega kritja,
- velika asimetrija v obsegu pravic glede na sektor v katerem je bil posameznik zaposlen (tovarniški delavci, kmetje, partijski funkcionarji, uslužbenci v vojski in policiji, rudarji itn.),
- visoke pokojnine za izbrano elito (t.i. partijske pokojnine) in v splošnem visoke pokojnine glede na plače⁵ (visoka stopnja nadomestitve dohodka),
- relativno kratka najnižja upokojitvena delovna doba v primerjavi z dejansko življenjsko,
- ženske se lahko upokojijo s krajšo delovno dobo in nižjo starostjo kot moški,
- pokojnine kot del državnega proračuna (neučinkovitost, nepreglednost),
- invalidska pokojnina (od 16 leta starosti do smrti, enostavna možnost pridobitve).

⁴ Npr. Latvija pozna le družinske pokojnine (osiroteli otroci) medtem, ko vdove oz. vdovci pravic iz morebitne vdovske pokojnine nimajo.

⁵ Npr. pokojnine so znašale med 50% in 100% plače. Tako visoke pokojnine so se zagotavljale predvsem na podlagi transferjev iz zveznih držav z mlajšo starostno strukturo.

Če je pod okriljem SZ ta sistem lahko preko prerazdelitev še deloval, v okviru neodvisnih držav to ni bilo več mogoče. Pojavila se je nujnost korenitih sprememb, ki jih lahko razumemo kot prvi val reform, in sicer:

- pravice iz naslova pokojnine se poenotijo in omejijo le na nespremenljivi del,
- zmanjša se razlika med najnižjo in najvišjo pokojnino⁶,
- skuša se obdržati zaščita starejših, invalidov, ovdovelih, osirotelih itd.

Ob tem finančno in strokovno priskočijo na pomoč številne mednarodne organizacije in zahodne države, ki imajo v ozadju različne strateške interese. Kot osrednje lahko naštejemo Svetovno banko, Mednarodno organizacijo za delo, skandinavske države idr.

2.1. Pripravljanje terena za izvedbo pokojninskih reform

Z razpadom SZ se v baltskih državah začne obdobje številnih reform. Pokojninska je bila le ena izmed mnogih, ki so jih skušali vpeljati. Litvance, Latvijce in Estonce je močno zaznamovalo predhodno obdobje (pre)hitre tranzicije (OECD, 2000, str. 119-139).

Reforma pokojninskega sistema je neposredno povezana s stanjem finančnega sektorja in njegove infrastrukture, ekonomske stabilnosti oz. rasti, političnega in demografskega položaja in drugih dejavnikov⁷. Z razvojem omenjenih področij, države postajajo pripravljene na radikalnejše spremembe pokojninskih sistemov.

Kot odraz razlik v razvoju in dinamiki so se tudi na področju pokojninskih sistemov pojavili različni pristopi k uvajanju sprememb. Kljub temu lahko pri vseh treh državah opazimo podobnosti v načrtovanju pokojninskega sistema z več stebri:

- I. steber: obvezni, javni sistem sprotnega prispevnega kritja, omejen tako, da omogoča primerno stopnjo nadomeščanja dohodka, pravice in dolžnosti so opredeljene in splošno veljavne;
- II. steber: obvezen za mlajše delovno aktivne osebe, poljuben za ostale, po svoji naravi je naložbeni in zasebno upravljan z namenom dopolnjevanja dohodkov iz I. stebra; delovanje je nadzorovano s strani države;
- III. steber: prostovoljen, zasebno upravljan, vključuje individualne in poklicne sheme.

2.2. Gospodarski sistemi baltskih držav na prelomu tisočletja

Baltske države imajo majhna in odprta gospodarstva, močno vezana na gospodarske razmere v okoliških državah (Rusija, Finska, Švedska, Poljska idr.).

⁶ Skuša se zagotoviti preživetveni minimum.

⁷ Okolje v katerem prihaja do reform na zanimiv način omenja Toots, A. (1999) v prispevku *Baltic Old-Age Pension Reform: Looking for the Common Trends*. Dejavnike deli na »implicitne« (trg dela, faktor zaposleni/upokojeni, staranje prebivalstva, privatizacija, približevanje EU) in »eksplicitne« faktorje (zakonodajni proces, politične stranke, administrativne strukture, odnos javnosti do državnega zagotavljanja blaginje).

Tabela 1: BDP, uvoz-izvoz, površina in prebivalstvo po baltskih državah.

	Litva	Latvija	Estonija
BDP v 2008 (mrd EUR)	32,3	23,1	15,9
IM+EX v 2003	109% BDP	97% BDP	171% BDP
Površina ('000)	65,3 km ²	64,6 km ²	45,2 km ²
Prebivalcev v 2006 ('000)	3.590	2.280	1.320

Viri: Eurostat, Portrait of the Regions (Eurostat), Statistics Estonia, Statistics Lithuania, in Latvijas Statistika, 2009. ECB, 2005.

2.2.1. Osnovni kazalniki

Pred pokojninskimi reformami je moralo biti izpolnjenih nekaj pogojev za uspešno vzpostavitev in delovanje novih pokojninskih sistemov:

- primerna gospodarska rast – od druge polovice 90ih let vse tri beležijo visoke rasti (glede na EU)⁸,
- primerna stopnja inflacije – znižanje in stabilizacija inflacijskih stopenj⁹,
- uravnotežen proračun in tekoči del plačilne bilance – zunanja konvertibilnost je bila v vseh treh uvedena leta 1994¹⁰,
- primeren zunanji dolg¹¹.

Na podlagi navedenega lahko zaključim, da so razmere postale primerne za uvajanje, izvajanje in uveljavitev načrtanih pokojninskih reform od leta 1994 dalje.

2.2.2. Finančni sektor

Poleg zgoraj omenjenih dejavnikov na potek pokojninske reforme igrajo ključno vlogo finančne institucije, saj izvajanje načrtane pokojninske strategije sloni na njih. Uspešnost pokojninskih skladov je med drugim odvisna tudi od učinkovitosti bančnega in zavarovalniškega sistema, ki mora biti sposoben zbirati in upravljati pokojninske prispevke ter druga vplačila, voditi osebne račune in evidence, opravljati raznorazne skrbniške storitve ter sklepati zanesljive zavarovalne pogodbe¹².

Finančni sistemi v sodobnem smislu so se začeli vzpostavljati v začetku 90-ih let. Razvili so se sorazmerno hitro in srednjeročno gledano predstavljajo stabilen sistem¹³.

⁸ Velja omeniti, da je realni BDP (1989=100) dosegel v Estoniji šele 87% oz. 69% v Litvi in Latviji glede na leto 2001. Glej tudi pregled gospodarskih rasti v prilogi k diplomskemu delu.

⁹ Nizka in stabilna inflacija je predpogoj za učinkovito delovanje trga vrednostih papirjev in institucionalnih investitorjev. S strogo disciplino in nekaterimi rešitvami (pripenjanje valut na SDR in kasneje EUR) vsem trem uspešno znižati inflacijo pod 10%. Ob uvedbi novih pokojninskih sistemov (2002) so na letni ravni beležile že manj kot 3% inflacijo. Glej tudi graf v prilogi k diplomskemu delu.

¹⁰ Zaradi nezadostno razvitega in nadziranega finančnega sistema je bila to tvegana odločitev. Tekoči del plačilne bilance je z izjemo 1999 (ruska kriza) in zadnje krize (2008, 2009) v mejah maastrichtskih kriterijev (pod 3% BDP).

¹¹ Ob osamosvojitvi je dolg znašal 0% BDP. Do leta 1998 se je povzpela na 5,5% BDP v Estoniji, 9,6% v Latviji in 16,6% v Litvi. 2008 je dolg znašal na 4,6% BDP v Estoniji, 19,5% v Latviji in 15,6% v Litvi (Viri: 1991 EBRD; 1998 in 2008 – Eurostat: General government consolidated gross debt as a percentage of GDP). Glej tudi gibanje zunanjega dolga v prilogi k diplomskemu delu.

¹² Najbolj do izraza pridejo pri dodatnih pokojninskih zavarovanjih in naložbenih življenjskih zavarovanjih, saj se ta sklepajo za daljša obdobja (t.j. nad 10 let).

¹³ V primerjavi z EU-15 morajo prehoditi še dolgo pot (banke so temeljni steber; zavarovalnice, investicijske družbe, lizinske hiše ipd. imajo majhne deleže; trgovanje z vrednostnimi papirji je skromno a v porastu).

Banke

Jedro finančnega sektorja predstavljajo banke. Te so se v večjem obsegu prestrukturirale z vzpostavitvijo dvotirnega¹⁴ bančnega sistema in posrednega stimuliranja s strani države. Zaradi velike politične želje po obsežnejši privatizaciji in rasti konkurence na področju bančnih storitev se predpišejo zanemarljive omejitve za vstop na bančni trg (ECB, 2005, str. 33, 35-36). Poleg številnih privatiziranih državnih bank se pojavijo novoustanovljene banke z zasebnim lastništvom¹⁵. Nesposobnost upraviteljev, slaba posojila in zunanji šoki so v vseh treh državah pripeljali do bančnih kriz s katerimi so se spopadle na bolj ali manj učinkovite načine¹⁶. Posledice so danes jasno vidne skozi pretežno tuje lastništvo in visoko tržno koncentracijo, ki ni primerljiva s prostorom EU15¹⁷. Poleg tega so tuji bančni sistemi preko podružnic preplavili tudi ostala področja, kot so leasing, zavarovalništvo ipd.

Na območju baltskih držav lahko govorimo o prevladujočem položaju univerzalnih bank oz. finančnih konglomeratov, ki nudijo številne produkte in storitve najširšemu krogu strank¹⁸.

Tabela 2: Primerjava bančnih sistemov na podlagi koncentracije, lastništva in deleža bilančne vsote glede na BDP v letu 2002.

	Litva	Latvija	Estonija
Koncentracija (delež petih največjih bank v 2003)	82%	63%	99%
Odstotek tujega lastništva (1997)¹⁹	40,6%	/	98%
Odstotek tujega lastništva (2003)	95,6%	47,2%	97,3%
Bilančna vsota bank v mrd EUR (2003)	6,4	8,5	5,8

Vir: ECB, 2005, str. 17, 33, 35-36.

Zavarovalnice

Ključno nalogo zavarovalnic z vidika pokojninskega sistema lahko prepoznamo v privatnem pokojninskem stebru. Slednji začne nastajati že v začetku 90-tih let in nato prerase v sodoben sistem²⁰. Z razvojem zavarovalnega sektorja se vzpostavljajo nove zahteve na področju nadzora, solventnosti in delitve zavarovanj na življenjska ter druga. Dodatno stimulacijo pri uvajanju sodobnih standardov je zagotovil pridružitveni proces k EU.

Na področju življenjskih zavarovanj kljub temu ni prišlo do zelenega odziva, saj so vložena

¹⁴ Splošno uveljavljen sistem, v katerem je na eni strani centralna banka kot neodvisna institucija, na drugi pa množica komercialnih bank.

¹⁵ Zaključek obsežne privatizacije bančnih sistemov: Estonija – 2000, Litva – 2002, Latvija – nedokončano.

¹⁶ Estonija je likvidirala banke, katerih slabo poslovanje je izhajalo iz napak managementa in sanirala tiste, ki so jih prizadeli zunanji šoki. Litva je prestrukturirala državne banke in ukinila zasebne. Latvija je likvidirala banke s prevelikim obsegom slabih posojil.

¹⁷ Polnopravne članice Evropske unije na dan 31. 12. 2003.

¹⁸ Dodatne storitve se nudijo pretežno preko podružnic ali povezanih oseb; npr.: estonske banke imajo v lasti 99,1% delež v ponudnikih leasinga, 73% življenjskih zavarovalnic in 95,2% v investicijskih skladih (2002).

¹⁹ V Evro območju je ta delež okoli 20% in le v štirih državah dosega 30%.

²⁰ Zakonodaja s področja zavarovalništva pride v veljavo 1990 – Litva, 1992 – Estonija oz. 1993 Latvija. Sprva je zavarovalnice nadziralo ministrstvo za finance, nato pa samostojna institucija (1993 – Litva, 1995 – Latvija in Estonija).

sredstva dosegla manj kot desetino povprečja OECD (Bokans, 2004, str. 15)²¹. Proti koncu 90-tih let se za delodajalce uvedejo olajšave za vlaganja v življenjska zavarovanja in zasebne pokojninske sklade. Z letom 2002 se trend sklenjenih pokojninskih in zavarovalnih produktov začne obračati navzgor²².

Trg vrednostnih papirjev

Trg vrednostnih papirjev je v vseh treh državah vzpostavljen sredi 90-tih let. Kljub zgodnji vzpostavitvi, pa zaradi visokih inflacijskih stopenj, ni bilo mogoče zagotoviti normalnega delovanja. S stabilizacijo razmer in uvrstitvijo več zasebnih podjetij v kotacijo se je število transakcij z lastniškimi vrednostnimi papirji preko organiziranega trga začelo povečevati. Tržna kapitalizacija je kljub temu nizka²³. Dodatni razlog za skromen promet so:

- hitre rasti plitkih trgov je umirila ruska kriza leta 1998,
- večino tržno zanimivih podjetij so preko borze prevzeli Finci in Švedi ter jih nato umaknili s kotacije,
- splošen upad optimizma in množičnega vlaganja v trg vrednostnih papirjev.

Med dolžniškimi vrednostnimi papirji prevladujejo državne obveznice. V splošnem lahko ugotovimo, da je trgovanje z dolžniškimi papirji živahnejše kot z lastniškimi. Obstajajo sicer manjše razlike, vendar so te predvsem posledica regulacije trgov in davčnih politik²⁴.

Dodaten izziv trgu vrednostnih papirjev predstavlja globalizacija, saj je z velikim deležem prevzetih podjetij in kotacijo preneseno na območje držav EU15, preživetje tega trga v baltskih državah postavljeno pod vprašaj. Če se ozremo na trenutne trende na tem področju lahko opazimo obsežno konsolidacijo, kar bo najverjetneje tudi rešitev za plitke in nizko likvidne trge vrednostnih papirjev²⁵.

Ključni problem, ki ga lahko izluščimo je omejen nabor naložbenih možnosti za vlaganja sredstev pokojninskih skladov II. in III. stebra ter drugih institucionalnih investitorjev na domačem trgu.

Trenutna gospodarska slika

Baltske države so ugodno geostrateško lego dobro izkoristile. Kot male države so na široko odprle vrata gospodarstvu EU. Ugotovimo lahko, da visoki donosi (rasti BDP) hodijo z roko v

²¹ Zbrane premije življenjskega zavarovanja v letu 2001 so bile 0,4% BDP v Estoniji, 0,2% v Litvi in 0,1 v Latviji, v primerjavi s povprečjem OECD, ki je znašalo 4,6% BDP.

²² Najbolj razvit zavarovalniški trg ima Latvija, kar ji prinaša prednost v uveljavljanju zasebnega stebra.

²³ Tržna kapitalizacija je v letu 2000 znašala 1,92 mrd EUR v Estoniji, 0,59 v Latviji in 3,28 v Litvi (v Sloveniji 3,05). 2005 je znašala 3,02 mrd EUR v Estoniji, 2,18 v Latviji in 6,94 v Litvi (v Sloveniji 6,7). Povzeto po podatkovni bazi Eurostat, Market Capitalisation – Annual Data.

²⁴ Npr. v vseh treh državah so predpisane zahteve glede dopustnih naložb in razpršitve premoženja naložbenih pokojninskih skladov, skladov naložbenega življenjskega zavarovanja idr., kar vpliva na dinamiko kapitalskih in dolžniških trgov. Kot primer davčnih politik lahko omenim, da Estonija ne obdavčuje reinvestiranih dobičkov.

²⁵ Po ruski krizi (1998) so nekatera že privatizirana podjetja pokupili lokalni ali tuji investitorji, ki so se z izrinjanjem malih delničarjev dokopali do dovolj velikih deležev za umik delnic iz kotacije. Leta 2000 je bila ustanovljena Enotna baltska lista 15-ih najbolj likvidnih vrednostnih papirjev (»Common Baltic List«). 2001/02 HEX odkupi večinske deleže RSE in TSE. VSE ostaja v večinski državni lasti z namero o privatizaciji. Vse tri (RSE, TSE in VSE) so danes združene pod okrilje NASDAQ OMX Group.

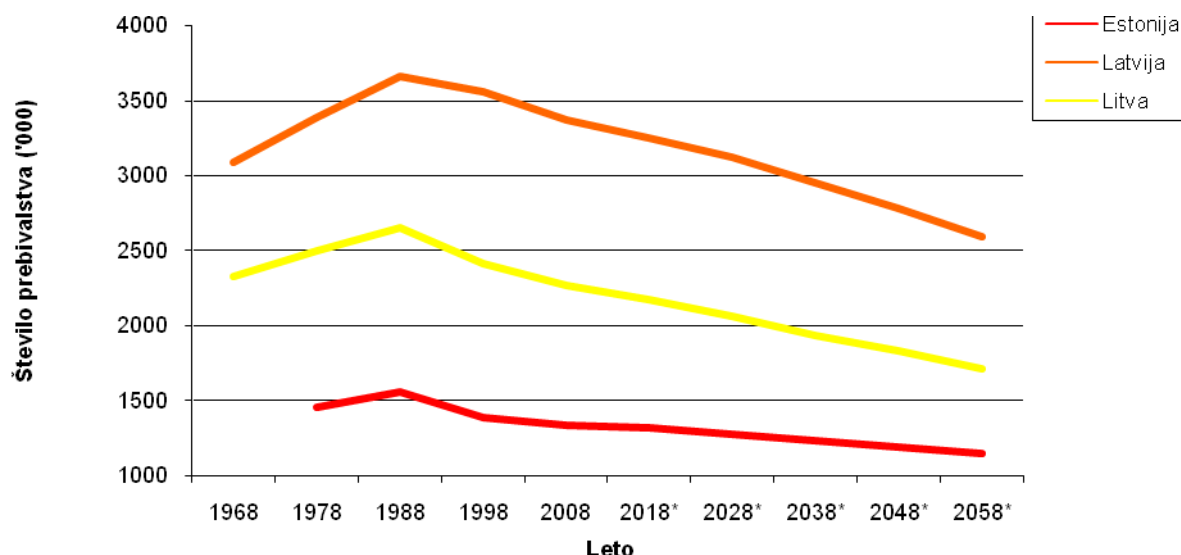
roki z visokimi tveganji. V prvem trimesečju 2009 so se Litva, Latvija in Estonija z upadom BDP -11,8%, -15,1% oz. -18,6% v prvem trimesečju 2009 glede na prvo trimesečje 2008 odrezale veliko slabše kot preostale članice EU (Bank of Estonia, 2009; Mašanović, 2009).

Upad gospodarske dejavnosti ob nekaterih drugih kazalnikih (npr. porast brezposelnosti) bodo nedvomno udarili po pokojninski blagajni. Ne glede na to, pa ne gre spregledati dejstva, da so majhna in izvozno odvisna pribaltska gospodarstva že navajena na tovrstne preizkušnje (ruska kriza leta 1998, izguba ključnih trgov in prebivalstva ob osamosvojitvi itd.) zato je, ob trenutnih pozitivnih napovedih, pričakovati relativno hiter odboj in ponovno stabilizacijo javnih financ.

2.3. Demografsko ozadje

Estonija in Latvija se soočata z nizkimi stopnjami rodnosti od začetka dvajsetega stoletja, kar ne zagotavlja nadomeščanja prebivalstva²⁶. Iz razpoložljive literature je mogoče razbrati, da se je demografska kriza baltskih držav začela nakazovati že dolgo pred osamosvojitvijo izpod SZ (Council of Europe Publishing, 1997, str. 119-124, 199-200, 213-218)²⁷.

Slika 1: Gibanje števila prebivalcev Litve, Latvije in Estonije od 1968 do 2058 za izbrana leta.*

* Ocena Eurostat.

Vir: Eurostat, »Population by age and sex« in »Convergence year 2150«, 2009.

Razpad SZ in ponovna vzpostavitev politične neodvisnosti baltskih držav je poleg izrazitih socialnih in ekonomskih sprememb močno zaznamoval tudi demografska gibanja. Bistvene spremembe so vidne od leta 1990 dalje predvsem v nazadovanju obnavljanja prebivalstva ter negativnih neto migracijskih tokov z izjemo nizkih pozitivnih tokov v Estoniji in Litvi ob

²⁶ Velja omeniti, da sta tako Estonija kot Litva že v SZ dosegale najnižje stopnje rodnosti izmed vseh zveznih držav (Zvidrins, 2009).

²⁷ Skupna stopnja rodnosti je nihala med 1,7 do 1,9 in nato v sredini 60-tih let prejšnjega stoletja upadla na 1,7 rojstva na žensko. V Litvi je bila stopnja rodnosti v času SZ višja, vendar je postopno upadala do 1,97 v začetku osemdesetih let, z manjšim vzponom v naslednjih letih (tako kot tudi v Estoniji in Latviji). V sredini 80-tih let med baltskimi državami ni več zaznati razlik v stopnjah rodnosti, vendar vse tri zagotavljajo zgolj osnovno nadomeščanje prebivalstva.

prelomu tisočletja²⁸. S pridružitvijo EU se je emigracija še povečala. V številu prebivalstva baltskih držav je v zadnjih dvajsetih letih viden očiten upad, in sicer iz 7,9 milijona (1988) na 7 milijonov (2008).

Tabela 3: Prikaz gibanja števila prebivalstva v tisočih v Litvi, Latviji in Estoniji v letih 1968, 1988 in 2008 ter projekcija Eurostat za leti 2028 in 2058.

	1968	1988	2008	2028*	2058*
Estonija	1.336**	1.562	1.339	1.277	1.144
Latvija	2.324	2.653	2.269	2.058	1.709
Litva	3.079	3.655	3.365	3.115	2.588

* Ocena Eurostat.

** Najdeno 30.10.2009 na spletnem naslovu <http://www.nationmaster.com/>

Vir: Eurostat, *Convergence year 2150*, 2009.

Pri upadanju rodnosti po letu 1990 je možno potegniti nekatere vzporednice:

- znižanje oz. ukinjanje državne pomoči za vrtce,
- ukinitvev subvencij za proizvode namenjene otrokom,
- upad števila porok,
- odlašanje načrtovanja družine na kasnejše življenjsko obdobje.

Nastale razmere so na prelomu tisočletja pripeljale do skupne stopnje rodnosti med 1,2 in 1,4. Sledil je rahel vzpon (predvsem v Estoniji). Projekcije (Eurostat) kažejo, da se bo skupna stopnja rodnosti dvignila na 1,6 do 1,8 do leta 2025. Iz navedenega izhaja, da v naslednjih nekaj desetletjih ni pričakovati pozitivne stopnje nadomeščanja prebivalstva.

Tabela 4: Celotna rodnost po baltskih državah s projekcijo do vključno obdobja 2045-2050.

	1970-1975	2000-2005	2015-2020	2030-2035	2045-2050
Estonija	2,15	1,37	1,57	1,78	1,85
Latvija	2,00	1,26	1,40	1,61	1,82
Litva	2,32	1,28	1,37	1,58	1,79

Vir: United Nations, 2004, str. 68-69.

Do višanja stopenj smrtnosti je prišlo v prvih letih po osamosvojitvi, predvsem zaradi poslabšanja stanja v zdravstvu in nezmožnosti prilagajanja novim socialno-ekonomskim razmeram (Paas et al, 2004, str. 28-29). Kot primer slednjega lahko navedemo nastanek visoke brezposelnosti, kjer so bili najbolj na udaru moški, zmožni za delo²⁹. Njihov prispevek k porasti stopnje smrtnosti je znašal kar okoli 80% celotnega porasta. Poleg tega je število nenaravnih smrti presegalo stopnje v EU-15 za približno trikrat (Lovell, 2004). Po prelomu tisočletja se

²⁸ Za ta čas so značilne padajoče stopnje rodnosti in rastoče stopnje smrtnosti. Stopnje smrtnosti presegajo stopnje rodnosti od leta 1991 dalje. Bistvena dejavnika, ki povzročata odliv tako avtohtonega etničnega (Estonci, Latvijci, Litvanci) prebivalstva kot manjšin sta (i) odhajanje oz. vračanje ruskega prebivalstva in vojaškega osebja v Rusijo zaradi sovražnega odnosa avtohtonih prebivalcev, ki izhaja iz preteklih raznarodovalnih politik SZ (prisiljevanje in privilegiranje ruskega prebivalstva, zatiranje domačega jezika in vsiljevanje ruščine, kot uradnega državnega jezika itd. (GeoJournal, 33(1), str. 9-25) in (ii) odseljevanje avtohtonega prebivalstva v razvitejša države zaradi težkih socialno-ekonomskih razmer.

²⁹ Stopnja brezposelnosti je po ILO metodologiji iz 0% leta 1991 narasla na 20,7% v 1996 in upadla na 10,6% v 2003. Inflacija je dosegla skoraj 1.000%, število davkoplačevalcev se je v obdobju 1991 do 1995 znižalo za skoraj 50% (Vanovska, 2006, str. 152).

razmere počasi izboljšujejo vendar je povprečna pričakovana življenjska doba še vedno nizka, stopnje smrtnosti pa relativno visoke.

Tabela 5: Smrtnost na 1.000 prebivalcev v baltskih državah in na območju EA-15 za izbrana leta.

	1990	1995	2000	2005
Estonija	12,4	14,5	13,4	12,9
Latvija	13,1	15,7	13,6	14,2
Litva	10,8	12,5	11,1	12,8
EA-15	/	9,8	9,5	9,3

Vir: Lasten izračun na podlagi podatkov o povprečnem številu prebivalstva in številu smrti po letih, povzetih po podatkovni bazi Eurostat, 2009.

Tabela 6: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu v baltskih državah v primerjavi z območjem EA-15 za izbrana leta.

	1990	1995	2000	2005
Estonija	69,90	67,69	70,78	72,83
Latvija	/	/	/	70,96
Litva	71,46	69,08	72,19	71,26
EA-15	/	77,46	78,76	70,91

Vir: Eurostat, 2009.

Naj zaokrožimo demografska pričakovanja s srednjo projekcijo Eurostata iz leta 2008. Ta nakazuje porazen scenarij, saj predvideva znižanje števila prebivalcev na območju baltskih držav na približno 5,4 milijona do leta 2060. Pri tem bo predvidoma prednjačila Litva (32% upad prebivalstva), najmanjši upad pa bo najverjetneje beležila Estonija (22%)³⁰.

Z vidika reševanja demografskih težav je zaslediti, da so se v baltskih državah začeli ukvarjati z aktivno demografsko politiko v sredini 50-ih let prejšnjega stoletja, vendar je prve sadove opaziti šele v poznih 80-ih letih. Razkroju demografskih politik ob osamosvojitvi sedaj sledijo namere po pripravi novih³¹.

Nagli gospodarski rasti v obdobju 2004 do 2007, je že v letu 2008 sledil močan upad gospodarske aktivnosti in porast brezposelnosti. Posledično so vlade vseh treh držav v proračunih za leto 2008 in 2009 znižale delež sredstev za zdravstveno varstvo, pomoč družinam itd., kar bo nedvomno zaostriло socialno-ekonomske razmere (bodočih) družin in se v prihodnjih nekaj letih odražalo v:

- višjih stopnjah smrtnosti in manjšem številu rojstev,
- višjem odlivu delovno aktivnega prebivalstva v tujino (predvsem mladega).

3. Pokojninska reforma v Litvi

V splošnem lahko reformo litvanskega pokojninskega sistema razdelimo v dve osnovni razvojni fazi (Medaiskis & Morkuniene, 2004) ali tri osnovne razvojne faze (Lazutka, 2006). Zaradi

³⁰ Lastni izračuni na podlagi projekcije Eurostat.

³¹ Vse tri vlade pojmujejo število rojstev kot prenizko in naj bi se v prihodnje zavzele ter pripravile programe za izboljšanje demografske slike svojih držav (Zvidrins, 2008, str. 2).

nazornejšega prikaza poteka reform in lažjega umeščanja posamičnih sprememb v čas bodo reforme od zadnje osamosvojitve do danes predstavljene v treh fazah.

Kot začetek prve faze lahko postavimo v leto 1989 in prva leta po osamosvojitvi, ko je sprejet zakon o socialnem zavarovanju (prej SZ Zakon o socialnem zavarovanju iz leta 1956). Ta vpelje splošni sistem, temelječ na prispevkih, in ustanovitev neodvisnega državnega sklada socialnega zavarovanja (t.i. *SODRA*). Vlada nove, suverene države, tako kot enega izmed prvih korakov skuša zagotoviti pravice iz pokojninskega zavarovanja in druge ukrepe za zagotavljanje socialne varnosti (nadomestilo dohodka za porodniški dopust, nadomestila za brezposelnost ipd.). Povod temu koraku je nevzdržnost starega sistema ob želji po preprečitvi širše socialne katastrofe, ki bi lahko imela negativne posledice za kolektivni osamosvojitveni optimizem.

Drugo fazo oznani leta 1995 sprejetje svežnja zakonov. Ti na novo opredelijo pogoje in postopke dodeljevanja pravic iz širšega področja socialnega zavarovanja. Z zornega kota, ki ga analizira ta diplomatska naloga, je bistveno, da se v tej točki pokojnine jasno ločijo na dve kategoriji, in sicer na pokojnine temelječe na vplačanih prispevkih ter na državne pokojnine.

Leto 2003 lahko označimo kot prelomnico vstopa v tretjo fazo, saj se zakonski temelji za uvedbo mešanega javno zasebnega sistema položeni v prejšnjih letih začnejo udejanjati v praksi³². Po tej fazi bistvenih sprememb sistema ni več pričakovati, saj je dosegel želeno obliko, vsekakor pa bodo sledile prilagoditve za zagotavljanje dolgoročne finančne vzdržnosti³³.

V kratki primerjavi z Latvijo lahko ugotovimo, da ima Litva ugodnejšo demografsko in gospodarsko sliko ter razvitejšo administracijo (npr. Litva razpolaga s primerljivimi podatki o plačah in prispevkih izpred osamosvojitve in jih tako bolj ali manj uspešno upošteva za izračunavanje pravic iz naslova pokojninskega zavarovanja³⁴). Kot skupnega lahko izpostavimo občasen politični populizem, redno zamenjevanje vlad (od leta 1991 je trenutno na oblasti štirinajsta vlada v devetnajstih letih³⁵) in močan zunanji vpliv.

3.1. Demografsko ozadje

Litva ob osamosvojitvi kaže najugodnejšo demografsko sliko izmed baltskih držav (Lazutka, 2006, str. 269)³⁶. Razloge za to lahko pripišemo naslednjim dejstvom:

- pozna industrializacija s hitrim korakom v dvajsetem stoletju (razmerje med urbanim in ruralnim prebivalstvom leta 1970 je 50:50),
- katoliška cerkev oz. vera, ki s pokristjanjevanjem leta 1387 uvede sistem globokih krščanskih vrednot in posledično promocijo višje rodnosti v odnosu do sosednjih držav,

³² Z letom 2004 se del sredstev zbranih s prispevki preusmeri v zasebno upravljane sklade pokojninskega zavarovanja. Kot zanimivost naj navedem, da je Litva edina od baltskih držav, ki dovoli svojim državljanom oz. konkretnije zaposlenim, da se glede svojih osebnih pokojninskih računov sami odločijo, ali bodo vlagali del svojih prispevkov tudi v zasebne pokojninske sheme.

³³ Besedna zveza finančna vzdržnost je uporabljena namenoma, saj takšne spremembe obratno sorazmerno vplivajo na socialno vzdržnost sistema.

³⁴ Z letom 2009 se za izračun pokojnine ne uporabljajo več podatki o dohodkih prejetih pred letom 1994.

³⁵ Vir: Spletne strani Vlade Republike Litve, http://old.lrv.lt/main_en.php?cat=35, 26.8.2009.

³⁶ Starostna struktura prebivalstva ob osamosvojitvi (i) do 15 let – 20%, (ii) nad 15 do 60 let – 60%, (iii) nad 60 let – 20%.

- sistem zaposlovanja in družinske politike, ki ga uvede bivša SZ (vrtci, podpore ipd.)³⁷,
- nizek življenjski standard in posledično kratka pričakovana življenjska doba³⁸.

Kljub temu se v zadnjih desetletjih kažejo negativna gibanja, ki postavljajo pod vprašaj trajnost ugodnega demografskega stanja. Upad odstotka prebivalstva starega med 0 in 19 let iz 34,7% na začetku leta 1970 na 22,6% v začetku leta 2009³⁹. Porast odstotka prebivalstva starega 65 in več let iz 10% na začetku leta 1970 na 15% v začetku leta 2008⁴⁰.

Dodatno lahko resnost demografske problematike podkrepimo z nekaterimi napovedmi demografske slike za prihodnost:

- pričakovana življenjska doba ob rojstvu za moške leta 2030 naj bi porasla na 73 let in za ženske 83 let (Lazutka, 2006, str. 273-274),
- celotna rodnost bo predvidoma ohranjala nizke vrednosti (UN, 2004, str. 68-69),
- veliko mladih se odloča za odhod v tujino (stalna negativna neto migracija),
- število delovno aktivnega prebivalstva naj bi po trenutnih projekcijah postopoma upadalo.

Zgoraj navedeni razlogi bodo pripomogli k znižanju števila prebivalcev, ki je še leta 2001 štel 3,5 milijona, na 2,6 milijona leta 2050.

3.2. Gospodarska slika

Ob osamosvojitvi Litva nemudoma zaide v obdobje denarne nestabilnosti in gospodarskega nazadovanja. Upad BDP in visoka inflacija sta bili glavni skrbi v letih 1989 do 1994⁴¹. Postopno izboljšanje v obdobju 1995 do 1997 je leta 1998 prekinila ruska kriza, ki onemogoči izvoz na vzhodne trge. V nadaljnjih letih je Litva odločneje stopila v smer zahodnih trgov in tako začela oživljati gospodarstvo.

Ključno vlogo pri reševanju problema inflacije je odigrala uvedba lastne valute LTL, ki za sidro prevzame vezavo na USD v razmerju 1 USD = 4 LTL. Leta 2002 pride do spremembe vezave iz USD na EUR (1 EUR = 3,45 LTL).

Poleg navedenega je za razumevanje razvoja dogodkov na področju pokojninskih reform ključnega pomena tudi bančna kriza. Začetek lahko postavimo na osamosvojitve, ko se pojavijo potrebe po sanaciji in pritiski po privatizaciji bank, ki pretežno prihajajo od zunaj. Priložnosti novonastalega tržnega gospodarstva z nerazvitimi instrumenti reguliranja izkoristijo tuji in domači podjetneži, ki poleg razvrednotenja rublja povzročijo, da številni Litvanci ostanejo brez prihrankov.

³⁷ V upadanju od osamosvojitve naprej.

³⁸ Na prelomu tisočletja je pričakovana življenjska doba znašala okoli 66 let za moške in 77 let za ženske. Povzeto po podatkovni bazi Eurostat.

³⁹ Za Estonijo sta ta odstotka 29,4 oz. 21,6%, za Latvijo pa 28,8 oz. 20,6%. Povzeto po podatkovni bazi Eurostat.

⁴⁰ Za Estonijo sta ta odstotka 11,7 oz. 17,2%, za Latvijo pa 11,9 oz. 17,2%. Povzeto po podatkovni bazi Eurostat.

⁴¹ Sprememba BDP v letu - leto/%: 1991/-19, 1992/-21, 1993/-16, 1994/-10. Inflacija v letu - leto/%: 1990/8'4, 1991/382'7, 1992/1.162'6, 1993/188'7, 1994/45'1. podatki so zgolj informativne narave, saj so povzeti iz različnih virov in zaradi razlik v metodologijah niso popolnoma zanesljivi. Za to obdobje ni na voljo podatkov v statistični bazi Eurostat.

Posledica nezaupanja prebivalstva v zasebne institucije so vidne tudi v zakonskih rešitvah, npr. možnost samoodločanja za vlaganje prispevkov v mešani javno-zasebni pokojninski sistem. Nastale razmere se vlada pod pritiskom javnosti odloči reševati z zagotavljanjem manjkajočih sredstev iz državnega proračuna, za kar je primorana izvesti obsežno privatizacijo državnega premoženja (cca 2,8 mrd USD). Velik del sredstev se nameni za sanacijo bančnega sistema.

Krpanje razvrednotenih depozitov in nezaupanje v zasebni sektor skrčita manevrski prostor vlade in upočasnita pokojninsko reformo (pomanjkanje sredstev za prehod na nov sistem ob dodatni omejitvi, ki jo predstavlja nezaupanje v potencialna javno-zasebna partnerstva, ki bi omogočila gibkost nastajajočega sistema).

Spremembe na trgu dela

V letu 1990 je veljalo relativno visoko razmerje med številom aktivnega in neaktivnega prebivalstva, čemur je sledil nagel padec⁴². Poleg tega se je Litva po predhodni polni zaposlenosti prvič soočila s problemom odkrite brezposelnosti. Razloge gre iskati predvsem v skriti nezaposlenosti, visokih davkih in prispevkih ter nizkem življenjskem standardu, kar je omogočilo nagel razmah dela na črno⁴³. Negativni učinek na pokojninski sistem se je odražal predvsem preko izpada prihodkov, saj se je uveljavila praksa, da so tudi redno zaposleni prejeli večji del plače na črno (OECD, 2003, str. 75).

Trije izhodiščni viri za povečanje prihodkov pokojninske blagajne bi lahko bili:

- povišanje starostne meje za upokojitev⁴⁴,
- okrepitev nadzora nad izplačevanjem plač in
- povišanje stopnje zaposlenosti v formalnem sektorju s preprečevanjem dela na črno.

3.3. Pokojninska reforma

I. FAZA (1990-1994)

Litva začne s pripravami na reforme pokojninskega sistema slabe tri tedne pred osamosvojitvijo, s prenosom socialnega zavarovanja iz centralno vodenih delavskih združenj na litvanske oblasti⁴⁵. Z osamosvojitvijo, 10. 3. 1990, je formalno zagotovljen predpogoj za nadaljnje priprave na post-sovjetski pokojninski sistem, ki bi ustrezal novemu političnoekonomskemu okolju. Tako vlada tretji dan po osamosvojitvi ustanovi v okviru ministrstva za socialno varnost in delo odbor sklada za socialno zavarovanje (*SODRA*). Ta nemudoma prične z registriranjem delavcev in delodajalcev, zbiranjem prispevkov in izplačili. Učinkovit prevzem navedenih nalog zagotovi gladek prehod v samostojnost in čas za pripravo zakonodajne reforme.

S 23.1.1990 parlament sprejme zakon, ki vsebinsko loči socialno zavarovanje od socialnega varstva in socialne pomoči. Nadalje uvede neodvisen proračun socialnega zavarovanja, medtem

⁴² V letu 1990 je bilo povprečno število delovno aktivnega prebivalstva 1.853 tisoč; brezposelnost 0%. Število aktivnega prebivalstva je upadlo na 1.644 tisoč v 1995 ter nadalje na 1.586 tisoč v 2000 (Lazutka, 2006, str. 281).

⁴³ Efektivna dohodninska stopnja je znašala 29%. Prispevki so znašali 34% (Lazutka, 2006, 284).

⁴⁴ V letu 2003 62,5 let za moške in 59 let za ženske (Lazutka, 2006, str. 288).

⁴⁵ Sedež združenj je bil v Moskvi.

ko socialno varstvo in socialna pomoč ostaneta v domeni državnega proračuna. V juliju pride do preoblikovanja pravic iz naslova socialnega zavarovanja. Te se v duhu poosamosvojitvenega optimizma glede strukturnih sprememb in presežnega zaupanja v zmožnosti litvanskega gospodarstva v splošnem povečajo (Lazutka, 2006, str. 297).

Maja 1991 je sprejet Zakon o državnem socialnem zavarovanju, ki podrobneje uzakoni neodvisnost financiranja in administracijo socialnega zavarovanja ter opredeli svet *SODRA*, katerega člani so predstavniki zaposlenih, delodajalcev in države⁴⁶. Svet potrdi naslednje stopnje, in sicer 30% na bruto plačo s strani delodajalcev⁴⁷ in 1% od bruto plače s strani delojemalcev⁴⁸.

Začetne spremembe so se sprejemale hitro, brez širšega soglasja in v prepričanju, da je sovjetski koncept popolnoma neprimeren za novo-nastajajoče tržno gospodarstvo. Dodatno težavo predstavlja nadomeščanje velikih državnih podjetij, ki so do tedaj zagotavljala obsežno financiranje proračuna z manjšimi, zasebnimi podjetji⁴⁹, katerih cilj je nižanje stroškov dela na podlagi plačevanja »na roko« (OECD, 2003, str. 75; Lazutka, 2006, str. 298).

Ukrepi vlade so bili usmerjeni v obnovo instituta zavarovanja, okrepitev zaposlovanja in uravnavanje socialnih transferjev ob sočasnem brzdanju inflacije⁵⁰. Predvsem slednja je bila povod za številne interventne ukrepe vlade, s katerimi je skušala obvarovati upokoјence pred socialno stisko (številni fiksni dodatki k pokojnini za zagotavljanje preživetvenega minimuma in uvedba indeksacije za 10 do 20% mesečno leta 1993).

II. FAZA (posodobitev I. stebra)

Po obsežnih razpravah leta 1994 litvanska vlada sprejme temeljno zakonsko podlago za posodobitev pokojninskega sistema že v naslednjem letu. Razveljavijo se še poslednje značilnosti prejšnjega sistema⁵¹ in vzpostavi se mešani sistem, katerega osnovni sestavini sta dva stebra. Prvi kot sistem sprotnega prispevnega kritja in, drugi, naložbeni. Nizko udeležbo prebivalstva pri plačevanju prispevkov se skuša omejiti z zaostreno povezavo med plačili in pravicami iz socialnega zavarovanja ter vzdrževanjem nizke stopnje nadomestitve dohodka (Lazutka, 2006, str. 300).

Enačba 1: Enačba izračuna starostne pokojnine I. stebra v veljavi od leta 1995 (Litva).

$$P = O + 0,005 \times (t \times v \times D + T \times V \times D) \quad (1)$$

P - pokojnina, O - osnovna pokojnina (približno 115 EUR od 1. 8. 2008), t - leta delovne dobe do vključno leta 1993, v - razmerje med 5 najboljšimi leti in povprečno plačo v državi v obdobju 1984 do 1993, D - povprečni dohodek, od katerega se plačujejo socialni prispevki, T - delovna doba od 1994 naprej, V - razmerje med plačo posameznika in povprečnim dohodkom, od katerega se plačujejo socialni prispevki od 1994 dalje, omejeno na največ 5:1 (Lazutka, 2006, str. 302; SODRA, 2009).

⁴⁶ Država ima vlogo predlagatelja proračuna in stopenj. Svet *SODRA* lahko predloge odobri oz. zavrne.

⁴⁷ ¾ tega zneska se nameni za pokojninsko zavarovanje.

⁴⁸ V celoti za pokojninsko zavarovanje.

⁴⁹ Samostojni podjetniki so bili v primeru nizkih dohodkov oproščeni plačevanja socialnih prispevkov do začetka leta 1995 (leta 1994 je bili zavarovanih 850 samostojnih podjetnikov).

⁵⁰ Obdobje 1991 do 1993 je pestila hiperinflacija saj je na letni ravni presegla 400% (1991) in celo 1.000% (1992). Do zmerne umiritve inflacije na letni ravni pride leta 1994 (45%).

⁵¹ Npr. posebne pravice pri upokoјevanju.

Za pridobitev starostne upokojitve je potrebno izpolniti dva pogoja. Najmanj 15 let delovne dobe in predpisano starost za upokojitev⁵². Polno pokojnino posameznik lahko doseže s 30-imi leti delovne dobe. Predčasna upokojitev je možna, vendar se pokojnina v tem primeru zniža za 0,4% za vsak neizpolnjeni mesec. Odlašanje z upokojitvijo prinaša, poleg povečanja variabilnega dela, dodatek v višini 3% socialne pokojnine (približno 3,2 EUR od 1. 8. 2008) k osnovni pokojnini za vsako dodatno dopolnjeno leto delovne dobe.

Osnovna pokojnina naj bi vzdrževala ustrezno raven prerazdelitve dohodka z namenom preprečevanja revščine. Za tiste, ki bi želeli v starosti dobiti višje dohodke, se začnejo z željo po zapolnitvi vrzeli med državnim pokojninskim sistemom in želenimi dohodki v starosti iskati rešitve za zasebno vlaganje (Lazutka, 2006, str. 301-303).

Preostale spremembe so bile:

- ukinitve privilegijev izbranih skupin prebivalstva⁵³,
- prenova državnih in socialnih pokojnin⁵⁴,
- odprava podvojevanja pravic⁵⁵,
- preureditev družinske in vdovske pokojnine⁵⁶,
- uvedba pavšalnih plačil prispevkov za samostojne podjetnike.

Kmalu zatem se kot resen problem pojavi razvrednotenje prihrankov v ruskih rubljah. Hitre in nepremišljene politične obljube ožijo finančni manevrski prostor za izvedbo reform in stabilizacijo sistema⁵⁷. Pokojninska blagajna kljub začetnim zagotovilom ne zmore pokrivati primanjkljaja, zato se začne zadolževati pri poslovnih bankah. Gospodarski razcvet po prelomu stoletja je omogočil vračanje prejetih posojil, ki so bila v celoti poplačana leta 2002.

Nizke pokojnine, pomanjkljivo pokritje s pravicami iz socialnega zavarovanja in nezadržno staranje prebivalstva odpirajo nove izzive finančni vzdržnosti pokojninskega sistema. Nejasna ureditev drugega stebra in privilegirani davčni položaji zavarovalnic nakazuje na potrebo po

⁵² Postopno povišanje upokojitvene starosti za moške na 62,5 in ženske na 60 let (sprva je povečanje načrtovano v obdobju 1995 do 2009, nato je leta 2001 sprejet hitrejši načrt zviševanja upokojitvene starosti). Trenutna usmeritev predvideva, da se upokojitvena starost za moške in ženske dvigne na 65 let do leta 2020.

⁵³ Nekateri privilegiji se ponovno vzpostavijo z neposrednim financiranjem iz državnega proračuna (leta 2001 je vseh pokojnin za 7,5% BDP, poleg tega pa je še 0,7% BDP proračunskega denarja namenjena za privilegirane). Izjema ostajajo nekateri uradniki, policisti, vojaki in uslužbenci obveščevalnih služb, ki se lahko upokojijo ob izpolnitvi delovne dobe ne glede na doseženo starost.

⁵⁴ Državne pokojnine so namenjene uradnikom, vojakom, akademikom, žrtvam II. svetovne vojne in/ali sovjetskega sistema ter za posebne zasluge. Socialne pokojnine so varnostna mreža za tiste, ki niso upravičeni do starostne ali državne pokojnine.

⁵⁵ V skrajnem primeru bi lahko posameznik prejemal dohodke iz štirih neodvisnih virov vezanih na pokojninsko in druge blagajne javnega zavarovanja (OECD, 2004, str. 151-152). Npr: Po novem se mora posameznik, ki prejema invalidsko pokojnino ob starostni upokojitvi odločiti, katero izmed pokojnin bo prejemal (Lazutka, 2006, str. 300).

⁵⁶ Za razliko od Latvije ima Litva vdovsko pokojnino (v višini 20% pripadajoče pokojnine), preostanek pa se razdeli kot družinska pokojnina osirotelim otrokom, vendar ne več kot 25% na otroka (kasneje se ta odstotek dvigne na 50%, vendar v primeru več otrok ne več kot 100% pripadajoče starostne ali invalidske pokojnine).

⁵⁷ Bančni škandal in kriza leta 1994 še dodatno pripomoreta k omajanju zaupanja Litvancev v bančno-finančni sistem.

zagotovitvi dodatnih dohodkov za upokoјence iz drugih virov oz. pokojninskih stebrov⁵⁸.

Kljub zgoraj navedenemu lahko zaključimo, da je reforma pokojninskega sistema leta 1995 naredila z vzpostavitev treh instrumentov socialnega zavarovanja starejših resen korak v smeri sodobnega pokojninskega sistema⁵⁹. Merilo dolgoročne finančne vzdržnosti sistema pa je le delno izpolnjeno, saj je solventnost posledica nizkih starostnih (in drugih) pokojnin.

III. FAZA (uvredba mešanega sistema)

Konec leta 1994 so nekatere nevladne organizacije in posamezniki pod vplivom IMF kot npr. Litvanski inštitut svobodnega trga in Združenje industrialcev pričele preko množičnih medijev kritizirati obstoječi sistem in poudarjati prednosti zasebno upravljanega pokojninskega sistema⁶⁰. Tako Inštitut kot Združenje sta predložila vladi svoj predlog zakonske ureditve naložbenega stebra. Predvsem združenja delodajalcev so si prizadevala za uvedbo poklicnih pokojninskih shem, ki bi jih vzpostavljali in upravljali delodajalci.

Prebivalstvo je z zavračanjem vsega, kar bi spominjalo na sovjetsko ideološko dediščino in z visokimi pričakovanji glede tržne ekonomije, pridobilo zadostno inercijo, da je zamisel o zasebnem pokojninskem stebru padla na plodna tla. Vlada tako pripravi Zakon o pokojninskih skladih, ki ga parlament še istega leta potrdi, v veljavo pa stopi s 1. 1. 2000 (Medaiskis, 2000). Pri tem velja opozoriti, da je Zakon omogočal zgolj vzpostavitev odprtih in zaprtih zasebnih ali javnih naložbenih pokojninskih skladov, znotraj katerih bi lahko delovale tudi poklicne sheme. Vsak sklad bi lahko ponujal več pokojninskih shem, ki bi jih nadzirala Agencija za trg vrednostnih papirjev⁶¹. Vprašani glede obvezne udeležbe in virov financiranja (morebitna preusmeritev iz prispevkov za sistem sprotnega prispevnega kritja) pa ostanejo zunaj dosega zakona.

Dodatno oviro za vstop na trg so morebitnim zasebnim upravljavcem predstavljale omejitve kot npr. zagotavljanje minimalnega donosa zavarovancem⁶² (Medaiskis, 2000), ustanovitveni kapital upravljalke družbe v višini cca 1,15 mio EUR in bistveno slabša davčna obravnava v primerjavi z naložbenimi življenjskimi zavarovanji⁶³.

Navzlic silnim obetom je bilo tako v prvih dveh letih po sprejetju zakona ob stalni rasti obsega naložbenih življenjskih zavarovanj ni bil ustanovljen niti en naložbeni pokojninski sklad (Lazutka, 2006, str. 328). Razloge je najverjetneje potrebno iskati tudi v nizkih plačah in visoki

⁵⁸ Prihranki in dvigi so po veljavni zakonodaji oproščeni davka.

⁵⁹ To so (i) pokojnina iz pokojninskega zavarovanja oz. starostna pokojnina, (ii) državna pokojnina (t.j. uradniške, za posebne zasluge ipd.) in (iii) socialna pokojnina, ki je namenjene tistim, ki do starostne ali državne pokojnine niso upravičeni (Medaiskis, 2000).

⁶⁰ Zagovorniki zasebnega pokojninskega sistema postavljajo kot vzor čilskega (World Bank, 1994). Vidni so tudi ideološki vplivi libertarnega CATO inštituta, <http://www.cato.org>, 25. 8. 2009.

⁶¹ Agencija bi še posebej pozorno spremljala investicijsko politiko skladov, ki predvideva preiščljeno razpršitev naložb (do 5% sredstev sklada v eni naložbi) ob spodbujanju naložb doma (največ 30% sredstev sklada je lahko v tujih vrednostnih papirjih).

⁶² Zahteva odpravljena leta 2001.

⁶³ Naložbe v naložbene pokojninske sklade so oproščene dohodnine do višine 25% letnega dohodka. Prejemki iz tovrstnih skladov so obdavčeni v celoti oz. do 50% oproščeni, če niso unovčeni do upokoјitve. Naložbeno življenjsko zavarovanje je uživalo tako privilegij oprostitve od dohodnine ob vplačevanju kot ob izplačilu (v kolikor trajanje varčevanja preseže 10 let).

skupni prispevni stopnji 34%.

Z zamenjavo vlade konec leta 1999 se vzpostavi delovna skupina za pripravo delujočega naložbenega pokojninskega stebra. Začetne smernice so predvidevale zmanjšanje prerazdelitve sredstev ob hkratnem povišanju dohodkov za upokojence, trajno pozitivno ničlo pokojninske blagajne in nabor vzpodbud k varčevanju in zmanjšanju obsega davčnih utaj.

Vlada je na začetni predlog delovne skupine (april 2000) že oktobra 2000 sprejela »belo knjigo«⁶⁴ o načrtovani pokojninski reformi. Na kratko lahko utemeljitev predloga reforme povzamemo kot (Lazutka, 2006, str. 320-321):

- sprememba razmerja med delavci na podlagi pogodbe o zaposlitvi in samozaposlenimi, ki se v pretežni meri izogibajo plačevanju prispevkov ter upokojenci na dolgi rok ne omogoča zagotavljanja pokojnin prihajajočim generacijam upokojencev,
- visoke prispevne stopnje in nizke stopnje nadomestitve⁶⁵ odvrčajo od plačevanja prispevkov (težnja po pripravi novega izračunskega modela za pokojnine, ki bo preprečeval revščino in obenem zagotovil primerno raven nadomestitve dohodka),
- omejevanje učinka zmanjševanja delovno aktivnega prebivalstva s povečanjem števila zavezancev za plačilo prispevkov (predvsem preko podaljševanja delovne dobe)⁶⁶ in preprečevanje izogibanja plačila prispevkov ter dela na črno.

Iz navedenega sledi, da je utemeljitev le grob povzetek gradiv Svetovne banke. Gre torej za prvi otipljiv premik proti tri stebrnem pokojninskem sistemu. Kljub temu pa, v primerjavi z Latvijo in Estonijo, primanjkuje resnejši zagon, saj zaradi relativno ugodnejšega demografskega položaja (ob morebitnem prihodnjem zvišanju starosti za upokojitev moških in žensk na 65 let) v naslednjih nekaj desetletjih ne pričakujejo primanjkljaja v sistemu sprotnega prispevnega kritja (t.j. I. stebra).

Dodatno težavo predstavlja ponovna zamenjava oblasti (konec leta 2000), ki že v začetku leta 2001 predstavi prenovljeni predlog reforme⁶⁷. Razen kozmetičnih popravkov v razlogih za spremembe (npr. reforma naj bi imela izjemno pozitivne učinke na domače gospodarstvo predvsem zaradi povečanja domačega varčevanja, okrepitve domačega kapitalskega in dolžniškega trga, ipd.)⁶⁸ in preimenovanja predhodnega delovnega dokumenta v akcijski načrt vsebinskih sprememb ni.

Predlog dokumenta, ki bi uzakonil II. in III. steber je predstavljen parlamentu maja 2001. Osnovne značilnosti kažejo na podobne rešitve kot v ostalih tranzicijskih državah (Lazutka, 2006, str. 323):

⁶⁴ Belo knjigo reforme pokojninskega sistema je potrebno ločevati od Bele knjige reforme sistema socialnega zavarovanja iz leta 1995 (pripravljena v sodelovanju s Svetovno banko).

⁶⁵ Zaradi prerazporeditve je še posebej viden učinek na posameznikih, ki so imeli med delovno dobo visoke dohodke.

⁶⁶ Osnovna razloga sta tudi v Litvi nizka rodnost in podaljševanje življenjske dobe prebivalstva.

⁶⁷ Velja omeniti, da je nova vlada padla že julija 2001.

⁶⁸ V praksi ocene ekonomistov kažejo, da je leta 2005 le 4,4% sredstev naloženih v naložbene pokojninske sklade ostalo v Litvi.

- obvezna udeležba v II. stebru za posameznike stare do 40 let in prostovoljna za stare med 40 in 50 let,
- v II. steber se od takratnih 25% prispevkov za pokojninsko zavarovanje (od bruto plače) 1/5 preusmeri na osebne naložbene račune⁶⁹,
- III. steber naj bi deloval na istih usmeritvah, vendar je udeležba prostovoljna,
- pokojnina iz I. stebra naj bi bila namenjena le preprečevanju revščine, iz II. stebra boljšemu nadomeščanju dohodka, iz III. stebra pa dodatnemu dohodku.

Sprva načrtovana uvedba II. in III. stebra za leto 2003, se pomakne v leto 2004. V več parlamentarnih procedurah se predlog močno obrusi. Za vse, ki plačujejo prispevke v pokojninsko blagajno, omogoči prostovoljno vključitev v II. steber vendar po prestopu v mešani sistem izstop ni možen (Medaiskis & Morkuniene, 2004, str. 157). Do načrtovanih 5,5 odstotne točke preusmerjenih prispevkov pride postopoma (2004/2,5; 2005/3,5; 2006/4,5; 2007 in kasneje/5,5), pri čemer se pravice iz I. stebra sorazmerno zmanjšajo (osnovna pokojnina iz I. stebra se zniža za sorazmerni del znižane prispevne stopnje v I. steber)⁷⁰. Razen v izjemnih primerih se sredstva iz naložbenega pokojninskega stebra ob upokojitvi izplačujejo v enakomernih mesečnih obrokih na podlagi anuitetnega načrta. Pri tem je posebej zanimivo, da izračun anuitetnega načrta za temelji na različnih, moških oz. ženskih, tablicah smrtnosti⁷¹.

Varčevalec od vstopa (2004) tri leta ne sme zamenjati upravljavca, po treh letih pa je menjava omogočena enkrat letno (prehajanje med skladi istega upravljavca je prosto). Davčna obravnava prejemkov iz naložbenega pokojninskega varčevanja se izenači z naložbenimi življenjskimi zavarovanji (Medaiskis & Morkuniene, 2004, str.172).

Za zasebne upravljavce se predvidijo številne omejitve:

- dopustni administrativni stroški so 10% vplačil in 1% sredstev naložbenega pokojninskega sklada, vložena sredstva upravljavca morajo presegati 300.000 EUR (v primeru, da sklad ustanovi življenjska zavarovalnica 1,15 mio EUR) in zagotovljena mora biti ločitev med skladi in sredstvi upravljavca,
- upravljavec je lahko tako zasebni naložbeni sklad kot življenjska zavarovalnica, ki ponuja naložbene možnosti v skladu po načelih II. stebra,
- upravljavec mora ponuditi vsaj en nizko rizičen sklad (t.j. naložbe v vrednostne papirje z nizkim tveganjem⁷²),
- skladi so pod stalnim nadzorom litvanske agencije za trg vrednostnih papirjev, ministrstva za socialno varnost in agencije za socialno zavarovanje.

Na podlagi ocene vlade, pripravljene v okviru sprejemanja zakonodaje v letih 2003 in 2004, je znašala ocenjena udeležba v prvem letu delovanja II. stebra 6% upravičencev, v nadaljnjih letih

⁶⁹ Stroški prehoda iz eno- v tristebni sistem so (izpad prispevkov v I. steber ob povečevanju števila upravičencev do pokojnine iz I. stebra) so ob visoki obremenitvi države za vračanje nacionaliziranega premoženja in odškodnin predstavljali drugi največji finančni paket obremenitev državne blagajne.

⁷⁰ Vir: Steponaviciene, G. (2003). Pension Reform Gets Under Way. Lithuania in the World, 2003 št. 3/2003.

⁷¹ V primeru smrti v času varčevanja se sklad deduje, v kolikor pa zavarovanec umre v času prejetja pokojnine pa ne.

⁷² Naložbe v vezane depozite, državne obveznice, obveznice centralne banke ipd.

pa skupno 28%. Načrtovani stroški prehoda so bili ocenjeni sorazmerno, kar se je v kratkem pokazalo kot izdatno podcenjeno (Lazutka, 2006, str. 335).

Do prve preusmeritve prispevkov iz I. v II. steber pride junija 2004. Ob odločni podpori množičnih medijev, javnost odločno poseže po II. stebru⁷³. Konec aprila 2009 je v II. steber vključenih že 982.192 zavarovancev. Na voljo je 9 upravljavcev, ki ponujajo skupno 29 pokojninskih načrtov (SODRA, 2009).

3.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema

Litva je v obdobju od 1991 do danes vzpostavila ustrezno infrastrukturo za delovanje tristebnega pokojninskega sistema. Z vidika finančne vzdržnosti mehanizem deluje, vendar lahko ob podrobnejšem pogledu kaj kmalu ugotovimo, da negativne učinke prevzemajo upokojenci. Povprečna pokojnina je leta 2003 znašala okrog 100 EUR, v 2009 okrog 120 EUR mesečno (zneska sta prilagojena spremembam v kupni moči). Stopnja nadomestitve dohodka v letih 2004 – 2005 je okoli 32% (LFMI, 2009). Posebno so na udaru ženske, saj zaradi nižjih preteklih dohodkov iz zaposlitve in krajše delovne dobe v povprečju prejemajo 20% nižje pokojnine kot moški (Evropska komisija, 2005, str. 33).

Recesija je v Litvi pokazala zobe že v začetku leta 2008 (Nordgren, 2009), z izrazitim upadom gospodarske rasti in primanjkljajem državnega proračuna v višini 4% BDP. Vlada je v okviru obsežnega kriznega svežnja (Vlada Republike Litve, 2008) sprememb predlagala znižanje prispevne stopnje v zasebne pokojninske sklade na 2,5 odstotne točke, kar je pomenilo korak nazaj v udejanjanju II. pokojninskega stebra⁷⁴. Poleg tega je zadržala izplačila pokojnin zaposlenim upokojencem (posameznikom, ki so izpolnili pogoje za upokojitev, vendar delajo po predvideni starost za upokojitev). Baltski tiger je tako med finančno krizo v dveh letih izgubil zagon⁷⁵. Kljub temu, pa so z avgustom 2009 vidni nekateri znaki stabiliziranja razmer v gospodarstvu⁷⁶.

Velik del zbranih sredstev se ob skromni rasti konzervativnih pokojninskih skladov in visokih provizijah upravljavcev »izgublja«⁷⁷. Iz tega sledi, da zaradi visokih administrativnih stroškov donosi iz zasebnih vlaganj najverjetneje ne bodo zagotovili zadostne dodatne nadomestitve

⁷³ Julija 2004 je v II. steber vključenih že 549 tisoč Litvancev (cca 48% prebivalcev, ki lahko pristopijo k sistemu). Viri: (i) Sodra in (ii) Lithuania's National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pensions, 2005.

⁷⁴ V začetku 2008 je od skupno 18% bruto plače posameznika za pokojninsko zavarovanje bilo 12,5% namenjenih sistemu sprotne kritja, 5,5% pa naložbenemu sistemu. Slednji naj bi se znižal na 3 odstotne točke na način, da bi v sistem sprotne kritja bilo preusmerjenih 15 odstotnih točk. Vlada je pri tem naletela na izredno močen odpor zasebnih upravljavcev pokojninskih skladov (Coats, 2008).

⁷⁵ Besedno zvezo je mogoče večkrat zaslediti v reviji »The Economist« (posebej v posebnem poročilu o baltških državah iz leta 2003). O izgubljanju zob tega baltškega tigrja v letih 2008 in 2009 piše tudi Obžigailov, S. (2009). V *1989–2009: The rise of the Lithuanian Baltic tiger?*. Vilnius: Vilnius University.

⁷⁶ Litvanski premier Andrius Kubilius je za televizijo Bloomberg News dal intervju v katerem ugotavlja, da izvoz in industrija kažeta znake okrevanja. Prav tako, v luči nedavnih obvestil nemškega, francoskega in britanskega okrevanja nakazujejo na postopno umirjanje gospodarskega krča. Viden je tudi napredek v sodelovanju z največjim zunanjim investitorjem - Švedsko (švedske neposredne naložbe v Litvi so v prvem četrtletju 2009 znašale 1.5 milijarde EUR oz. 16.3 % skupnih tujih neposrednih naložb (Seputyte, 2009; Dagens Industry, 2009; Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, 2009).

⁷⁷ Zaradi vstopnih in upravljavskih provizij bodo anuitete iz zbranih sredstev nižje kot bi bil dohodek te skupine prebivalstva, če bi ostala v I. stebru.

dohodka bodočim upokojencem. To še posebej velja za številne posameznike, ki so ob prestopu na mešani sistem imeli manj kot 10 let do upokojitve in bodo zaradi nizke stopnje nadomestitve dohodka izpostavljeni revščini⁷⁸.

Prav tako predstavljajo rizične skupine posamezniki, ki plačujejo minimalne prispevke ali nič prispevkov (samozaposleni, kmetje, delavci na črno). Nizke stopnje nadomestitve dohodka za te skupine predstavljajo po eni strani danes nižja vplačila v pokojninsko blagajno, po drugi strani pa nesorazmeren obseg dohodkov teh skupin v prihodnosti (minimalni prejemki so omejeni navzdol s socialno pokojnino; dodatni izdatki za pomoč socialno ogroženim).

Z vidika preprečevanja dela na črno je bilo storjenega premalo, saj je odločitev o tovrstnem plačevanju v veliki meri odvisna od delodajalcev, za katerih sodelovanje ni resnih vzpodbud. Prav tako zaradi vprašljive povezave med višino prispevkov (25,8%)⁷⁹ in pokojnino (okrog 40% dohodka pred upokojitvijo) ne daje primerne vzpodbude zaposlenim.

Tabela 7: Število upokojencev in pokojninska blagajna v obdobju 1999 do 2008 (Litva).

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Število upravičencev do pokojnine konec leta ('000)	928	941	934	942	946	942	929	918	912	924
Izdatki za pokojnine (mio EUR*)	830	965	986	1.049	1.115	1.213	1.361	1.518	1.893	2.462
Izdatki za pokojnine⁸⁰ (% BDP)	8,1 ⁸¹	7,8	7,3	7,0	6,8	6,7	6,5	6,3	6,7	7,6

* Preračun na podlagi srednjega tečaja LTL za EUR za posamično leto⁸².

Viri: "Statistics Lithuania", 2009 in "Lithuania in figures 2009", Statistics Lithuania, str. 10, 2009.

Na podlagi navedenega zaključujem, da bo neuravnoteženost litvanskega pokojninskega sistema v srednjeročnem obdobju (t.j. pet do petnajst let) pripeljala do resnih težav. Najverjetneje bi litvanski pokojninski sistem ostal dolgoročno stabilnejši, če bi ostal le pri I. stebru (ob predpostavki, da se upokojitvena starost dvigne na npr. 65 let⁸³) in uvedel dodatni prostovoljni naložbeni steber, ki ne bi črpal iz istega vira kot sistem sprotne prispevnega kritja. Obdobje prehoda bo torej še posebej težavno tako za pokojninsko blagajno kot državni proračun, ki bosta obveznosti preko zadolževanja najverjetneje prenesla na prihodnje rodove⁸⁴.

V zadnjem času se tako pojavljajo nove težnje po reformi pokojninskega sistema (Kacinskiene, 2005), ki bo odgovoril predvsem na previsoke stroške zasebnih upravljavcev, obveščanja in izobraževanja javnosti o pravicah in možnostih ter celoviti rešitvi za upokojence, ki jih je oz. bo prizadel prehod iz čistega javnega sistema v mešani sistem (I. in II. steber).

⁷⁸ Zaradi uporabe različnih tablic smrtnosti za izračun anuitet bodo dohodki upokojenk še posebej nizki.

⁷⁹ V letu 2009 prispevki za pokojninsko zavarovanje znašajo 23,3% na bruto plačo za delodajalca in 2,5% od bruto plače za delojemalca. Vir: Ministry of Social Security and Labour, <http://www.socmin.lt>, 15. 11. 2009.

⁸⁰ V letu 1993 okrog 5% BDP. (Medaiskis & Morkuniene, 2004, str.158).

⁸¹ V letu 1999 se še pozna vpliv ruske krize.

⁸² Vir: ECB Statistical Data Warehouse, <http://sdw.ecb.int/browse.do>, 27. 8. 2009.

⁸³ Podaljšanje upokojitvene starosti za moške in ženske na 65 let bo najverjetneje izpeljana do leta 2020.

⁸⁴ Mišljene so tako neposredne dotacije iz različnih postavk državnega proračuna kot transferji iz drugih blagajn socialnega zavarovanja in/ali sklada državnih rezerv za stabilizacijo.

4. Pokojninska reforma v Estoniji

Strategijo Estonije bi lahko označili kot sprva naivno (pri tem merim zlasti na nespametne reforme v letih 1990-1992), nato pa za previdno oz. premišljeno, saj nadaljnje korake preuči s tujimi strokovnjaki in obenem spremlja tekoče novosti na pokojninskem področju. V primerjavi z Litvo in Latvijo je Estonija zaradi političnih kriz in ukvarjanja politikov samih s sabo pred naslednjo reformo namenila več časa preučevanju dobrih praks in napak drugih tranzicijskih držav ter razvijanju nekaterih svojih rešitev⁸⁵. Razloge gre najverjetneje iskati tudi v izvoru estonskega ljudstva, kulturi in jeziku⁸⁶.

Začetni ukrepi so bili usmerjeni v prehod iz sovjetskega pokojninskega sistema na lasten enostebni sistem. Sledi postopno uvajanje tri-stebnega sistema, ki je plod lastnega znanja in ga odlikuje celostni pristop⁸⁷, pri čemer je ključnega pomena priprava pogojev za gladek prestop s prvega na druga dva stebra pokojninskega sistema.

I. steber je zasnovan kot sistem sprotnega prispevnega kritja sestavljen iz osnovnega dela pokojnine⁸⁸, fiksnega dela za obdobje pred 31. 12. 1998 in variabilnega dela za obdobje po 31. 12. 1998 (izračunanega na podlagi dejansko plačanih prispevkov).

II. steber začne delovati v letu 2002 in je obvezen za vse, ki na novo vstopajo na trg dela⁸⁹. Za ostale je prestop prostovoljen, vendar v primeru prestopa se k 2%, ki jih sami dodatno prispevajo, v II. steber preusmeri 4 odstotne točke prispevkov prej namenjenih I. stebru. Namen takšne politike je bil v okrepitvi II. stebra, kar se je izkazalo kot zelo učinkovita poteza, saj je veliko Estoncev pristopilo k II. stebru. Kot negativna posledica slabega načrtovanja in znižanja prihodkov v I. stebra je izstopalo pomanjkanje sredstev za financiranje dane obljube.

Tako kot v Litvi in Latviji je administracija novega sistema potekala centralizirano z manjšimi razlikami glede na delitev specifičnih področij⁹⁰.

4.1. Demografsko ozadje

V 90-ih letih prejšnjega stoletja, se je podobno kot v ostalih baltskih državah demografska slika izrazito poslabšala. Negativna neto migracija (predvsem odhod ruskega prebivalstva), upada rojstev (kot ključen dejavnik je potrebno izpostaviti negotovost razmer) in porasta smrtnosti.

Upad rodnosti je ob odhajanju pretežno aktivnega prebivalstva v tujino in podaljševanju pričakovane življenjske dobe neugodno vplival na razmerje med upokojenci in delovno aktivnim

⁸⁵ Estonija uvede tristebni sistem z naložbenim II. stebrom za Madžarsko, Poljsko, Latvijo in Hrvaško (Leppik & Vork, 2006 str. 18). Primer samosvoje rešitve je kombinacija dodatnih plačil posameznika za varčevanje v II. stebru in sočasna preusmeritve dela prispevkov I. stebra v II. steber.

⁸⁶ Velja omeniti, da je večinsko prebivalstvo Estonije, za razliko od Litve in Latvije, kjer je večinsko prebivalstvo govori jezika slovanskega izvora, del Ugrofinske jezikovne skupine (Estonski inštitut, 2009).

⁸⁷ Vzpostavitev administrativnega okvira, institucij itd.

⁸⁸ 15 ali več let delovne dobe.

⁸⁹ Sprva je kot pilotski projekt leta 1998 uveden III. steber. Formalna zakonska podlaga za II. steber je sprejeta 1. 10. 2001. V praksi začne delovati poleti 2002. Obvezen je za vse, ki so rojeni od 1. 1. 1983 dalje.

⁹⁰ Prispevki, zbiranje prispevkov, vodenje evidenc, upravljanje osebnih računov.

prebivalstvom. Poleg tega se je upad pričakovane življenjske dobe po osamosvojitvi po letu 1995 začel ponovno dvigati (glej tabeli spodaj).

Tabela 8: Prikaz naraščanja deleža upokojencev glede na celotno prebivalstvo Estonije v obdobju 1980 do 2009.

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Delež upokojencev v celotnem prebivalstvu (%)	20,7	21,6	23	26	27,1	27,9	28,2

Vir: Estonska državna statistika, 2009.

Tabela 9: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu za moške in ženske v izbranih letih od 1985 do 2008 v Estoniji.

	1985	1990	1995	2000	2005	2008
Moški	64,6	64,5	61,3	65,1	67,3	68,6
Ženske	74,4	74,7	74,1	76,0	78,1	79,2

Vir: Eurostat, 2009.

4.2. Gospodarska slika

Estonijo ob osamosvojitvi tako kot Litvo in Latvijo pesti izguba vzhodnih trgov. Tako beleži upad BDP do leta 1994⁹¹. Poleg tega se tako kot ostale tranzicijske države začne soočati z brezposelnostjo (glej tabelo spodaj) in visokimi stopnjami inflacije⁹².

Tabela 10: Povprečne letne stopnje brezposelnosti v izbranih letih 1990 do 2008 z ocenama za leti 2010 in 2012.

	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010*	2012*
Stopnja brezposlenosti (%)	0,6	3,7	7,6	9,9	9,8	13,6	10,3	9,7	5,9	5,5	16,4	15,8

** Ocena estonskega Ministrstva za finance.*

Viri: Podatkovna baza estonske državne statistike, 2009 in Summary of the Summer 2009 Forecast of the Ministry of Finance of Estonia, 2009.

Z željo po zmanjšanju inflacijskih pritiskov in v vzpodbudo tujim naložbam leta 1992 uvede svojo valuto (EEK), ki je sprva vezana na nemško marko nato pa na evro⁹³.

Glede na to, da so izhodiščne težave zelo podobne preostalima dvema baltskima državama in so poleg tega bile v določeni meri že predstavljene v predhodnih sestavkih diplomskega dela, jih na tem mestu ne bom povzemal.

⁹¹ Gospodarski upad beleži nato še v dveh obdobjih, in sicer ob ruski krizi v letih 1998 in 1999 in ob pohodu zadnje svetovne finančno-gospodarske krize. Vir: <http://www.stat.ee/national-accounts>, 28. 8. 2009.

⁹² Inflacija je takoj po osamosvojitvi presegla 1000% (Leppik & Vork, 2006, str. 25).

⁹³ Vir: General principles of the Estonian monetary system, Bank of Estonia, <http://www.bankofestonia.info/pub/en/yldine/pank/rahasysteem/yldalused/yldpohimotted.html?ok=1>, 28. 8. 2009.

4.3. Pokojninska reforma

Ustroj estonskega pokojninskega sistema ob osamosvojitvi je enak kot na primeru Latvije in Litve. Nizka upokojitvena starost⁹⁴, visoka stopnja nadomestitve dohodka⁹⁵ in financiranje pokojnin neposredno iz državnega proračuna so skupne značilnosti teh treh sistemov.

I. FAZA (čas pred in tik po osamosvojitvi izpod SZ)

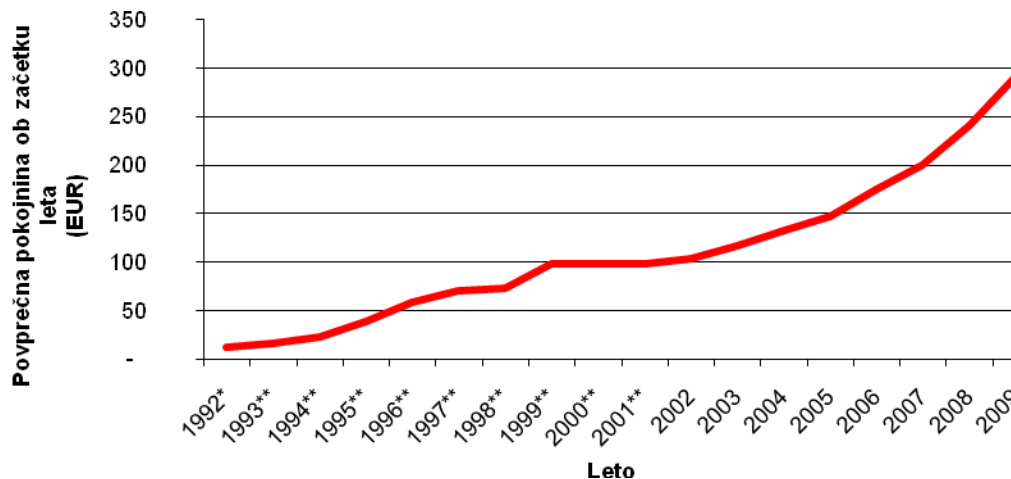
Estonija je z namenom vzpostavitve nadzora in stabilizacije javnih financ pokojninsko blagajno ločila od skupne sovjetske blagajne že pred osamosvojitvijo⁹⁶ (1990 - 1991).

Nekatere značilnosti prve reforme so:

- uvedba 20% namenskega davka (t.j. prispevek) od bruto plače za kritje pokojnin (Leppik & Vork, 2006, str. 31),
- pogoji za pridobitev pokojnine se omilijo in pravica do pokojnine je razširjena na vse rezidente⁹⁷,
- dvigne se obseg pravic in obseg nadomestitve dohodka⁹⁸ (t.j. pokojnin),
- prej ločeni delavska in kmečka shema se združita v univerzalno shemo.

Razpadanje SZ je tudi za Estonijo pomenil gospodarski kolaps⁹⁹, kar je dodatno skrajšalo življenjsko dobo utopično zasnovanega sistema (ukinjen je že februarja 1992). S februarjem 1992 so pokojnine nadomeščene s fiksnimi mesečnimi zneski. Poleg zmanjšanja pritiska na pokojninsko blagajno ta prijem olajša preračunavanje nadomestil v času hiperinflacije.

Slika 2: Povprečna pokojnina v Estoniji v EUR ob začetku leta.

* Podatek za junij 1992. ** Preračun opravljen po tečaju 8 EEK za 1 DEM (fiksirani tečaj EEK za DEM) za 1,96 EUR (fiksirani tečaj DEM za EUR).

Viri: Podatkovni bazi ENSIB, 2009 in ECB, 2009.

⁹⁴ 55 let za ženske, 60 let za moške. Številne možnosti za predčasno upokojitev.

⁹⁵ Od 100% za osebe z nižjimi dohodki do 50% za tiste z višjimi. Posebne pokojnine za izbrane poklice in elite.

⁹⁶ Estonija se osamosvoji 20. 8. 1991.

⁹⁷ Tisti, ki ne izpolnjujejo pogojev za upokojitev (prekratka delovna doba ipd.) imajo pravico do socialne pokojnine v višini 70% minimalne plače po petih letih od prekoračitve splošne upokojitvene starosti (Leppik & Vork, 2006, str. 32).

⁹⁸ Pokojnina se izračuna kot 60% minimalne plače (85% minimalne plače) povišane za 40% pretekle povprečne plače posameznika.

⁹⁹ Izguba glavnega trga, visoka inflacija itd.

Zaradi splošnega nezadovoljstva upokojencev glede uravnilovke, se vlada odloči predlagati nekaj sprememb, ki stopijo v veljavo aprila 1993. Vzpostavi se odvisnost pokojnine od delovne dobe¹⁰⁰ in predvidi se postopno višanje starosti za upokojitev (na 65 za moške in 60 let za ženske do leta 2003¹⁰¹). Starostna meja za pridobitev državne pokojnine (prej socialna) se nemudoma dvigne na 65 let za moške in 60 let za ženske¹⁰². Administracijo celotnega sistema pokojnin prevzame Nacionalni svet za socialno zavarovanje, ki deluje pod okriljem ministrstva za socialne zadeve.

Enačba 2: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra v obdobju od aprila 1993 do aprila 2000.

$$P = O + t \times f(t) \times O \quad (2)$$

P - pokojnina, O - osnovna pokojnina, t - leta delovne dobe, f(t) - koeficient odvisen od števila let delovne dobe.

Navedeni ukrepi so izboljšali dolgoročni položaj pokojninske blagajne (podaljšanje starosti za upokojitev), omogočili enostavno načrtovanje izdatkov in zagotovili nekoliko pravičnejše odmerjanje pokojnin. Kljub temu, da je ta rešitev veljala za začasno (namen je bil vzpostaviti tudi povezavo med vplačanimi prispevki in pokojninami) je z nekaterimi manjšimi spremembami¹⁰³ obveljala do aprila 2000.

II. FAZA

Z vidika delovne vneme pri pripravi reformnih predlogov lahko ugotovimo, da je večina politikov zelo dovzetnih za govorjenje, bistveno manj pa za delo, saj je bilo v letih 1994 do 1997 pripravljenih šest osnutkov pokojninskega zakona, sprejet pa noben (Leppik & Vork, 2006, str. 47). Ob stalnem menjavanju vlad (v povprečju enkrat letno) so takt reform dirigirale razne interesne skupine, ki so skušale bolj ali manj slabo analitično podprte predloge spraviti skozi zakonodajni postopek. Pokojninska reforma je tako stala na mrtvi točki skoraj štiri leta.

Leta 1997 vlada končno sprejme osnutek usmeritev nove pokojninske reforme. Predlog omenja kot vodila pri prenovi pokojninskega sistema (Raudla, R. & Staehr, K., 2003, str. 70):

- politično in pravno stabilnost novega pokojninskega sistema brez večjih sprememb,
- preglednost in enostavnost,
- zagotavljanje vsaj minimalne socialne varnosti (minimalna pokojnina) najširšemu krogu Estoncev s pomočjo preglednega sistema socialnih transferjev,
- dolgoročno finančno stabilnost pokojninskega sistema,
- posredno vzpodbudo gospodarski rasti, finančnim trgom in zaviranju sive ekonomije.

¹⁰⁰ Osnovna pokojnina ostaja 85% minimalne plače. Prejme jo vsak, ki doseže upokojitveno starost in ima vsaj 15 let delovne dobe. Nadalje se pokojnina zvišuje v odvisnosti od števila let nad minimalno delovno dobo za upokojitev po progresivnih stopnjah (doda se pribitek v višini od 0,5% do 1% od minimalne plače za vsako dodatno leto).

¹⁰¹ Vlada je sprva predlagala 65 let za oba spola vendar je v parlamentu predlog naletel na (pre)oster odziv ženskega dela poslancev. Odstotek žensk v parlamentu je leta 1992 znašal 13% (Rule & Shugart, 1995).

¹⁰² Na ta način bi se do leta 2003 upokojitvena starost za državno pokojnino izenačila s starostno. Državna oz. prej socialna pokojnina je namenjena posameznikom, ki dopolnijo starost za upokojitev, vendar ne izpolnjujejo pogojev za pridobitev starostne, invalidske ali družinske pokojnine.

¹⁰³ Npr. leta 1994 z uvedbo nacionalne pokojninske referenčne vrednosti pokojnine niso več vezane na minimalno plačo. Pokojnine se zvišujejo na podlagi poviševanja pribitkov za števila let nad minimalno delovno dobo za upokojitev. Od leta 1996 lahko upokojenci, ki delajo prejemajo poleg plače tudi polno pokojnino. Istega leta se višanje starosti za upokojitev prvič upočasni (uskladitev z načrtovano starostjo ob upokojitvi leta 2007).

V obdobju od aprila do junija 1998 je estonski parlament nato sprejel tri zakone, ki so prenovili pokojninski sistem (Legal update – Estonia, 1998):

- Zakon o državnem pokojninskem zavarovanju, ki predstavlja obvezno pokojninsko zavarovanje (t.i. I. steber), z veljavnostjo od januarja 2000;
- Zakon o pokojninskih skladih, ki omogoča ustanavljanje zasebnih pokojninskih skladov (osnova II. in III. stebru), z veljavnostjo od avgusta 1998;
- Zakon o prispevkih za socialno varnost, ki zahteva od delodajalcev ločena plačila prispevkov po zaposlenih (omogoči se sledljivost prispevkov po zaposlenemu), z veljavnostjo od januarja 1999.

Zakon o državnem pokojninskem zavarovanju je prinesel nekatere ključne administrativne spremembe, kot npr. spremljanje vplačil delodajalčevih prispevkov do ravni posameznika. Skupno zbiranje, nadzor in izterjava prispevkov se prenese v pristojnost davčnih oblasti (Leppik & Vork, 2006, str. 59)¹⁰⁴.

Kot zanimivost naj omenim, da novi III. steber zaživi že leta 1998. Za II. steber so bila potrebna še skoraj štiri leta¹⁰⁵.

I. Steber

Osnovno vodilo pri prenovi I. stebra ostaja nespremenjeno t.j. zagotavljati osnovno socialno varnost preko starostnih, invalidskih in družinskih pokojnin¹⁰⁶. Reforma vpelje nov način izračunavanja pokojnine in razdeli I. steber na dva dela (i) državne pokojnine in (ii) starostne, invalidske in družinske pokojnine.

Državna pokojnina se na novo opredeli kot fiksno mesečno nadomestilo, namenjeno posameznikom, ki dosežejo upokojitveno starost, vendar ne izpolnjujejo pogoja let delovne dobe (leta 2009 je znašala cca 122,3 EUR)¹⁰⁷.

Posameznik, ki doseže upokojitveno starost in ima vsaj 15 let delovne dobe, si lahko po upokojitvi obeta¹⁰⁸:

- osnovni mesečni znesek, ki se na letni ravni delno usklajuje z rastjo cen življenjskih potrebščin in rastjo mase prispevkov za pokojnine¹⁰⁹,

¹⁰⁴ Spremljanje prispevkov delodajalca po zaposlencih je uvedeno s 1. 1. 1999 in predstavlja predpogoj vzpostavitvi sistema, ki temelji na obsegu vplačanih prispevkov. Pred sprejetjem Zakona je 20% bruto plač plačanih pokojninskim uradom, 13% pa zdravstvenim skladom.

¹⁰⁵ II. steber začne v praksi delovati poleti 2002 na podlagi Zakona o naložbenih pokojninah, ki je v veljavi od 1. 10. 2001.

¹⁰⁶ II. steber je namenjen starostnim pokojninam, III. steber je namenjen starostnim in invalidskim (zavarovalnice) pokojninam.

¹⁰⁷ Leta 2002 je znašala približno 60 EUR (Social Insurance Board, 2009).

¹⁰⁸ Starostna pokojnina je omejena navzdol. V letu 2009 je najnižja starostna pokojnina omejena na 128,4 EUR (Pensionikeskus, 2009).

¹⁰⁹ Sprememba pokojnin navzdol ni mogoča, kar lahko v slabših gospodarskih razmerah (deflacija, upad plač, nezaposlenost ipd.) ustvari velik pritisk na javne finance. Leta 2003 je bil prvič določen osnovni mesečni znesek, ki je znašal približno 37 EUR (Social Insurance Board, 2009).

- dodatek za delovno dobo za vsako leto dela (velja le za polna leta delovne dobe, izpolnjena pred letom 1999)¹¹⁰,
- dodatek glede na obseg vplačanih prispevkov po 1. 1. 1999.

Enačba 3: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od maja 2000.

$$P = O + t \times V_1 + \sum K \times V_2 \quad (3)$$

P - pokojnina, O - osnovna pokojnina (v 2009 približno 114,6 EUR), t - leta delovne dobe do vključno leta 1998, V₁ oz. V₂ - vrednost leta delovne dobe (v 2009 cca 4,3 EUR¹¹¹), ΣK - vsota prispevnih stopenj posameznika glede na dejanska plačila prispevkov od leta 1999 dalje (razmerje do povprečne prispevne stopnje v državi).

Sprememb je deležna tudi invalidska pokojnina (namenjena invalidom od rojstva), katere poimenovanje se spremeni v pokojnino za delovno nezmožne in je namenjena le še invalidom od 16. leta naprej. Višina pokojnine se določa v odvisnosti od stopnje invalidnosti¹¹².

Nekatere specifične skupine prebivalstva so deležne možnosti predčasnega upokojevanja, kot npr: starši invalidnih ali starši večjega števila otrok (tri ali več), delavci v kemični industriji ali drugih zdravju nevarnih industrijah, piloti, vojaki, baletniki ipd.¹¹³. Kljub temu, da so se razmere v industriji izboljšale (zakonodaja, ki ureja varnost pri delu in varovanje zdravja) in da prenova sistema stremi k poenotenju, se ta značilnost estonskega pokojninskega sistema (t.j. ostanek sovjetskega sistema) ohrani.

Pod okrilje zakonodaje, ki ureja I. steber, spada postopno podaljševanje upokojitvene starosti (63 let za moške in ženske do leta 2016) in okrepljen učinek malusov za predčasno upokojevanje ter bonusov za kasnejše upokojevanje¹¹⁴.

Z davčnega vidika so bili dohodki iz I. stebra sprva prosti dohodnine, z letom 2002 pa se obdavčijo z dohodnino, v kolikor presegajo določen znesek (olajšava je že takrat znašala približno 285 EUR na letni ravni).

Iz navedenega lahko izpeljemo, da z vzpostavitvijo povezave med starostno pokojnino in dejansko plačanimi prispevki, ter uvedbo sorazmerno nizke državne pokojnine, država bolj jasno izkaže povezavo med plačevanjem prispevkov in pravicami. Poleg osnovne socialne varnosti starejših je tako dana posredna vzpodbuda omejevanju obsega dela na črno in posledično povečanju prihodkov pokojninske blagajne.

¹¹⁰ Leta 2003 približno 2 EUR za leto delovne dobe (Social Insurance Board, 2009).

¹¹¹ V₁ 67,94 EEK oz. V₂ 67,97 EEK.

¹¹² Ne glede na to določbo pa ne more biti nižja od ravni državne pokojnine.

¹¹³ Gre za poklice, ki so težji in/ali nevarni, pri katerih zmožnost posameznika za delo upada hitreje kot pri ostalih poklicih. Predčasna upokojitev se omogoči, v kolikor posameznik doseže med 15 in 25 let delovne dobe, od katerih vsaj polovica delovne dobe pripada delu v specifičnih industrijah.

¹¹⁴ Pokojnina se zniža za 0,4 odstotne točke za vsak mesec do predvidene starosti za upokojitev in zviša za 0,9 odstotne točke za vsak dodaten mesec dela nad predvideno starostjo za upokojitev (Social Insurance Board, 2009).

II. Steber

Delovna skupina začne s pripravo Zakona o naložbenih pokojninah leta 1999. Ta stopi v veljavo jeseni 2001, v praksi pa poleti 2002, ko se po registraciji upravljavcev in naložbenih skladov prične zbiranje prispevkov¹¹⁵.

II. steber je obvezen za vse, ki so rojeni 1. 1. 1983 ali kasneje, za ostale prostovoljen. Posebnih omejitev za vstop ni, z izjemo pravila, da mora posameznik plačevati prispevke v II. steber vsaj pet let, če želi koristiti pravice¹¹⁶.

Ob vstopu v II. steber poleg dolžnosti posameznika za plačevanje dodatnih 2% od bruto plače pripada preusmeritev 4 odstotnih točk iz I. stebra v II. steber¹¹⁷. Ta sprememba neposredno vpliva na tretji del predstavljene enačbe, saj se vsota prispevnih stopenj zniža za 20%. Preostali sestavini (fiksni del pokojnine in del, odvisen od dolžine delovne dobe) ostajata nespremenjeni. Pravice iz II. stebra lahko posameznik prične črpati, v kolikor je dosegel upokojitveno starost, je upravičen do prejemanja pokojnine iz I. stebra in je v II. steber prispeval vsaj pet let (Leppik & Vork, 2006, str. 84)¹¹⁸.

Odločitev za prestop v II. steber je nepovratna, vendar je varčevalcem enkrat v koledarskem letu omogočen prehod k drugemu upravljavcu oz. naložbenemu skladu¹¹⁹. V slednjem primeru se lahko varčevalec odloči za konverzijo točk prejšnjega sklada v nov sklad ali le za preusmeritev nadaljnjih prispevkov v nov sklad, pri čemer dotedanja vplačila ostanejo v predhodnem skladu¹²⁰.

Pobiranje prispevkov za II. steber je v domeni davčne uprave. Ta zbrane prispevke nakaže Centralnemu depozitarju za vrednostne papirje, ki prispevke posamično preračuna v točke skladov¹²¹. Sredstva se nato prenesejo na račune bank skrbnic, od koder se nato na podlagi odločitev upravljavcev naložbenih skladov plasirajo na kapitalske in dolžniške trge (Leppik & Vork, 2006, str. 80-84). Uravnavanje naložbene politike posamičnega sklada je zakonsko usmerjeno k zagotavljanju geografske, naložbene razpršenosti ter omejevanju prekomerni

¹¹⁵ Poleg tega je za II. steber pomembno sprejetje še nekaterih drugih zakonov (Zakon o garancijskem skladu, Zakon o naložbenih skladih, Zakon o centralnem registru vrednostnih papirjev Estonije) in nekatere prenove obstoječih zakonov (dopolnitve zakonov, ki urejajo I. steber).

¹¹⁶ Na ta način so želeli zmanjšati obseg prestopov posameznikov, ki imajo do upokojitve manj kot pet let.

¹¹⁷ Kdor ostane le v I. stebru plačuje 20% od bruto plače za pokojnine. Ob vstopu v II. steber pa velja pravilo 16+4+2 (16 odstotnih točk ostaja I. stebru, 6 odstotnih točk se nameni II. stebru).

¹¹⁸ Izplačila so v obliki anuitet (potrebno je skleniti pogodbo z eno izmed zavarovalnic, ki tovrstne storitve lahko ponudi; anuitete se izračunavajo na podlagi tabel smrtnosti za oba spola). Izjeme so mogoče v primeru izjemno nizkih (enkratno izplačilo) ali izjemno visokih (poleg anuitet se lahko izplača del prihrankov kot enkratno izplačilo) prihrankov.

¹¹⁹ Za ustanovitev družbe za upravljanje pokojninskega sklada je potrebnih najmanj 3 mio EUR ustanovnega kapitala in licenca Inšpektorata za finance. Poleg tega mora pridobiti dovoljenje za vsak posamičen sklad. Upravljaljske provizije so zakonsko omejene na 1,5% sredstev oz. do 2% sredstev sklada, v kolikor gre za »agresivni« sklad, vstopne na 3%, izstopne pa na 1%. Minimalni donos ni predpisan. Vsak upravljalca mora ponuditi vsaj en konservativni naložbeni sklad (naložbeni skladi so lahko konservativni, uravnoteženi - do 25% sredstev naloženih v delnicah, ali »agresivni« - do 50% sredstev naloženih v delnicah). Prestopanje med skladi je mogoče od 1. 1. 2004, konverzija točk enega sklada v točke drugega sklada pa od 1. 1. 2005.

¹²⁰ Sredstva je na ta način mogoče imeti istočasno v več naložbenih skladih.

¹²¹ ECDS je zasebna družba skupine OMX v lasti Talinske borze vrednostnih papirjev. Od leta 1994 vodi osrednji register vrednostnih papirjev in vseh pokojninskih računov na območju Estonije. Povzeto po spletni strani <https://www.e-register.ee/index.php?id=2317>, 14. 9. 2009.

izpostavljenosti tveganim naložbam¹²². V kolikor se sklad ne drži predpisanih pravil in pride do oškodovanja varčevalcev, se škoda povrne iz sredstev upravljavca naložbenega sklada (Zakon o naložbenih skladih, členi 269 do 283)¹²³.

Glede na udeležbo v II. stebru (ob polletju 2009 več kot 580 tisoč ljudi) lahko po eni strani ugotovimo, da je požel uspeh, po drugi pa se ravno v tem času spopada z velikimi težavami, saj je z interventno ukinitvijo preusmeritve 4 odstotnih točk prispevkov v II. steber (od 1. 6. 2009 naprej) finančno-gospodarska kriza pustila svoj pečat tudi na strukturi prispevkov I. oz. II. stebra¹²⁴. Pričakovati je, da bo preusmeritev ponovno zaživela z letom 2010 (2 odstotni točki), v prvotno predvideni obliki pa leta 2012 (Fevrier, 2009).

III. Steber

Estonija je pred uvedbo II. stebra nabirala izkušnje s III. stebrom. Sprejem zakona o pokojninskih skladih iz leta 1998 (v veljavi od 1. 8. 1998), posodobitev Zakona o zavarovanju in Zakona o davku od dohodkov je postavila okvir zasebno upravljanemu prostovoljnemu naložbenemu stebru.

Posameznik lahko sodeluje v III. stebru z vplačevanjem zavarovalnih premij (pokojninski načrt z določenimi pokojninskimi prispevki) ali na podlagi nakupa točk pokojninskih skladov (pokojninski načrti z določenimi pravicami)¹²⁵. V primerjavi z II. stebrom je naložbena politika III. stebra podvržena manj omejitvam¹²⁶.

V vzpodbudo tovrstnemu varčevanju so na voljo tri davčne ugodnosti:

- vplačila v III. steber do 15% bruto plače znižujejo obdavčljivo osnovo posameznika,
- ob unovčenju točk pokojninskih skladov ali izplačilu pokojninskega zavarovanja je dohodek obdavčen po 10% stopnji (za ostale dohodke velja 26% davčna stopnja),
- izplačila v obliki enakomernih ali rastočih anuitet so davka prosta (Oorn, 2004, str. 80).

Po desetih letih od uvedbe III. stebra se je število varčevalcev povzpelo na okrog 50 tisoč, kar je približno 7% delovno aktivnega prebivalstva (Pettai, 2009).

4.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema

V obdobju od osamosvojitve do danes je pokojninska blagajna v pretežni meri delovala samozadostno. Opaziti je le občasne težave, ki so bodisi posledica slabših ekonomskih razmer v

¹²² Npr.: Naložbe v vrednostne papirje, ki se ne glasijo na EEK ali EUR so omejene na 30% vrednostnih papirjev istega izdajatelja, v delnicah je lahko največ 50% sredstev sklada (ne več kot 5% v eni družbi oz. skupini), v nepremičninah 10% (ne več kot 2% sredstev sklada v posamični nepremičnini) itd. Glej tudi Zakon o naložbenih skladih člene od 269 do 275. Angleški prevod zakona je dostopen na <http://www.legaltext.ee/text/en/X80045.htm>, 14. 9. 2009.

¹²³ V posebnih primerih jamstvo za oškodovanja do 10.000 EUR prevzame država (v kolikor vplačila v upravljavca v garancijski sklad ne zadoščajo). Glej tudi Zakon o naložbenih skladih, in sicer člene od 276 do 283. Angleški prevod zakona je dostopen na <http://www.legaltext.ee/text/en/X80045.htm>, 14. 9. 2009.

¹²⁴ Odločitev o začasni prekinitvi s prispevanjem v II. steber (2 odstotni točki) ali ne je na posamezniku.

¹²⁵ Za prvo možnost se odločajo posamezniki z nižjimi dohodki, za drugo pa tisti z višjimi (Oorn, 2004, str. 79).

¹²⁶ Pri naložbah v vrste kapitalskih instrumentov ali obveznice z višjo stopnjo tveganja ni omejitev. Prav tako so milejše določbe glede razpršitve naložb. Upravljavci imajo pri določanju provizij popolnoma proste roke (Pension Funds Online, 2009).

državi (npr. izguba ruskega trga in zveznih socialnih transferjev ob osamosvojitvi) bodisi kratkovidnih politikov, ki so npr. z namenom pridobitve upokojenskih glasov dva meseca pred volitvami marca 1999 dvignili pokojnine kar za 20% (Leppik & Vork, 2006, str. 43).

V zadnjem času se je izkazalo, da je pritisk na finančno vzdržnost sistema dvoplasten. Po eni strani prejema pokojninska blagajna od vsakega posameznika, vključenega v II. steber, 4 odstotne točke manj, obenem pa se število upravičencev do javnih pokojnin povečuje. Nadalje se preko davčnih olajšav za vplačila v II. steber (2 odstotni točki, ki jih plača posameznik) in III. steber (do 15% dohodka) nižajo davčni prihodki proračuna od koder naj bi se črpal morebitni sproti primanjkljaj zaradi prehoda¹²⁷. Finančno-gospodarska kriza je to dvoreznost izpostavila do te mere, da je bilo potrebno prispevke namenjene II. stebru začasno preusmeriti nazaj v I. steber.

Na podlagi zgoraj navedenega lahko zaključimo, da je Estonija razvila delujoč tri stebrni sistem. Začetni presežni optimizem (precenjevanje zmožnosti I. stebra) pa bolj ali manj učinkovito brzda z interventnimi ukrepi.

5. Pokojninska reforma v Latviji

Reformo pokojninskega sistema v Latviji lahko razdelimo na več faz. Kot prvo lahko razumemo reformo iz leta 1991¹²⁸, ki je bila zaradi radodarnosti obsojena na hiter propad¹²⁹. Leta 1996 je v sodelovanju s švedskimi strokovnjaki in Svetovno banko sprejeta celostna reforma pokojninskega sistema. Temu sledi uvedba poizkusnega, III. pokojninskega stebra, ki je podlaga za vzpostavitev II. stebra.

Vse tri države so do novih pokojninskih sistemov prišle z dobro mero političnih iger, soočenja različnih interesnih skupin in merjenja moči med političnimi strujami. S tem v mislih v nadaljevanju predstavljam Latvijo s poudarjenim političnim vidikom, ki omogoča lažje razumevanje nekaterih potez v snovanju pokojninskega sistema.

Demografsko sliko in gospodarske razmere sem v dobri meri presejal že v predhodnih poglavjih diplomskega dela, zato jih, razen izjemoma, puščam ob strani.

5.1. Prva reforma iz leta 1991

Latvija si je reformo zastavila kot trajnosten projekt, ki je neprestano v gradnji¹³⁰. V prvih korakih se začnejo zgledovati po sestavi I. stebra v zahodnih državah in uvedejo naslednje novosti¹³¹:

- sistem socialne varnosti postane neodvisen od državnega proračuna¹³², financira se iz prispevkov delavcev in delodajalcev (skupna stopnja je 38%),

¹²⁷ V kolikor bodo pokojnine ob dospelju nizke, bo prišlo do izpada davčnih prihodkov tudi ob izplačevanju anuitet.

¹²⁸ Latvija se prvič osamosvoji 19. 11. 1918. Samostojnost traja do 20. 6. 1940. Drugič se osamosvoji 7. 5. 1990.

¹²⁹ Trenutno je pokojninska blagajna za tekoče poslovanje potrebovala izdatne prihodke, tako iz naslova plačnikov prispevkov (1 odstotno točko plača delavec, 37 odstotnih točk pa delodajalec) kot tudi iz državnega proračuna.

¹³⁰ Vodila pri postavljanju sistema so bila: (i) zagotovitev mešanega javno-zasebnega fonda za starost, (ii) znižanje stroškov socialnega zavarovanja v prihajajočih letih in (iii) v prihodnje ohranjati stroške na stabilni (vzdržni) ravni.

¹³¹ Sprejmeta se Zakon o državnih pokojninah in Zakon o socialnih prispevkih.

¹³² Le do leta 1993, ko zaradi izrednih razmer postane ponovno del državnega proračuna.

- obseg pravic se poveča in poveže s preteklimi zaslužki posameznika¹³³,
- pravica do pokojnine postane univerzalna,
- določita se najnižji in najvišji znesek pokojnine.

Brez kakršnegakoli pomisleka lahko namere latvijske vlade označimo za preveč ambiciozne. Poleg površno pripravljene zakonodaje in nepreverjenih posledic¹³⁴ je k dodatnemu neuspehu pripomoglo nezadostno obveščanje javnosti, ki je kljub dobri nameri politikov, reforme, predvsem zaradi neznanja in negotovosti sprejelo z odporom.

Kljub temu se lahko Latvija pohvali, da je 1. 7. 2001 prva izmed baltskih držav uvedla II. pokojninski steber. Ta je zaradi nekaterih administrativnih ovir začel 1. 1. 2003, ko so se pojavili prvi zasebni upravitelji sredstev¹³⁵.

5.2. Priprave na drugo pokojninsko reformo v letih 1993 do 1995

Naraščanje brezposelnosti, visoka inflacija, izguba vzhodnih trgov, nizka starostna meja za upokojitev ob nizki rodnosti in številne druge strukturne spremembe so bili samo nekateri izmed razlogov za nevzdržnost novega sistema¹³⁶.

Leta 1993 se z namenom premostitve težav do celostne ureditve pokojninske problematike uvede začasni sistem. Ta uzakoni izračun pokojnin na podlagi dopolnjenih let delovne dobe in povprečne bruto plače v državi.

Enačba 4: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od leta 1993 do vključno leta 1995.

$$P = O \times 0,3 + O \times t \times 0,004 \quad (4)$$

P - pokojnina, O - povprečna bruto plača v državi v preteklem četrtletju, t - leta delovne dobe.

Enačba kaže na "uravnilovko", saj ne povezuje plačanih prispevkov z višino pokojnine. Večina je lahko po upokojitvi pričakovala pokojnino v višini med 35 in 45% povprečne bruto plače v državi. Pomanjkanje povezave med plačanimi prispevki posameznika, pokojnino in visokimi prispevnimi stopnjami daje dodatno vzpodbudo izogibanju prispevkom (Vanovska, 2006, str. 159; World Bank, 2001, str. 6).

Vzporedno z začasnimi rešitvami prične ministrstvo za blaginjo pripravljati obsežen idejni dokument s predlogi za celostno preoblikovanje pokojninskega sistema (Vanovska, 2006, str. 161). Ta je javnosti predstavljen konec leta 1994 in potrjen s strani parlamenta v februarju 1995. Z vidika primernosti razmer lahko ugotovimo, da se splošno nezadovoljstvo politikov,

¹³³ Izračun pokojnine se opravi na podlagi preteklih izbranih zaporednih 5 oz. 10 delovnih let, in sicer v višini 55%. V primeru nadaljnega dela, se je ta odstotek lahko zvišal, vendar ne na več kot 80%, z izjemo invalidov in žrtev sovjetskega nasilja (Vanovska, 2006, str. 158).

¹³⁴ Izračuni, ki so spremljali prvo reformo, so bili pomanjkljivi in zaradi težkih razmer v državi (odseljivanje, brezposelnost, inflacija, velik upad BDP, razmah sive ekonomije itd.) neprimerni.

¹³⁵ Pred tem je za upravljanje sredstev pristojna država.

¹³⁶ Visoke prispevne stopnje so predstavljale dodatno vzpodbudo delu na črno, ki je od osamosvojitve dalje doživljalo razcvet. Po nekaterih ocenah je delež sive ekonomije iz 30% BDP v začetku 1995 poskočil na 45% BDP v 1996 (Brēķis, 2007, str. 63).

upokojencev in javnosti nad preteklimi reformami izkaže kot dobrodošla popotnica, saj si preново želijo vse vpletene strani.

Kot potrebne značilnosti novega sistema so izpostavljene:

- preglednost in razumljivost z neposredno povezavo med dejanskimi plačili prispevkov in pravicami (uvedba osebnih računov¹³⁷; enostavna računska formula) z namenom zagotovitve naklonjenosti javnosti,
- splošno povečanje blaginje upokojencev ob sočasnem uveljavljanju ukrepov za omejevanje bodočega števila upokojencev (npr. podaljšanje delovne dobe, omejevanje zgodnjega upokojevanja in spodbujanje kasnejšega upokojevanja),
- ohranjanje finančne vzdržnosti in stabilnosti sistema ne glede na morebitne (obsežnejše) ekonomske spremembe,
- doprinos k celostnemu preoblikovanju in napredku države,
- sistem štirih stebrov (treh stalnih in enega prehodnega stebra; glej tabelo spodaj),
- ponovna ločitev pokojninskega od državnega proračuna (po začasni združitvi leta 1993),
- izenačitev upokojitvene starosti za moške in ženske na 65 let,
- reorganizacija administrativnega okvira pokojninskega sistema (osebni računi, nadzor in upravljanje naložbenih stebrov, zakonska ureditev kapitalskih trgov).

Tabela 11: Predlog sistema štirih stebrov v Latviji leta 1995.

Steber	Značilnosti	Opombe
I.	Sistem sprotnega prispevnega kritja vse vključujoči, obvezni, javni, z dvodelnim dohodkom ob upokojitvi.	Osnovni – do 20% povprečne bruto plače glede na delovno dobo. Dodatni – do 20% povprečne bruto plače glede na pretekle plačane prispevke.
II.	Naložbeni, obvezen za zaposlene in prostovoljen za samozaposlene.	Dodatni dohodek (t.j. poleg I. stebra) v višini 30-40% povprečne bruto plače. Izvzeti so zaposleni, ki bi imeli na dan uvedbe novega sistema nad 50 let.
III.	Naložbeni, prostovoljni.	Predvidene so davčne olajšave.
IV.	Prehodni, namenjen zagotavljanju dodatnega dohodka posameznikom, brez pravic iz II. stebra.	Posamezniki z 10 ali manj leti do upokojitve (vlaganja v II. ali III. steber niso smotrna). Predvidoma financirano iz presežkov iz privatizacije in dotacij državnega proračuna (npr. iz davkov, izdaje obveznic).

I. Vanovska, Pension Reform in the Baltic States, 2006, str. 162.

Latvija je edina izmed baltskih držav, ki s predlogom za vzpostavitev IV. stebra pokaže, da resneje razmišlja o finančni obsežnosti prehoda iz sistema sprotnega prispevnega kritja v mešani sistem. Ta steber se zaradi nejasno definirane financiranja in nasprotovanja tujih strokovnjakov še pred vstopom v zakonodajni postopek zavrže (Cerami, 2006; Fox & Palmer, 1999).

V razpravo (t.j. proti koncu leta 1994) se pod okriljem Svetovne banke v reformo vključi tudi Švedska, ki v začetku 1995 predstavi finančno analizo izvedljivosti predloga I. stebra. Osrednje ugotovitve so nakazovale, da ta ne bo izpolnil pričakovanj (Müller, 2006, str. 399)¹³⁸. Sledijo

¹³⁷ Od 1996 je za vodenje evidenc zadolžena SSIA (*State Social Insurance Agency*).

¹³⁸ Nepreglednost, nezadosten dohodek, slabe vzpodbude vplačnikom in asimetrija pravic (Vanovska, 2006, str. 164).

pogovori s predstavniki ministrstva za blaginjo in ministrstva za socialne zadeve ter predlogi izboljšav. Na podlagi izkušenj iz reforme švedskega pokojninskega sistema je z nekaterimi bistvenimi popravki pokojninska zakonodaja sprejeta novembra 1995 in stopi v veljavo 1. 1. 1996.

5.3. Pokojninski zakonski paket reforme iz leta 1996

I. steber

Med spremembami, predlaganimi s strani švedske delegacije, je tudi predrugачen I. steber. Iz predhodnega koncepta pokojninskega načrta z določenimi prispevki spremenjeni v pokojninski načrt s navidezno določenimi prispevki (NDC – notional defined contributions)¹³⁹.

V praksi to pomeni, da se plačani prispevki dejansko ne nalagajo (gre za sistem s sprotnim prispevnim kritjem), temveč se zbirajo le podatki o zbranih prispevkih na t.i. "navideznem" osebnem računu. Znesek prispevkov se nato tekoče prevrednoti v skladu z rastjo celotne mase plač z namenom ohranjanja vrednosti pokojninske "glavnice" (znesek je enak dejanskim plačilom posameznika v času delovne dobe). Ob upokojitvi se nato mesečna pokojnina izračuna kot razmerje (t.j. anuiteta) na podlagi podatka o povprečnem številu let življenja, ki jih lahko še pričakuje upokojenčeva kohorta, in zbrano pokojninsko "glavnico"¹⁴⁰.

Stopnja prispevkov za I. steber je znašala 20%, kar je ustrezalo nadomestitvi dohodka v višini 40% oz. do 60% v primeru kasnejše upokojitve. Glede na to, da je že veljavna prispevna stopnja znašala bistveno več (t.j. 38%), se je presežek namenil za kritje stroškov prehoda na nov sistem (Vanovska, 2006, str. 172).

Enačba 5: Enačba za izračun pokojnine iz I. stebra od leta 1996.

$$P = \frac{G}{T} \quad (5)$$

P - pokojnina, G - skupna pokojninska "glavnica" posameznika, T - pričakovano število let izplačevanja pokojnine v skladu s projekcijo za starostno kohorto posameznika.

Upokojitvena starost se za moške in ženske postopoma izenači na 60 let¹⁴¹. Za namene zaščite najrevnejših se zagotovi minimalna starostna pokojnina, ki je izenačena z višino državne socialne pomoči¹⁴².

Nova zakonodaja ponovno loči pokojninski in državni proračun (leta 1991 se loči, 1993 pa ponovno združi). Z namenom lažjega prilaganja prihodkovne strani pokojninske blagajne se

¹³⁹ Tovrsten sistem lahko skoraj sočasno zasledimo še na Švedskem, v Italiji in na Poljskem (Vanovska, 2006, str. 164-165 in 171 in Boersch-Supan, 2004, str. 6).

¹⁴⁰ Razlika v pričakovanem doživetju med moškimi in ženskami se ne upošteva. Za čas, ko posameznik ni plačeval prispevkov (npr. služenje vojaškega roka, porodniški dopust) so se pravice omejile (podlaga za izračun postane minimalna plača).

¹⁴¹ S tem korakom se je upokojitvena starost zvišala le ženskam in to postopoma - sprva za eno leto leta 1996 in nato po 6 mesecev v vsakem nadaljnjem letu (prehod zaključen leta 2004). Kljub temu pa so ženske ohranile možnost predčasnega upokojevanja (t.j. pri 55 letih), v kolikor so imele vsaj 10 let delovne dobe (uzakoni se tudi sistem malusov za predčasno upokojevanje). Prvotni predlog je bil izenačitev upokojitvene starosti za moške in ženske na 65 let.

¹⁴² Pripada posameznikom, ki dopolnijo upokojitveno starost in so bili zavarovani vsaj 10 let.

delež prispevkov določa na letni ravni glede na potrebe (gre za delež prispevkov od zakonsko predpisanih 38%). Z vidika razdelitve prispevnih stopenj med delodajalci in zaposlenimi velja omeniti, da se breme začena v večji meri prenašati na zaposlene (Vanovska, 2006, 177)¹⁴³.

Razlogi za uvedbo sheme z navidezno določenimi prispevki

Bistveni element pri vzpostavitvi pravičnega sistema, ki pri določanju višine pokojnine upošteva pretekle zasluge, je povezava med vplačanimi prispevki in vrednostjo le-teh v času. V Latviji so pred osamosvojitvijo podatke o delovni dobi in plačah po zaposlenih hranili v lokalnih knjigah dela. Nadalje je državo v letih 1991 in 1992 zajela hiperinflacija, kar je otežilo pridobitev zanesljivih cenovnih primerljivk oz. indeksov. Razpršenost in nezdružljivost podatkov onemogoči korektno izvedbo simulacij in izračunov, ki bi bili podlaga nadaljnjemu določanju pokojnin.

Končna rešitev je upoštevala leta delovne dobe v skladu z knjigami dela in kot računsko osnovo do vključno leta 1995 postavila navidezno pokojninsko, glavnico ugotovljeno na podlagi povprečja dejanskih prispevnih plač posameznika v obdobju 1996 do 1999 (Vanovska, 2006, str. 179)¹⁴⁴. Latvija je na ta način izvedla izjemno hiter prehod na nov pokojninski sistem, saj so bili vsi, ki se niso upokojili do decembra 1996, samodejno vključeni v nov pokojninski sistem.

Spremembe prvega pokojninskega stebra od 1996 do 2004

Že tekom leta 1996 je prišlo do novel zakona, ki so jih narekovala socialne, politične¹⁴⁵ in ekonomske razmere v državi ter nekatere operativne težave ugotovljene med uvajanjem novega sistema. Dodatno težavo je predstavljal star informacijski sistem, ki v večini primerov ni omogočal samodejnih izračunov, temveč so referenti morali izračune opravljati ročno (Vanovska, 2006, str. 181).

Vlada ponovi napako iz prve pokojninske reforme o (ne)obveščanju javnosti¹⁴⁶. Posledično je veliko ljudi odločitev o najprimernejšem času za upokojitev sprejelo na podlagi napačnih predpostavk (npr. neobveščenost o obsegu malusov v primeru predčasne upokojitve). Poleg tega so nekateri dobro obveščeni izkoriščali sistem v svoje dobro.

Kot odgovor na škodljive učinke asimetrije v obveščenosti je bilo potrebnih nekaj blažilnih ukrepov kot npr.:

- dodatek k pokojnini (november 1996),

¹⁴³ Predviden je postopen prehod iz 37 odstotnih točk za delodajalce in ene odstotne točke za zaposlene na 18 za delodajalce in 15 za zaposlene do leta 2001 (upad skupnih prispevkov iz 38% na 33%). V praksi so se skupni prispevki znižali na 33% leta 2003, ko so znašale prispevne stopnje 24% za delodajalce oz. 9% za zaposlene.

¹⁴⁴ Vsebinska razlika med prispevno plačo in npr. povprečno bruto plačo izhaja iz navzgor omejenih prispevnih stopenj. V kolikor bi pri poenotenem izračunu uporabili povprečno bruto plačo, bi prišlo do asimetrije med pravicami, ki bi jih pridobili zaposleni z višjimi dohodki, ki plačujejo sorazmerno manj prispevkov kot tisti, ki zaslužijo manj.

¹⁴⁵ Od osamosvojitve je Latvija zamenjala 15 vlad (nazadnje ob ugotovitvi izjemno težkih gospodarskih razmer februarja 2009). Najdlje je vladala prva vlada nekaj več kot 1.180 dni (The Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia, 2009).

¹⁴⁶ Javnost se začne sistematično obveščati šele poleti 1997 (obvestila o stanju prispevkov na osebnem računu, medijska kampanja, brošure, izobraževanja za javne uslužbence itd.).

- določitev minimalnega dohodka za tiste, ki so se upokojili v obdobju 1997 do 2000, s posebnimi določbami za predčasno upokojene ženske in nezaposlene pred upokojitvijo (maj 1997),
- omejitev pokojnin navzgor za obdobje 1997 do 1999 (maj 1997).

Politiki kmalu ugotovijo, da se pod pretvezo zagotavljanja dostojnih pokojnin hitro nabirajo politične točke in pokojnine se začnejo dvigovati s številnimi priložnostnimi ukrepi. Indeksacija za nazaj (t.j. na podlagi rasti cen življenjskih potrebščin) se nadomesti z indeksacijo vnaprej (oktober 1997), sprejme se dodatni dvig pokojnin glede na obdobje upokojitve (od 5,7% do 15,87%). Dva tedna pred parlamentarnimi volitvami se sprejme zakonska podlaga za dodatno povišanje pokojnin nekaterim skupinam upokojencev in možnost prostovoljnega vplačevanja v prvi steber tudi za posameznike starosti nad 15 let, ki niso zaposleni (oktober 1998)¹⁴⁷.

Zaradi povečanja obsega pravic, zniževanja prispevnih stopenj in prihajajoče ruske krize zaide pokojninska blagajna v neravnovesje. Nova vlada v juliju 1999 prekliče predvolilne razširitve pravic iz pokojninskega zavarovanja, upokojitvena starost za moške in ženske se dvigne na 62 let, ukinejo se možnosti predčasnega upokojevanja in zamrznejo se plačila pokojnin upokojencem, ki prejemajo dohodke iz zaposlitve.

Zaradi močnega nasprotovanja opozicije (napove referendum, ki se razglasi za november 1999) vlada z novelo skuša omiliti predhodne spremembe v pokojninskem zakonu¹⁴⁸. Parlament jo potrdi novembra 1999 (stopi v veljavo decembra 1999). Referendum, zaradi prenizke udeležbe, pade.

Med naslednjo predvolilno kampanjo (t.j. december 2001) nova pozicija po načelu Orwellove Živalske farme začne predpisovati dodatne ugodnosti:

- možnost predčasne upokojitve moškim in ženskam, ki imajo 5 ali več otrok ali invalidnega otroka¹⁴⁹,
- del indeksacije se veže na rast prispevnih plač (že marca 2004 pride do ponovne spremembe¹⁵⁰),
- predpiše se nova minimalna pokojnina in zamrzne se najvišje pokojnine¹⁵¹,
- upokojenci, ki delajo, lahko prejmejo pokojnino, enako trikratniku socialne pomoči¹⁵².

Hitre in številne spremembe so povzročale preobremenjenost javnih uslužbencev in informacijskega sistema. Rezultat so bile številne administrativne napake in zaostanki.

¹⁴⁷ Starejšim od 80 let se pokojnina indeksira večkrat letno (aprila 1999 se pravice upokojencev starih nad 80 let združi v enotno zvišanje pokojnine za 10%), upokojencem z nižjimi dohodki ipd.

¹⁴⁸ Povečanje starosti za upokojitev se izvede postopoma (t.j. za 6 mesecev na leto), uvede se možnost predčasne upokojitve pri starosti 60 let (20% znižanje pokojnine predčasno upokojenim za čas preden dosežejo 62 let), upokojenci, ki so zaposleni lahko prejemajo pokojnino, vendar ne več kot dvakratnik socialne pomoči (t.j. 89 EUR na mesec).

¹⁴⁹ Največ pet let pred splošno upokojitveno starostjo ob pogoju, da imajo skupno vsaj 30 let delovne dobe.

¹⁵⁰ Indeksacija je sestavljena iz rasti cen življenjskih potrebščin in 50% rasti realnih plač.

¹⁵¹ Minimalna pokojnina znaša leta 2003 med 57 in 78 EUR. Gre za nesorazmerno visoke pokojnine dobro obveščenih, ki so lahko izkoristili sistem.

¹⁵² Ta omejitev je ukinjena marca 2002, ko ustavno sodišče razsodi, da je v nasprotju z ustavo.

I. steber od leta 2004 naprej

Po vseh spremembah lahko I. steber v letu 2004 na kratko povzamemo kot obvezen za vse zaposlene, samozaposlene in prostovoljen za ostale¹⁵³. Pravico do starostne pokojnine ima vsak, ki ima vsaj 10 let delovne dobe in doseže upokojitveno starost 62 let (možnost predčasne upokojitve pri 60 letih)¹⁵⁴.

Prispevna stopnja znaša 20% prispevne plače in je navzgor omejena¹⁵⁵. Z vidika dohodnine se z letom 1997 pokojnine obdavči po stopnji 25% v delu, ki presega 1.700 EUR¹⁵⁶. Upokojenci, ki delajo, prejema polno pokojnino in obenem s plačevanjem prispevkov povečujejo svojo pokojninsko "glavnico".

Usklajevanje pokojnin se razlikuje glede na višino pokojnine. Tiste, ki znašajo med tri in petkratnikom socialne pomoči, se usklajujejo z rastjo cen življenjskih potrebščin. Višje se zamrznejo, nižje pa se poleg rasti cen življenjskih potrebščin dvignejo še za 50% realnega dviga mase prispevnih plač¹⁵⁷.

Invalidska pokojnina se izračunava po posebnem ključu (upoštevajo stopnjo invalidnosti) in pripada vsakomur, ki ima vsaj tri leta delovne dobe¹⁵⁸. Osiretelim otrokom je na voljo družinska pokojnina, katere višina je odvisna od števila otrok.

III. steber

Junija 1997 parlament potrdi zakon, ki z julijem 1998 vzpostavi III. steber. Iz literature je mogoče razbrati, da je zastavljen kot generalka pred uvedbo II. stebra, saj je ta primerljiv tako po upravljaljskih kot administrativnih zahtevah (Vanovska, 2006, str. 193). Besedilo zakona je pripravil širok krog strokovnjakov iz državnega inšpektorata za zavarovalni nadzor¹⁵⁹, ministrstva za gospodarstvo, ministrstva za socialno varnost in Svetovne banke.

Po vsebini predstavlja III. steber program prostovoljnega zasebnega pokojninskega varčevanja z dvema naložbenima možnostma:

- odprti zasebni pokojninski sklad pod okriljem komercialne banke ali življenjske zavarovalnice, ali

¹⁵³ Študente, gospodinje, nezaposlene.

¹⁵⁴ V kolikor posameznik ne doseže predpisane delovne dobe je upravičen do nadomestila, ki se izplačuje neposredno iz državnega oz občinskega proračuna (leta 2005 je znašal 31,5 EUR mesečno). Upokojitvena starost za moške in ženske je izenačena. Najprej naj bi se predčasna upokojitev ukinila leta 2005, vendar se možnost predčasne upokojitve podaljša do leta 2008.

¹⁵⁵ Omejitev na 10 povprečnih plač. Presežek nad 20% prispevno stopnjo je namenjen zagotavljanju minimalnih pokojnin, pokrivanju prehoda na II. steber ipd. Za tiste, ki so vključeni v II. steber znaša prispevna stopnja 18%.

¹⁵⁶ Za invalidne osebe so predvideni višji zneski oprostitve (do 2.200 EUR).

¹⁵⁷ Od 2011 naprej se bodo vse pokojnine indeksirale glede na spremembo indeksa cen življenjskih potrebščin in 50% realne rasti mase prispevnih plač.

¹⁵⁸ Leta 2005 med 52 in 83 EUR mesečno.

¹⁵⁹ Danes del Komisije za finančne in kapitalske trge, <http://www.fktk.lv/en/>, 6. 7. 2009.

- zaprti zasebni pokojninski sklad pod okriljem družbe pri kateri je delavec zaposlen¹⁶⁰.

Med delovno dobo vložena (in oplemeniten¹⁶¹) sredstva na osebni računu so posamezniku izplačana ob upokojitvi v obliki enkratnega izplačila ali več posamičnih izplačil. To predstavlja tudi dve ključni razliki v primerjavi s I. stebrom, saj gre za naložbeno shemo, vezano izključno na sredstva, ki jih je zbral posameznik¹⁶².

Z vidika delodajalca je za vplačila predvidena oprostitev plačila davka od dohodkov pravnih oseb in delodajalčevih prispevkov za socialno varnost ter dohodnine in delojemalčevih prispevkov za socialno varnost. Po drugi strani pa so bila izplačila z izjemo kapitalskih dobičkov, ki so izvzeta iz obdavčitve, do vključno leta 2005 obdavčena. Z uveljavitvijo novele Zakona o dohodnini leta 2005 so izplačila obdavčena le v delu, ki se nanaša na vplačila delodajalca (Vanovska, 2006, str. 195-196)¹⁶³.

Zainteresirani zasebniki lahko ustanovijo sklad na podlagi pridobljenega dovoljenja komisije za finančne in kapitalske trge. Upravljanje skladom je podvrženo obsežnemu naboru pravil in omejitev kot npr.:

- naložbe v tujini ne smejo presegati 15% sredstev sklada (omejitev velja do vključno 2003),
- naložbe v nepremičnino ne smejo presegati 15% sredstev sklada¹⁶⁴,
- naložbe v vrednostne papirje izdane ali zavarovane s strani ene države, lokalne oblasti ali mednarodne finančne institucije ne sme presegati 35% sredstev sklada,
- naložba v posamičen naložbeni sklad ali vrednostne papirje posamezne družbe ne sme presegati 10%¹⁶⁵ sredstev sklada,
- prepovedano je plasiranje sredstev sklada v obliki posojil itd.

Trenutno sodeluje v III. stebru okrog 5% podjetij in 90.000 posameznikov. Šest pokojninskih skladov ponuja skupno petnajst shem. Glede na zbrana sredstva je v primerjavi z Litvo (15 mio EUR) in Estonijo (49 mio EUR) III. steber v Latviji z 79 mio EUR daleč najbolj razvit (Pension Funds Online, 2009).

II. steber

Kot omenjeno v predhodnem sestavku je uvedba II. stebra sprva načrtovana za leto 1998, vendar se v tem času šele začne resnejša razprava o vzpostavitvi II. stebra¹⁶⁶. Zamuda v uvedbi je

¹⁶⁰ Družba lahko vzpostavi zaprti zasebni pokojninski sklad v kolikor obstaja zadostno število zaposlenih, ki bi se radi vključili v sklad (t.j. kolektivno zavarovanje). Zaposlenec lahko ob prehodu k drugi družbi še naprej nalaga sredstva v prvi sklad ali s prenosom vseh nabranih sredstev preide v novega. V primeru izjemnih okoliščin (npr. invalidnost) se lahko sredstva izplačajo predčasno.

¹⁶¹ Kapitalski dobički, dividende, obresti ipd. se ne razdeljujejo sproti, temveč se sorazmerno porazdelijo po osebnih računih.

¹⁶² Ob izplačilu/ih se ne upošteva pričakovana starost, ampak le obseg naloženih sredstev vključno z doseženimi donosi. Končni znesek (izplačilo) je ob vlaganju neznanka, saj skupna donosnost naložb ni predpisana oz. znana.

¹⁶³ Do največ 10% vplačil delojemalca (v izračun se zajame tako vplačila v III. steber kot tudi morebitno naložbeno življenjsko zavarovanje). Del pokojninske glavnice, zbran z vplačili zaposlenega, je ob izplačilu neobdavčen.

¹⁶⁴ Naložba v posamično nepremičnino ne sme presegati 10% sredstev sklada.

¹⁶⁵ Za ustanove, ki dajejo posojila, je omejitev 20% (npr. banke, hranilnice ipd.).

¹⁶⁶ O tem pričajo naslednji dokumenti, pripravljeni s strani ministrstva za finance, drugih ministrstev in Svetovne banke poleti 1998: *Economic justification for the state funded pension law, Conceptual outlines for the creation of the state funded pension schemes, State funded pensions – Economic justification*.

povzročila sprotno porabo tekočih presežkov pokojninske blagajne, ki bi lahko pokrili izpad prispevkov zaradi prehoda na II. steber¹⁶⁷.

S potrditvijo zakona v februarju 2000 se II. steber vzpostavi julija 2001. Bistvene značilnosti lahko povzamemo v naslednjih alinejah (Vanovska, 2006, str. 200-206):

- gre za naložbeni pokojninski steber, v okviru katerega ima vsak, ki se vanj vključi, osebni naložbeni račun¹⁶⁸,
- vrednost premoženja se meri v točkah, katerih vrednost je javno znana,
- obvezen je za zaposlene stare do 30 let in prostovoljen za zaposlene stare med 30 in 50 let (starost ob uveljavitvi zakona),
- delež prispevkov v II. steber znaša leta 2001 2 odstotni točki in nato postopoma raste do 10 odstotnih točk (predvidoma v letu 2010¹⁶⁹) od skupno 20 odstotnih točk namenjenih obveznim pokojninskim shemam (Beňkovskis, 2006, str. 3-21)¹⁷⁰,
- upravljavec zbranih prispevkov je sprva državna zakladnica, z letom 2003 pa upravljanje sredstev prevzamejo tudi zasebne investicijske družbe¹⁷¹,
- poslovanje investicijskih družb je predpisano in nadzorovano¹⁷²,
- upravljavci skladov niso dolžni zagotavljati minimalnih donosov in država za vložena sredstva ne jamči¹⁷³,
- vlagatelj lahko ob upokojitvi ali kasneje natečeni znesek zamenja za življenjsko rento pri eni izmed življenjskih zavarovalnic, kjer se pri izračunu upošteva se spol, ali prenese sredstva iz II. stebra na I. steber, kjer se spol pri izračunu ne upošteva¹⁷⁴.

Glede praktične izvedbe prenosa sredstev ob upokojitvi praktičnih izkušenj še ni na voljo, saj se bodo prvi posamezniki, vključeni v II. steber, začeli upokojevati leta 2014.

¹⁶⁷ Gre za 2 odstotni točki prispevkov, ki se iz I. stebra preusmerijo v II. steber. Glej razdelek, ki opisuje številne spremembe I. stebra z namenom trgovanja s političnimi točkami (t.j. širitve pravic iz osnovnega pokojninskega zavarovanja). Glavna povzročitelja deficita pokojninske blagajne sta bila dodatna indeksacija pokojnin, sprejeta oktobra 1998 in sočasna t.i. ruska kriza.

¹⁶⁸ Enkrat letno je možen brezplačen prehod med investicijskimi družbami oz. dvakrat letno med naložbenimi shemami iste investicijske družbe.

¹⁶⁹ Del denarja namenjen naložbenemu delu pokojninske sheme se sprva ne nalaga prosto. Ministrstvo za finance zbrani denar pretopi v državne obveznice, kar v praksi pomeni sprotno prispevno kritje (sprememba s 1. 1. 2003 – ustanovitev prvih zasebnih upraviteljev sredstev).

¹⁷⁰ Najprej je bilo načrtovano, da bi ta odstotek počasi naraščal iz 1 odstotne točke do 5 oz. največ 6 odstotnih točk. Nova ureditev predvideva prehod na 10 odstotnih točk v 2010 (2001 - 2, 2007 - 4, 2008 - 8, 2009 - 9 odstotnih točk).

¹⁷¹ Ob sprejetju zakona zasebni upravljavci niso bili pripravljeni na upravljanje sredstev. Tudi po letu 2003 se lahko posamezniki odločijo, da svoja sredstva zaupajo državni zakladnici ali pa so ta predana v upravljanje državni zakladnici samodejno, v kolikor se ta ne odloči, pri kateri zasebni družbi za upravljanje bo sredstva vlagal.

¹⁷² Državna zakladnica lahko sredstva plasira le na domačem trgu (državne obveznice, bančni depoziti, ipd.). Investicijske družbe lahko sredstva vlagajo tudi na mednarodnih trgih, vendar morajo upoštevati tako izpostavljenosti deviznemu tveganju (usklajenost valute med naložbami in obveznostmi) kot razpršitvi naložb npr. od 35% (npr. država) do 5% (npr. dolžniški ali kapitalski instrument posamezne družbe). Prepovedano je dajanje posojil in vlaganje v finančne instrumente, ki temeljijo na vrednostih nepremičnin (Vanovska, 2006, 210). Nadzor izvaja komisija za finančne in kapitalske trge, <http://www.fktk.lv/en/> (FCMC), 9. 7. 2009.

¹⁷³ Zaslediti je lobiranje finančnih inštitucij, kar gre v neposredno škodo varčevalcev in korist bank, investicijskih družb ter zavarovalnic.

¹⁷⁴ Kljub upokojitvi lahko posameznik nadaljuje z vplačili v II. steber in tako prestavi koriščenje pravic iz II. stebra na kasnejše življenjsko obdobje. Enkratno izplačilo (kot npr. pri III. stebru) ni mogoče. V primeru smrti se sredstva samodejno prenesejo iz II. stebra v I. steber, iz katerega se nato izplačuje morebitna družinska pokojnina. Kot že omenjeno so te namenjene le osirotelim otrokom.

5.4. Ocena finančne vzdržnosti pokojninskega sistema

Od leta 1995 do sredine 1998 je latvijska pokojninska blagajna beležila presežek prihodkov nad odhodki¹⁷⁵. S povečanjem obsega pravic iz I. stebra maja 1998 in prihajajočo recesijo se presežek naglo spreobrne v primanjkljaj¹⁷⁶. Pokojninski proračun v primeru primanjkljaja prejema posojila iz državnega proračuna, za katera plačuje obresti (Zilite, 2004, str 91).

Od 2003 do vključno leta 2008 je pokojninski proračun beležil presežke in tako v celoti povrnil posojila iz državnega proračuna. Z letom 2009 se začinja za pokojninsko blagajno težavno obdobje, saj se bo obseg prihodkov znižal, obseg odhodkov pa zvišal¹⁷⁷. Iz trenutno razpoložljivih podatkov je razvidno, da bodo najmanj za prihodnje dve do tri leta primanjkljaj v vseh blagajnah, ki se financirajo iz prispevkov (t.j. vse oblike pokojnin prvega stebra, socialne pomoči, nadomestila za brezposelnost, javno zdravstveno zavarovanje itd.)¹⁷⁸.

Tabela 12: Proračun za starostne pokojnine v obdobju 2007 do 2009.

Leto	Prihodki (mio EUR**)	Odhodki (mio EUR**)	Razlika (mio EUR**)
2007	1.390	1.009	381
2008	1.448	1.253	195
2009*	1.271	1.511	- 241

** Ocena SSIA.*

** Preračun na podlagi srednjega tečaja za leto 2008, 0.7027 LVL za 1 EUR.*

Vir: SSIA, 2009.

V spletnih člankih je mogoče zaslediti besede kot npr. sesutje, polom in šok latvijskega gospodarstva, kar so, glede na to, da je upad celo močnejši od predhodnih visokih rasti, primerne besede¹⁷⁹. BDP Latviji se je do januarja 2009 skrčil za 10,5% na letni ravni v primerjavi s preteklim obdobjem. Do konca leta 2009 je predvideno dodatno krčenje BDP v višini 12% (ocena latvijskega Ministrstva za finance). Kljub temu lahko zasledimo v medijih kritike, da je tudi ta ocena preveč optimistična. Velik porast je viden tudi v zunanjem zadolževanju (samo v decembru 2008 je Latvija najela posojilo pri Mednarodnem denarnem skladu v višini 2,35 mrd USD).

Da so razmere resne, dokazuje tudi odstop vlade v februarju 2009, ki je kot enega izmed temeljnih razlogov navedla neobvladovanje razmer, ki so nastale kot posledica svetovne finančno-gospodarske krize.

Skladna z navedenim so tudi pričakovanja latvijskega prebivalstva, saj julijska anketa Eurobarometra kaže, da so trenutna pričakovanja prebivalcev glede nadaljnjega upada

¹⁷⁵ Skupni presežek je ob polletju 1998 znašal 38 mio EUR, kar ustreza 0,5% takratnega BDP.

¹⁷⁶ V 2002 je skupni primanjkljaj znašal 127 mio EUR, kar ustreza 1,5% takratnega BDP.

¹⁷⁷ Sredstva namenjena I. stebru so se dodatno zmanjšala. Glej tudi tabelo »Proračun za starostne pokojnine v obdobju 2007 do 2009!«.

¹⁷⁸ Glej tudi tabelo v prilogi k diplomskemu delu »Povprečne sezonsko prilagojene stopnje nezaposlenosti od 1992 do 2008 ter marec 2009 v odstotkih (ILO metodologija)!«.

¹⁷⁹ Več o tem oz. najdeno 6. 7. 2009 na spletnem naslovu <http://pakalert.wordpress.com/2009/02/23/global-financial-crisis-forces-latvia%E2%80%99s-government-to-resign/>

gospodarske aktivnosti gospodarstva najslabša v EU¹⁸⁰.

Tabela 13: Število socialno zavarovanih oseb in povprečna plača socialno zavarovanih oseb.

Leto	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Število socialno zavarovanih oseb ('000)	973	951	963	996	1.003	1.019	1.008	1.049	1.089	1.131	1.167	1.202	1.191
Povprečna bruto plača socialno zavarovanih oseb (EUR*)	132	158	174	182	194	207	220	245	273	313	390	519	626

* Preračun na podlagi srednjega tečaja za leto 2008 (0.7027 LVL za 1 EUR).

Vir: SSIA, 2009.

Kot ugotovljeno že v predhodnem delu diplomskega dela bo število prebivalstva upadalo ob dodatnem pritisku povečevanja števila skupine nad 65 let. Pričakovati je torej povečanje potrebe po sredstvih tako pokojninske blagajne kot tudi ostalih blagajn za zagotavljanje socialne varnosti prebivalstva.

Zadnji ukrep za povečanje prihodkov blagajn socialnega zavarovanja in posledično tudi pokojninske blagajne je bila odstranitev omejitve, do katere se lahko odmerijo prispevki (t.i. prispevna plača) z letom 2009¹⁸¹. Država se je resneje lotila tudi plačilne nediscipline delodajalcev in kazni za neplačilo prispevkov dvignila na 400% od premalo plačanih prispevkov (EYGM Limited, 2008). Povečan priliv je pričakovati tudi iz intenzivnejšega spopadanja z dodatnim gotovinskim plačevanjem zaposlenih mimo poslovnih knjig in dela na črno.

Z izjemo obdobj izrednih dogodkov (t.j. ruska kriza leta 1998, finančno-gospodarska kriza 2008-2009) prihodki presegajo odhodke. Poleg tega je v prihodnje predvidena razbremenitev I. stebra z zagotavljanjem nadomestnega dohodka upokojujencem iz naložbenih stebrov (t.j. II. in III. steber) in posledično prenosom tveganj in donosov na posameznika. Ob dodatnem dejstvu, da so pokojnine trenutno na izjemno nizki ravni in ob predpostavki, da bi tako tudi ostalo, lahko zaključimo, da je trenutni sistem srednjeročno finančno vzdržen¹⁸².

Ukrepi za dvig kakovosti življenja upokojujencev

Poleg finančne vzdržnosti pokojninskega sistema je potrebno potegniti črto tudi pod osnovnim namenom, ki je zagotavljanje socialne varnosti upravičencem¹⁸³. Podatki s konca leta 2007 kažejo, da je imela Latvija najnižjo povprečno pokojnino izmed baltskih držav, to je 177 EUR

¹⁸⁰ Po podatkih posebnega poročila *Special barometer 316: European employment and social policy survey report*, Evropska komisija, str. 14-15, julij 2009, o trenutni finančno-gospodarski krizi 76% anketiranih Estoncev, 82% Latvijcev in 74% Litvancev meni, da najhujše šele prihaja (za EU-27 je ta podatek 61%).

¹⁸¹ V letu 2008 je bila najvišja letna osnova, od katere se lahko odmerijo prispevki, 42.085 EUR.

¹⁸² Dolgoročno bo zaradi upada števila zaposlenih na upokojujence potrebno najverjetneje dodatno omejiti pravice (npr.: podaljšati delovno dobo, znižati pokojnine ipd.) ali zagotoviti dodatna sredstva (npr.: povišati prispevne stopnje, transferje iz drugih davčnih virov ipd.).

¹⁸³ Srednjeročni cilj je zagotoviti nadomestitev dohodka v višini 40% ravni dohodka posameznika pred upokojitvijo (Volskis, 2008).

mesečno, kar je tudi najnižja pokojnina v EU (Zakula, 2008)¹⁸⁴. V skladu z razpoložljivimi podatki je mogoče razbrati, da je kar 90% pokojnin pod zneskom, ki se smatra za prag revščine, t.j. 260 EUR na osebo na mesec¹⁸⁵. Težava izjemno nizkih dohodkov tako iz I. stebra kot tudi iz II. in III. je vseskozi prisotna, tako zaradi možnosti enostavnega pridobivanja političnih točk kot tudi preprečevanja morebitne socialne stiske starejšega prebivalstva¹⁸⁶.

V akademskih krogih lahko zasledimo diskusije o nepravičnosti trenutnega sistema, saj bodo predvsem tisti, ki se bodo upokojili do leta 2014, imeli izjemno nizke pokojnine (Volskis, 2008). Razlogi tičijo v omejevanju vključitve v naložbene stebre za to skupino prebivalstva in kratko obdobje v katerem naložbeno varčevanje ne bo doseglo zadostnih donosov, da bi zagotovilo ustrezni nadomestni dohodek. Predlogi gredo v smeri ponovnega izračuna (povišanja) t.i. navideznega kapitala in/ali dodatnih transferjev, ki bi tej skupini upokojencev zagotovili dodatna sredstva za preživetje.

Kot morebitne ukrepe splošnega dviga pokojnin je predlagana ponovna uvedba usklajevanja za pokojnine, ki presegajo 320 EUR (trenutno so te zamrznjene), in odprava obdavčitve pokojnin za dohodnino¹⁸⁷. Z vidika doseganja višjih donosov II. in III. stebra je predlagana omilitev naložbenih omejitev glede nalaganja v domača in tuja zasebna podjetja ter sklade. Dodatno je izpostavljena možnost nalaganja v projekte strateškega pomena (npr.: avtoceste in drugo infrastrukturo), ki bi po besedah predlagateljev zagotavljale varen in dolgoročen donos.

Ekonomsko gledano so v Latviji pripravili odličen pokojninski sistem, ki pa vsaj v prehodnem obdobju večini upokojencev ne bo zagotavljal zadovoljive socialne varnosti. Na podlagi predstavljenega političnega pedigreja latvijskih politikov, si glede na to, da jih bo veliko (upokojencev), lahko vsaj na račun političnega povzpetništva obetajo veliko manjših predvolilnih vzpodbud, ki jim bodo blažile stisko. V kolikor bo vlada obdržala sindrom muhe enodnevnice, bo to vsaj enkrat letno.

6. Primerjava dosežkov pokojninskih reform baltskih držav

Na podlagi preučitve literature ugotavljam, da so (bili) ključni cilji pokojninskih reform v Litvi, Latviji in Estoniji z manjšimi odstopanji naslednji:

- zagotovitev podlage za dostojne pokojnine zavarovancev na podlagi dopolnitve sistema sprotnega prispevnega kritja z naložbenim sistemom,
- omejevanje upadanja delovno aktivnega prebivalstva in naraščanja števila upokojencev¹⁸⁸,
- postopno zmanjševanje prispevne stopnje delodajalcev za pokojninsko zavarovanje z namenom zmanjšanja stroška delovne sile,
- utrditev kapitalskega trga, da se zagotovi stabilna rast nacionalnih gospodarstev.

¹⁸⁴ V Litvi je znašala povprečna pokojnina v zadnjem četrletju leta 2007 182 EUR mesečno, v Estoniji pa 240 EUR mesečno. Za primerjavo naj navedem, da je v letu 2007 v Sloveniji v povprečju znašala cca 560 EUR mesečno.

¹⁸⁵ Znesek se izračunava kot 40% povprečne bruto mesečne plače. Za prvo četrletje 2009 0,4 x 469 LVL; najdeno 27. Julija 2007 na spletnih naslovih <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=244> in <http://sdw.ecb.int/browse.do>

¹⁸⁶ V primeru II. in III. stebra je najbolj na udaru generacija, ki se je znašla na razpotju med upadanjem dohodkov iz sistema sprotnega prispevnega kritja, obenem pa nima možnosti dolgoročnejšega varčevanja v naložbenih stebrih (t.j. tisti, ki imajo 10 let ali manj do upokojitve).

¹⁸⁷ Trenutno se obdavčujejo pokojnine v delu, ki presega 335 EUR mesečno.

¹⁸⁸ Npr: staranje prebivalstva, nizka rodnost, selitve prebivalstva itd.

Z uresničevanjem navedenih ciljev skušajo baltske države slediti sodobnim trendom prilagajanja starajočemu se prebivalstvu z željo, da se ohranjanja trajna finančna vzdržnost nacionalnih sistemov socialne varnosti.

V grobem lahko ugotovimo, da so se vse tri odločile za primerljiv tristebni sistem, ki poleg osnovnega stebra temelječega na sprotnem prispevnem kritju ponuja še naložbeni II. steber (zaenkrat pogojno obvezen za vse, ki so mlajši od določene starosti, v prihodnosti splošno obvezen) ter III. steber, namenjen dodatnemu naložbenemu prostovoljnemu varčevanju za starost.

Kljub različnemu zakonskemu ustroju in rešitvam, ki so jih baltske države predvidele v sistemu sprotnega prispevnega kritja (t.i. I. steber), je rezultat podoben (Augusztinovics, 2006, str. 379-378; Katkus, 2004, str. 180). Za pokojnine iz I. stebra se bo tako namenilo natanko toliko denarja (razen v primerih občasnih političnih avantur), kolikor ga bo na voljo. Ta pristop k zagotavljanju finančne vzdržnosti pokojninskega sistema omogoča v Latviji sistem navideznih računov, v Estoniji določanje vrednosti leta delovne dobe, v Litvi pa s prilagoditvijo omejitve navzgor in/ali drugih spremenljivk v enačbi za izračun pokojnine.

II. steber je v vseh treh vzpostavljen za III. stebrom, in z obvezno udeležbo zagotavlja »prisilno« varčevanje za starost. Ključne težave v vseh treh ostajajo relativno visoke provizije zasebnih upravljaljskih družb in pomanjkanje predpisov o najnižjem donosu na vložena sredstva (ali vsaj ohranjanju vrednosti prihrankov oz. naložb). Povprečen varčevalec bo lahko tako iz II. stebra iztržil manj in ob večjem tveganju kot bi v primeru dolgoročne vezave denarja na banki.

Trenutno v vseh treh državah vlagatelje pred igralskimi prijemi upravljavcev ščitijo predpisi o obveznem razprševanju naložb in preprečevanju pretirani izpostavljenosti tveganjem. Po drugi strani pa omejujejo naložbe na tuje (likvidnejše) trge, ki bi zagotavljali manjšo izpostavljenost lokalnim povzpetnikom (kot primer lahko vzamemo gibanje cen vrednostnih papirjev in načinu sklepanja poslov na oz. mimo ljubljanske borze). Poleg tega nobena izmed držav ni uzakonila ukrepov proti sistemskim tveganjem v obliki varnostnih skladov ali obveznih rezerv, ki bi zajezili večje kratkoročne korekcije tečajev navzdol v težavnih obdobjih (npr. domače in mednarodne finančne/gospodarske krize, trgovske blokade, vojne razmere idr.).

Interventni ukrepi preusmeritve dela sredstev namenjenih II. stebri v I. steber sprejeti zaradi zadnje finančno-gospodarske krize so bolj usmerjeni v zaščito javnih financ kot upokojencev:

- Estonija je s 1. 6. 2009 začasno znižala prispevke delodajalcev v II. steber iz 4 odstotnih točk na 0 odstotnih točk oz. 2 odstotni točki v 2011 in 4 odstotne točke od 2012, ter povišala prispevke v I. steber¹⁸⁹. Poleg tega lahko zaposleni prostovoljno znižajo obseg prispevkov v II. steber iz 2 odstotnih točk na 0 odstotnih točk oz. 1 odstotno točko v 2011¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Na 20 odstotnih točk oz. 18 odstotnih točk v 2011 in 16 odstotnih točk v 2012.

¹⁹⁰ Od 2012 spet 2 odstotni točki.

- Litva je s 1. 7. 2009 znižala prispevne stopnje v II. steber in povišala prispevne stopnje v I. steber¹⁹¹.
- Latvija je s 1. 7. 2009 znižala pokojnine za 10%, zaposlenim, ki prejemajo pokojnino pa za 70% (ukrep naj bi veljal do konca 2012)¹⁹². Prispevke v II. steber so začasno znižali iz 8 odstotnih točk na 2 (prej predviden prehod na 10 odstotnih točk do 2010; po novem predvideno v 2013).

III. steber bi lahko v vseh treh državah opredelili kot steber namenjen družbeni smetani in posameznim vplivnejšim skupinam družbe, saj povprečni državljani ne razpolagajo s presežnimi sredstvi, ki bi jih lahko vlagali v sheme III. stebra. Vsekakor pa bo zanimiv v primeru zasuka v smeri anglo-ameriškega sistema spodbujanja in zadrževanja zaposlenih kot dopolnitve ponudbe s poklicnimi in osebnimi shemami.

Tabela 14: Primerjava tipa in časa uvedbe pokojninskih stebrov med zadnjo pokojninsko reformo v baltskih državah.

Država	Steber		
	I.	II.	III.
Latvija	Državno upravljan, NDC SSPK ¹⁹³ (uveden 1. 1. 1996).	Državno ali zasebno upravljan, državno nadziran, obvezen za stare do 30 let ob uvedbi, prostovoljen za ostale (brez možnosti povratka), naložben (uveden 1. 7. 2001).	Zasebno upravljan, državno nadziran, prostovoljen, naložben (uveden 1. 7. 1998).
Estonija	Državno upravljan, točkovni sistem, financiranje na podlagi SSPK (uveden 1. 4. 2000).	Zasebno upravljan, državno nadziran, obvezen za rojene po 1. 1. 1983, prostovoljen za ostale (brez možnosti povratka), naložben (uveden 1. 7. 2002).	Zasebno upravljan, prostovoljen naložben (uveden 1. 8. 1998).
Litva	Državno upravljan, točkovni sistem, financiranje na podlagi SSPK (uveden 1. 4. 2000).	Državno nadziran, zasebno upravljan, prostovoljen (brez možnosti povratka), naložben (uveden 1. 1. 2004).	Zasebno upravljan, državno nadziran, prostovoljen, naložben (uveden 1. 1. 2004).

Viri: Social Protection Systems in the Baltic States, 2004, str. 35 in E. Fulz, 2006, str. 355, nadgrajeno z lastnimi ugotovitvami.

K dolgoročni finančni vzdržnosti pokojninskih sistemov prispeva tudi višanje starosti za upokojitev in s poenotenjem upokojitvene starosti z moške in ženske. Poleg tega vsaka izmed držav z zadržuje starejše med delovno aktivnim prebivalstvom z »mehkimi prijemi« preprečevanja predčasnega upokojevanja in vzpodbujanja kasnejšega upokojevanja (progresivno višanje oz. nižanje pokojnine iz prvega stebra glede na leta delovne dobe po oz. pred predvideno starostjo za upokojitev ter možnost sočasnega prejemanja pokojnine in plače po dopolnjeni starosti za upokojitev).

Zniževanje prispevnih stopenj za delodajalce je v Litvi in Estoniji zastalo, v Latviji pa se počasi pomika v korist delodajalcev (trenutno 24,09% za delodajalce in 9% za delojemalce).

¹⁹¹ S 5,5 na 3 odstotne točke v januarju 2009 in dodatno na 2 odstotni točki v juliju 2009. Postopoma bo prispevna stopnja naraščala do 6 odstotnih točk v obdobju 2012-2014 nato pa se v 2015 ustalil na 5,5 odstotne točke.

¹⁹² Gre za del svežnja ukrepov pogojenih s strani IMF in EU za sprostitev pomoči.

¹⁹³ SSPK je okrajšava za sistem sprotnega prispevnega kritja.

Stroške prehoda na nov pokojninski sistem bo pretežno bremenil trenutno delovno aktivno prebivalstvo, ki bo poleg svojih naložbenih računov in polnjenja blagajne sprotne prispevne kritja najverjetneje moralo tudi neposredno gmotno priskočiti na pomoč svojim staršem. Kritje sprotne primanjkljaja bodo najverjetneje prevzele prihodnje generacije (t.j. odplačevanja proračunskega dolga, ki bo nastal za blaženje prehodnega obdobja).

Sklep

Z izjemo nekaterih obdobj gospodarskega nazadovanja so pokojninske blagajne baltskih držav v zadnjih dveh desetletjih poslovale brez večjih pretresov¹⁹⁴. V kolikor se bodo razmere v naslednjih letih umirile, lahko sklenemo, da so trenutni pokojninski sistemi srednjeročno lahko finančno stabilni¹⁹⁵.

Namen diplomske naloge, ugotovitev finančne vzdržnosti pokojninskega sistema, je torej dosežen, vendar osnovna vloga pokojninskega sistema ni v tem, da preživi pokojninski sistem, temveč ljudje, ki jim zagotavlja socialno varnost.

Glede na podatke o višini pokojnin in tveganja revščine ugotavljam, da upravičencem do dohodkov iz pokojninskih sistemov zlasti v prehodnem obdobju, kjer se pojavlja vrzel med sistemom sprotne prispevne kritja in naložbenim sistemom, ni zagotovljena zadostna socialna varnost. Pričakovati je torej številne začasne rešitve, kot npr. razni dodatki, pomoči in druga plačila neposredno iz državnega proračuna. Z vidika možnosti financiranja prehoda iz sistema sprotne prispevne kritja v varčevalni pokojninski sistem imajo baltske države z relativno nizkimi stopnjami zadolženosti še nekaj manevrskega prostora (v primerjavi s preostalimi članicami EU)¹⁹⁶.

Ta dvoreznost zagotavljanja primerne življenjskega standarda upokojujencem, ki obenem ne bi prekomerno obremenil trenutnega delovno aktivnega prebivalstva in prihodnjih rodov, bo potrebovala dobro mero politične volje za izvedbo nekaterih nevšečnih potez (nadaljnje zvišanje upokojitvene starosti, zaostrovanje drugih pogojev za upokožitev, spodbujanje zasebnega varčevanja itd.). Na ta način bodo obravnavane države lahko preprečile tako morebitno socialno stisko upokojujencev kot finančno nevzdržnost pokojninskih blagajn.

Med študijem razne literature in spremljanjem trenutnega svetovnega dogajanja je potrebno opozoriti na težavo, ki jo bo po mojem mnenju tudi v baltskih državah bistveno težje obvladovati, t.j. nadzor nastajajočih zasebnih naložbenih pokojninskih stebrov (t.j. II. in III. pokojninski steber). V naslednjih desetletjih bodo le-ti nakopičili prihranke prebivalstva do nepojmljivih razsežnostih in tako postali pomembni igralci na domačih in globalnih finančnih trgih ter v domačih politično-lobističnih kuhinjah. Danes lahko z zaskrbljenostjo ugotavljamo, da je težavno obvladovati že nekaj deset milijonov evrov presežka (primer Vzajemne d.v.z.). Kako

¹⁹⁴ Prvih nekaj let po osamosvojitvi, v času ruske krize (1998 - 1999) in v času zadnje finančno-gospodarske krize (2008 – konec težavnih razmer še ni znan).

¹⁹⁵ Glej komentarje vzdržnosti pred nastopom zadnje finančno-gospodarske krize po posamičnih državah!

¹⁹⁶ Glej grafični prikaz gibanja državnega dolga v BDP v obdobju 1995 do 2008 v prilogi k diplomskemu delu!

obvladati sklade, ki bodo delovali na mednarodnih finančnih trgih z neskončnim številom finančnih instrumentov, da se ne bi spogledovali npr. z novodobnimi ponzijskimi shemami, pa je verjetno odgovor vreden ne le Nobelove nagrade za ekonomijo, temveč, tudi, za mir.

Ob koncu ugotavljam, da je finančna vzdržnost pokojninskega sistema prej politični kot ekonomski problem, saj so ukrepi, ki zagotavljajo finančno vzdržnost, znani. Politiki in ekonomisti si torej lahko sedaj čestitajo ob prvem polčasu, nato pa naj zavijajo svoje rokave malce više, saj je do vzpostavitve preglednega, pravičnega in trajno vzdržnega pokojninskega sistema še daleč.

Literatura in viri

1. Annual indicators of Estonian economy (Bank of Estonia). Najdeno 7. septembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.eestipank.info/>
2. Augusztinovics, M. (2006). The Missing Pillar. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 379-395). Budimpešta: ILO.
3. *Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. (1994). New York: Published for World Bank by Oxford University Press.
4. *Banking Structures in the New EU Member States* (2005). Frankfurt: European Central Bank.
5. Baza estonske državne statistike (2009). Najdeno 28. avgusta 2009 na spletnem naslovu <http://www.stat.ee/population-indicators-and-composition>
6. Beňkovskis, K. (2006). The Effect of Latvian Pension Reform on Savings and Government Budget. V *Baltic Journal of Economics* 6(1)/2006. Str. 3-21. Riga: University of Latvia.
7. Boersch-Supan, A. (2004). What are NDC Pension Systems? What Do They Bring to Reform Strategies? (str. 6-18). Mannheim: Mannheim University.
8. Bokans, J. (2004). The Development of the Life Insurance Sector in the Baltic Countries. V *Insurance in the Baltic Countries* (str. 9-42). Pariz: OECD.
9. Brēķis, E. (2007). Summary of the Promotion Paper to the Degree of Doctor of Economics: Latvia's underground economy modelling with an emphasis on tax policy. Riga: University of Latvia.
10. Cerami, A. (2006). Social Policy in Central and Eastern Europe: The Emergence of a New European Welfare Regime (str. 97, 106). Berlin: LIT Verlag.
11. Coats, G. (28. 11. 2008). *Lithuania to cut private pension contributions*. Najdeno 15. avgusta 2009 na spletnem naslovu International Publishers Limited http://www.ipe.com/news/Lithuania_to_cut_private_pension_contributions_29954.php
12. *Country profile: Estonia / Latvia / Lithuania*. Najdeno 20. septembra 2009 na spletnem naslovu Pension Funds Online <http://www.pensionfundsonline.co.uk/countryprofiles/>
13. Dagens Industry (švedski poslovni dnevnik), 20. avgusta 2009.
14. *Economy Ministry of Latvia forecasts 16-17% unemployment level in 2009 and 2010* (18. 10. 2009) . V *The Baltics Today*. Najdeno 31. oktobra 2009 na spletnem naslovu <http://www.balticsww.com/>
15. Fevrier, G. (15.4.2009). *Estonia Freezes the Second Pension Pillar*. Najdeno 15. septembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.estonianfreepress.com>
16. *Former Governments*. Najdeno 26. avgusta 2009 na spletnem naslovu litvanskega ministrstva za finance, <http://www.finmin.lt>
17. *Former Governments*. Najdeno 15. septembra 2009 na spletnem naslovu Vlade Republike Litve http://old.lrv.lt/main_en.php?cat=35
18. Fox, L. & Palmer, E. (1999). *Social Protection Discussion Paper Series: Latvian Pension Reform*. Washington: World Bank.
19. Fulz, E. (2006). Pension Reform in the Baltics. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 353-377). Budimpešta: ILO.

20. History of the Cabinet of Ministers. Najdeno 6. julija 2009 na spletnem naslovu The Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia <http://www.mk.gov.lv/en/mk/vesture/>
21. Human resources and tax alert (avgust 2008). London: EYGM Ltd.
22. Ilmárs, M., Edmunds, B. & Kaspars, R. (2004, 13. december). The ethno-demographic status of the Baltic States. *GeoJournal*, 33 (1), 9-25.
23. Kacinskiene, M. (22. 9. 2005). *Lithuania's Exemplary Reform Needs Reforming*. Najdeno 12. septembra 2009 na spletnem naslovu The Independent Institute <http://www.independent.org/>
24. Katkus, V. (2004). Pension Funds and Their Role in the Future. V *Pension Reform in the Baltic Countries* (str. 179-238). Pariz: OECD.
25. Lazutka, R. (2006). Pension Reform in Lithuania. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 267-350). Budimpešta: ILO.
26. Legal update - Estonia, 20. 11. 1997 - 16. 11. 1998 (1998). Tallin: Sorainen law offices.
27. Leppik, L. & Vork, A. (2006). Pension Reform in Estonia. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 17-141). Budimpešta: ILO.
28. *LFMI - Lithuanian Free Market Institute*. Najdeno 25. avgusta 2009 na spletnem naslovu <http://www.freema.org>
29. Lovell, D. (2004, maj). The problem of Europe's ageing population - Contemporary Review. Najdeno 15. julija 2009 na spletnem naslovu <http://findarticles.com/>
30. Mašanović, B. (2009, 7. september). BDP padel za devet odstotkov. *Delo*.
31. Medaiskis, T. & Morkuniene, L. (2004). The Development of Private Pensions in Lithuania. V *Pension Reform in the Baltic Countries* (str. 147-178). Pariz: OECD.
32. Medaiskis, T. (2000). Social security in the global village: Changing the financing of Lithuanian pensions system. *The Year 2000 International Research Conference on Social Security*. Helsinki: International Social Security Association.
33. Müller, K. (2006). The Political Economy of Pension Privatisation in the Baltics. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 397-420). Budimpešta: ILO.
34. *Multilingual Terminology Base [Evroterm]* (2000-2009). Najdeno 10. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://evroterm.gov.si>
35. *National pension*. Najdeno 7. septembra 2009 na spletnem naslovu Social Insurance Board http://www.ensib.ee/toetused/rahvapension2009_eng.html
36. Nordgren, J. (16. 4. 2009). Country Risk Analysis - Lithuania. Stockholm: SEB Merchant Banking.
37. *OECD Economic Surveys: Baltic States* (2000, februar). Pariz: OECD.
38. Oorn, K. (2004). Developments in the Estonian Pension System. V *Pension Reform in the Baltic Countries* (str. 59-86). Pariz: OECD.
39. Paas, T., Hinnosaar, M., Massom J. & Szirko, O. (2004). *Social Protection Systems in the Baltic States*. Tartu: University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration.
40. *Parallel Corpora [Evrokorporus]* (2002-2009). Najdeno 10. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://evrokorporus.gov.si>
41. Part II. Crisis management plan (2008). Vilnius: Vlada Republike Litve.
42. Pettai, Ü. (2009). Unemployment record high among men. Najdeno 14. avgusta 2009 na spletnem naslovu Statistics Estonia <http://www.stat.ee/31132>

43. Podatkovna baza estonske državne statistike. Najdeno 28. avgusta 2009 na spletnem naslovu http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Social_life/databasetree.asp
44. Podatkovna baza Eurostat. Najdeno 12. maja 2009 na spletnem naslovu http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database
45. Raudla, R. & Staehr, K. (2003). *Pension Reforms and Taxation in Estonia*. Baltic Journal of Economics, autumn/winter, 4(1), 64-92.
46. Recent Demographic Developments in Europe (1997). Belgija: Council of Europe Publishing.
47. Reuterswärd, A. et al (2003). Catching Up With The World Economy in Labour Market Policy. V *Labour Market and Social Policies in the Baltic Countries* (str. 23, 75). Pariz: OECD.
48. Rule, W. & Shugart, M. (1995). The Preference Vote and Election of Women. V *Voting and Democracy Report: 1995*. Najdeno 8. novembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.fairvote.org/reports/1995/index.html>
49. Seputyte, M. (21.5.2009). *Lithuanian CDS Spreads to Narrow, Prime Minister Kubilius Says*. Bloomberg News.
50. Slay, B. (2007, avgust). Demographic Dimensions of Regional Gender Issues. Najdeno 30. oktobra 2009 na spletnem naslovu <http://www.developmentandtransition.net>
51. SODRA Pension Accumulation Agreements. Najdeno 26. Avgusta 2009 na spletnem naslovu <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2884>
52. SSIA Budget and Statistics. Najdeno 10. julija 2009 na spletnem naslovu <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=en&cat=650>
53. State pension. Najdeno 8. novembra 2009 na spletnem naslovu Pensionikeskus <http://www.pensionikeskus.ee/?id=1781>
54. Steponaviciene, G. (2003). *Pension Reform Gets Under Way*. Lithuania in the World, št. 3/2003.
55. *Summary of the Summer 2009 Forecast of the Ministry of Finance of Estonia* (27. 8. 2009). Tallin: Ministry of Finance of Estonia.
56. *The Estonian language*. Najdeno 28. septembra 2009 na spletnem naslovu Estonian Institute <http://www.einst.ee/publications/language/language.html>
57. Toots, A. (1999). Baltic Old-Age Pension Reform: Looking for the Common Trends. Najdeno 3. 7. 2009 na spletnem naslovu <http://unpan1.un.org/>
58. Vanovska, I. (2006). Pension Reform in Latvia. V E. Fultz (ur.), *Pension Reform in the Baltic States* (str. 143-265). Budimpešta: ILO.
59. Volskis, E. (2008). *Promotion paper summary: Pension system's development problems in Latvia*. Riga: University of Latvia, Faculty of Economics and Management.
60. World Bank (2001). Notional Accounts: Notional Defined Contribution Plans as a Pension Reform Strategy. V *World Bank Pension Reform Primer* (str .6). Washington: World Bank.
61. *World Population Prospects: The 2004 Revision* (2005). New York: United Nations.
62. Zakula, B. (2008). *Latvia: Life of Pension Recipients in the Point of View of Statisticians*. Najdeno 17. septembra 2009 na spletnem naslovu <http://www.globalaging.org/elderrights/world/2008/Latvia.pdf>

63. Zilite, L. (2004). Review of Pension Reform in Latvia. V *Pension Reform in the Baltic Countries* (str. 87-146). Pariz: OECD.
64. Zvidrins, P. (2009). *Depopulation in the Baltic states*. Riga: Centre of Demography, University of Latvia.

Priloge

Priloga 1

Razlage pojmov in kratic ter prevodi

Splošno

CATO Institute- CATO inštitut (<http://www.cato.org>)

Disability pension- invalidska pokojnina

EA-15- V tej okrajšavi so zajete naslednje države: Avstrija, Belgija, Ciper, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Luksemburg, Malta, Nemčija, Nizozemska, Portugalska, Slovenija in Španija.

EUROSTAT- Evropski statistični urad (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>)

HEX (Helsinki Stock Exchange)- Helsinška borza vrednostnih papirjev

ICESTAT- za upravljanje in spletno distribucijo podatkov specializirana organizacija (<http://icestat.com>)

ILO (International Labour Organisation)- Mednarodna organizacija za delo (<http://www.ilo.org>)

IMF (International Monetary Fund)- Mednarodni denarni sklad (<http://www.imf.org>)

Notional Account- navidezni pokojninski račun

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)- Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj

Old age pension- starostna pokojnina

PAYG (pay-as-you-go)- pokojninski sistem utemeljen na sprotne prispevnem kritju, kjer se prispevki zavarovancev sproti in neposredno namenijo za izplačila pokojnin (t.j. sedanja aktivna generacija plačuje pokojnine sedanji upokojeni generaciji)

RSE (Riga stock exchange)- Latvijska borza vrednostnih papirjev

State pension- državna pokojnina

Survivor pension- družinska in vdovska pokojnina

TSA (Tallin stock exchange)- Estonska borza vrednostnih papirjev

VSE (Vilnius stock exchange)- Litvanska borza vrednostnih papirjev

WB (World Bank)- Svetovna banka (<http://www.worldbank.org>)

Litva

Action Plan for the Preparationj of the Pension Reform 2001-2002- akcijski načrt

Industrialists Confederation- združenje industrialcev

LDA (Lithuanian Development Agency)- Litvanska agencija za razvoj (<http://www.lda.lt>)

Lithuanian Free Market Institute- Litvanski Inštitut Svobodnega Trga,

Ministry for Social Security- ministrstvo za socialno varnost

Pensoin Funds Law- Zakon o pokojninskih skladih

Securities Commision- agencija za trg vrednostnih papirjev

Social Insurance Agency- agencija za socialno zavarovanje

SODRA (The State Social Insurance Fund Board)- odbor sklada za socialno zavarovanje v okviru ministrstva za socialno varnost in delo (<http://www.sodra.lt>)

State Reserve Stabilisation Fund- Sklad državnih rezerv za stabilizacijo (<http://www.lb.lt>)

Estonija

Estonian Central Depository for Securities- centralni depozitar vrednostnih papirjev
Estonian Central Register of Securities Act- Zakon o centralnem registru vrednostnih papirjev Estonije
Estonian Institute- Estonski inštitut
Finance Inspectorate- inšpektorat za finance
Flat-rate allowance- fiksno mesečno nadomestilo
Funded pensions act- Zakon o naložbenih pokojninskih shemah
Guarantee fund act- Zakon o garancijskem skladu
Income Tax Act- Zakon o davku od dohodkov
Insurance Act- Zakon o zavarovanju
Investment funds act- Zakon o naložbenih skladih
National pension rate- nacionalna pokojninska referenčna vrednost
ENSIB (National Social Insurance Board)- nacionalni svet za socialno zavarovanje
Pension Funds Act- Zakon o pokojninskih skladih
Social Security Payment Act- Zakon o prispevkih za socialno varnost
State Pension Insurance Act- Zakon o državnem pokojninskem zavarovanju
Statistics Estonia- Estonska državna statistika

Latvija

Closed private pension fund- zaprti zasebni pokojninski sklad
Contribution wages- prispevne plače
Corporate income tax- davek od dohodkov pravnih oseb
FCMC (Financial and Capital Market Commission)- agencija za nadzor bank, zavarovalnic, borzno-posredniških družb in trga vrednostnih papirjev (<http://www.fktk.lv>)
Funded scheme- naložbena shema
LCD (Latvian Central Depository)- Centralni register vrednostnih papirjev Latvije (<http://www.nasdaqomxbaltic.com>)
Ministry of Economy- ministrstvo za gospodarstvo
Ministry of Social Affairs- ministrstvo za socialne zadeve
Ministry of Welfare- ministrstvo za blaginjo
Notional defined contributions scheme (NDC)- načrt z navidezno določenimi prispevki
Notional pension capital- navidezna pokojninska glavnica
Open private pension fund- odprti zasebni pokojninski sklad
Pension contribution to defined benefit schemes- pokojninski prispevki v pokojninske načrte z določenimi pravicami¹⁹⁷
Pension contribution to defined contributions schemes- pokojninski prispevki v pokojninske načrte z določenimi pokojninskimi prispevki¹⁹⁸
Personal account- osebni račun

¹⁹⁷ Prevod pridobljen 20.9.2009 na spletnem naslovu <http://evroterm.gov.si/index.php>

¹⁹⁸ Prevod pridobljen 20.9.2009 na spletnem naslovu <http://evroterm.gov.si/index.php>

Personal income tax law- Zakon o dohodnini

Saeima- parlament

SSIA (State Social Insurance Agency)- agencija za socialno zavarovanje (<http://www.vsaa.lv>)

State Insurance Supervision Inspectorate- državni inšpektorat za zavarovalni nadzor

State Social Insurance Agency- državna agencija za socialno zavarovanje

State treasury- državna zakladnica

Survivor pension- družinske in vdovske pokojnine

Workbooks- lokalne knjige dela

Priloga 2

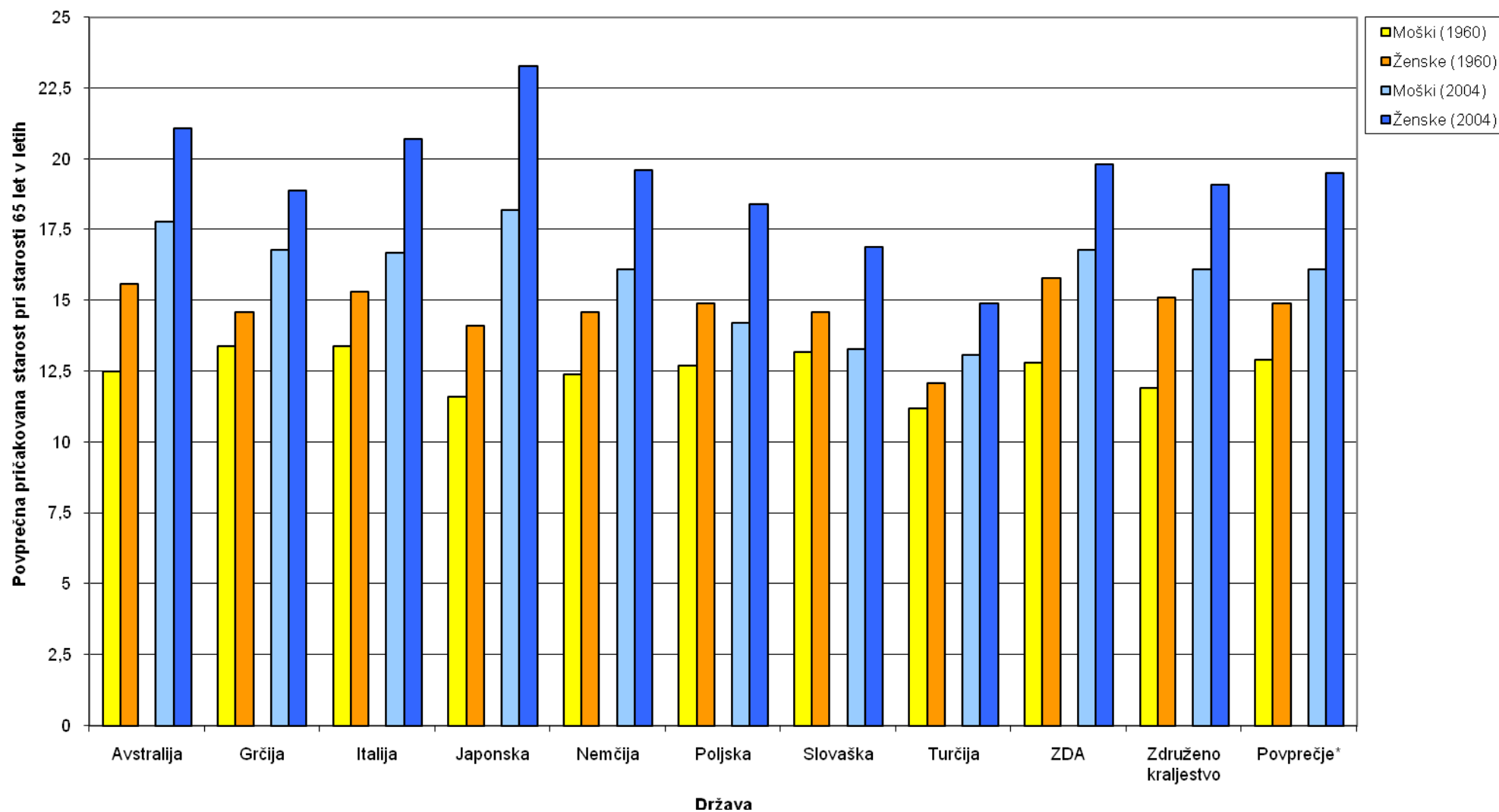
Kazalo Slik

Slika 1: Pričakovana preostala leta življenja pri starosti 65 let za moške in ženske za leti 1960 in 2004 v izbranih državah OECD.....	5
Slika 2: Realna rast BDP v letih 1999 do 2008 in oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27.	6
Slika 3: BDP per capita v letih 1991 do 2008 po trenutnih cenah in oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.	7
Slika 4: BDP po trenutnih cenah od leta 1991 do 2008 in oceni za leti 2009 in 2010 v mio EUR v izbranih državah.	8
Slika 5: Gibanje stopenj inflacije od 2000 do 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.....	9
Slika 6: Povprečne sezonsko prilagojene stopnje nezaposlenosti od 1992 do 2008 ter marec 2009 v odstotkih v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15 (ILO metodologija).	10
Slika 7: Tveganje revščine za prebivalstvo starejše od 65 let v odstotkih v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.....	11
Slika 8: Gibanje povprečnega letnega državnega dolga v razmerju do BDP (%) za Litvo, Latvijo, Estonijo, Slovenijo, Nemčijo in povprečje EU-27 v obdobju 1995 do 2008.	12
Slika 9: Odstotek BDP potrošen za pokojnine v obdobju 2000 do 2008 ter oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.	13

Kazalo tabel

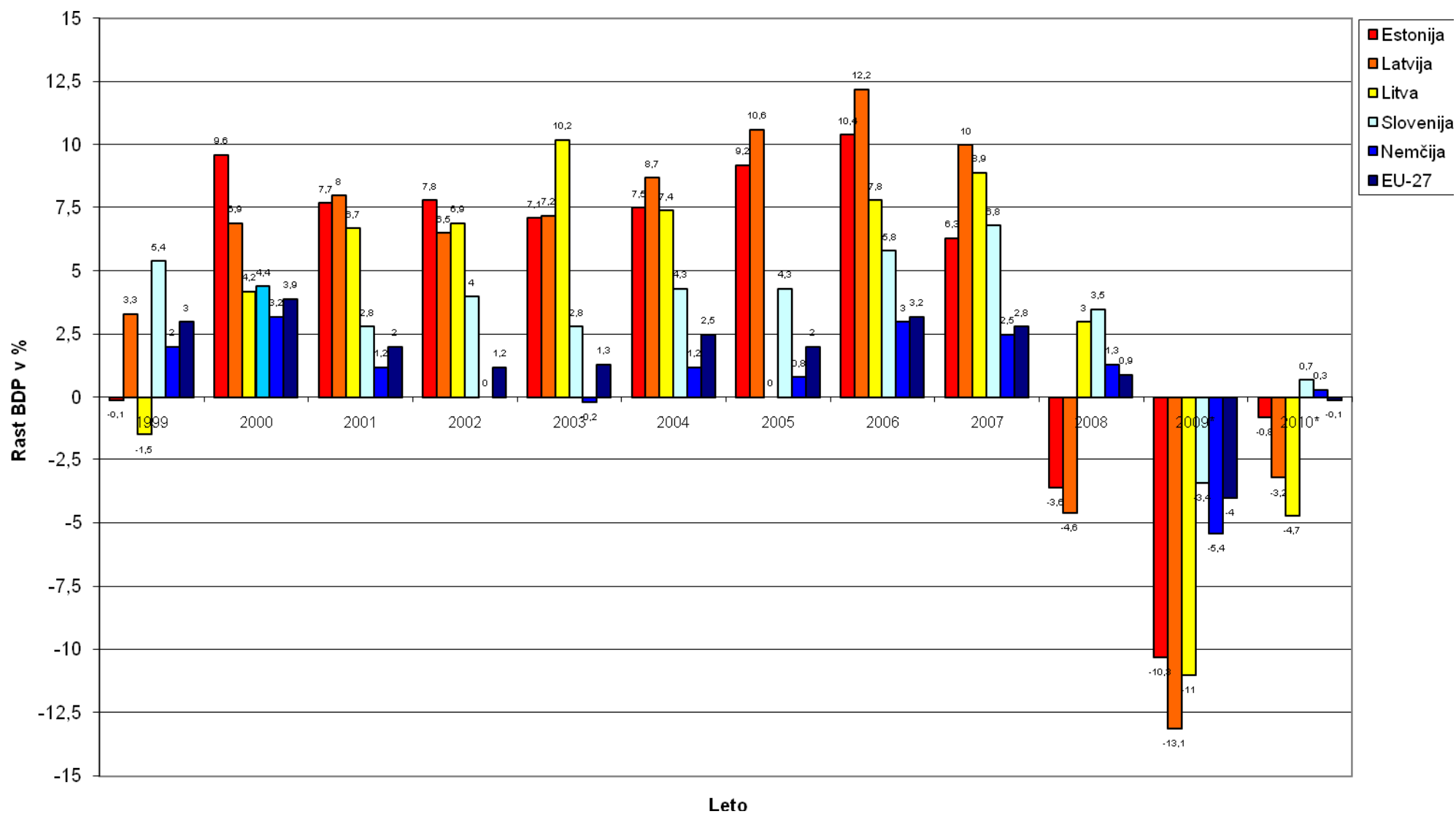
Tabela 1: Stopnje inflacije od 1991 do 2008 ter oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.	9
---	---

Slika 1: Pričakovana preostala leta življenja pri starosti 65 let za moške in ženske za leti 1960 in 2004 v izbranih državah OECD.

Vir: Podatki za izdelavo grafa povzeti po "Trends in Severe Disability Among Elderly People: Assessing the Evidence in 12 OECD Countries and the Future Implications", No. 26, Gaétan Lafortune, Gaëlle Balestat, and the Disability Study Expert Group Members, str. 16, 30.3.2007.

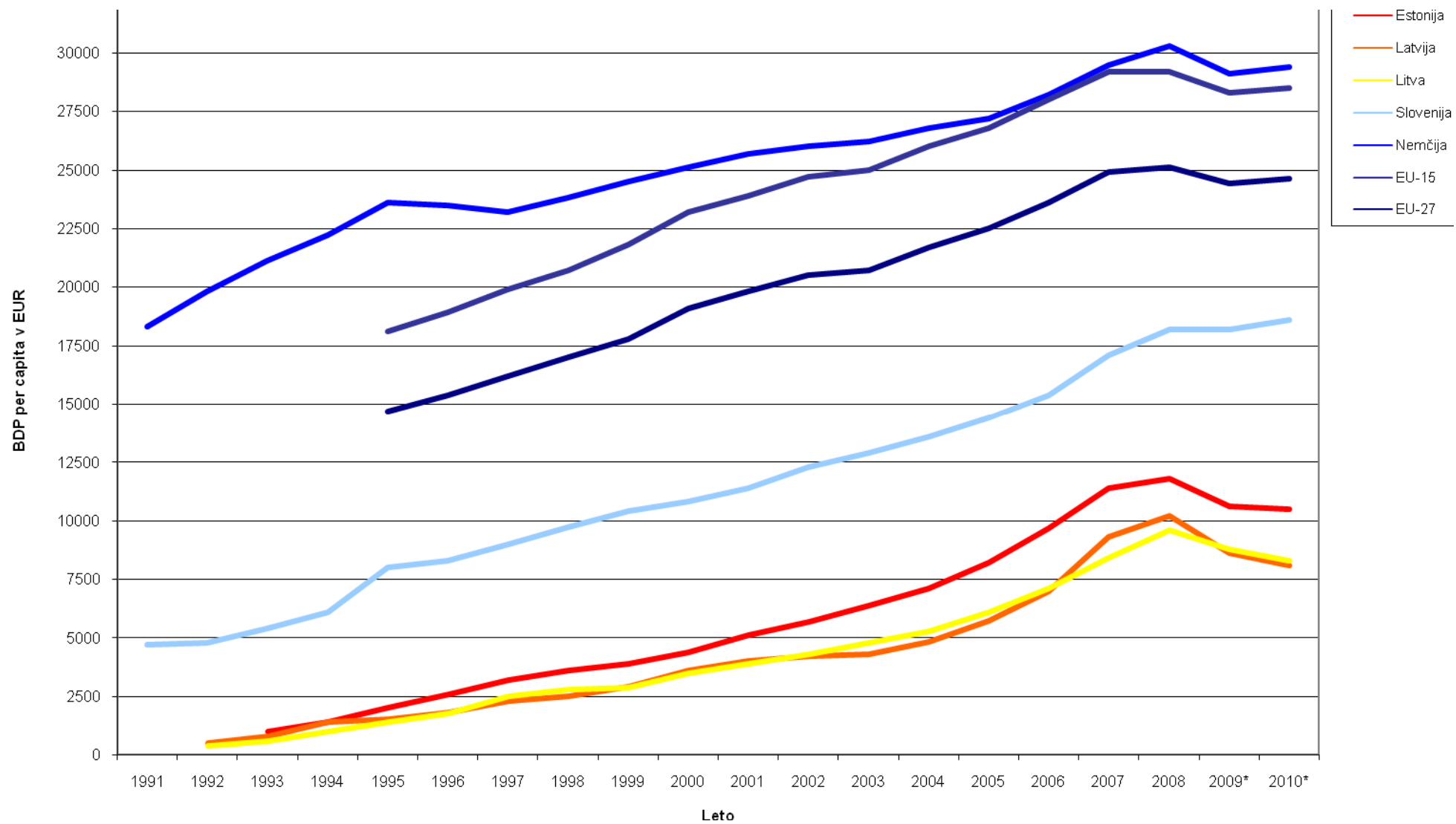
Slika 2: Realna rast BDP v letih 1999 do 2008 in oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27.

* Realna rast BDP v letih 2009 in 2010 temelji na oceni Eurostat.

Vir: Podatki za izdelavo grafa povzeti po podatkovni bazi Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database, 10.7.2009.

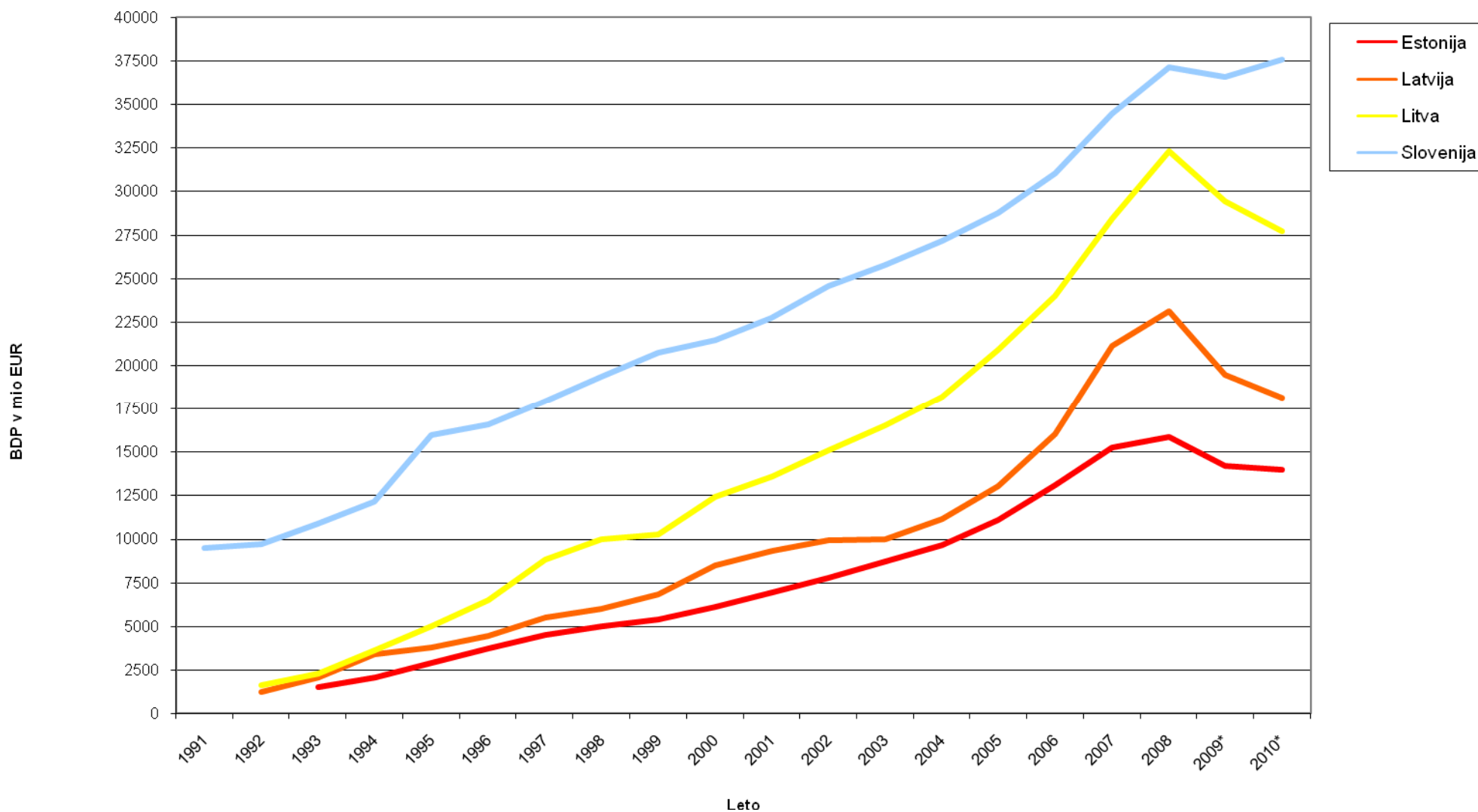
Slika 3: BDP per capita v letih 1991 do 2008 po trenutnih cenah in oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.

* BDP per capita v letih 2009 in 2010 temelji na oceni Eurostat.

Vir: Podatki za izdelavo grafa povzeti po podatkovni bazi Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database, 10.7.2009.

Slika 4: BDP po trenutnih cenah od leta 1991 do 2008 in oceni za leti 2009 in 2010 v mio EUR v izbranih državah.

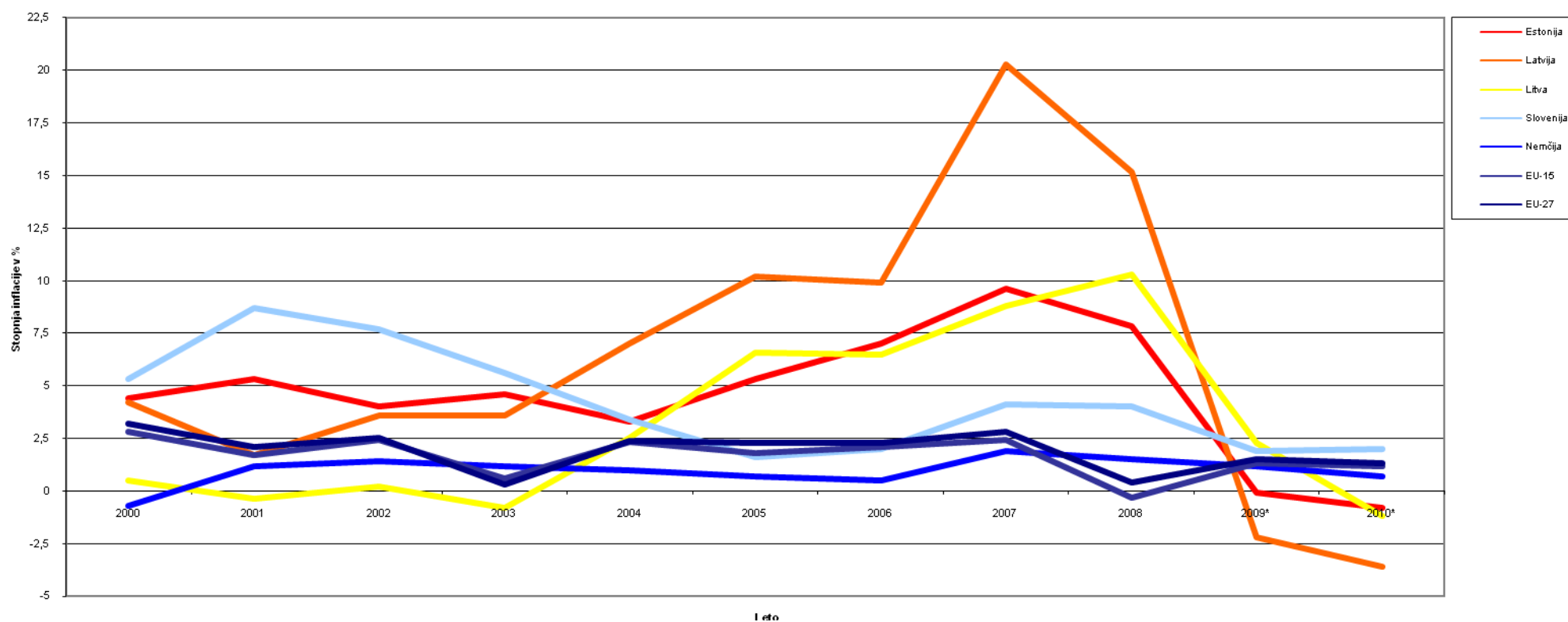
* Ocena Eurostat.

Vir: Podatki za izdelavo grafa povzeti po podatkovni bazi Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database, 10.7.2009.

Tabela 1: Stopnje inflacije od 1991 do 2008 ter oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010*
Estonija	-	-	-	39,7	31,2	25,1	11,2	6,5	6,6	4,4	5,3	4	4,6	3,3	5,3	7	9,6	7,8	-0,1	-0,8
Latvija	162,6	932,2	64,8	36,2	15	15,5	7,1	4,3	4	4,2	1,7	3,6	3,6	7	10,2	9,9	20,3	15,2	-2,2	-3,6
Litva	-	-	-	-	-	20	12,6	4	-0,9	0,5	-0,4	0,2	-0,8	2,5	6,6	6,5	8,8	10,3	2,3	-1,2
Slovenija	94,9	208,2	37,1	22,6	24,6	11,3	8,5	7	6,6	5,3	8,7	7,7	5,6	3,4	1,6	2	4,1	4	1,9	2
Nemčija	-	5	3,7	2,4	1,9	0,5	0,3	0,6	0,4	-0,7	1,2	1,4	1,2	1	0,7	0,5	1,9	1,5	1,2	0,7
EU-15	-	-	-	-	-	3,2	2,6	1,5	2,2	2,8	1,7	2,4	0,6	2,3	1,8	2,1	2,4	-0,3	1,3	1,2
EU-27	-	-	-	-	-	3,3	2,8	1,7	2,1	3,2	2,1	2,5	0,3	2,4	2,3	2,3	2,8	0,4	1,5	1,3

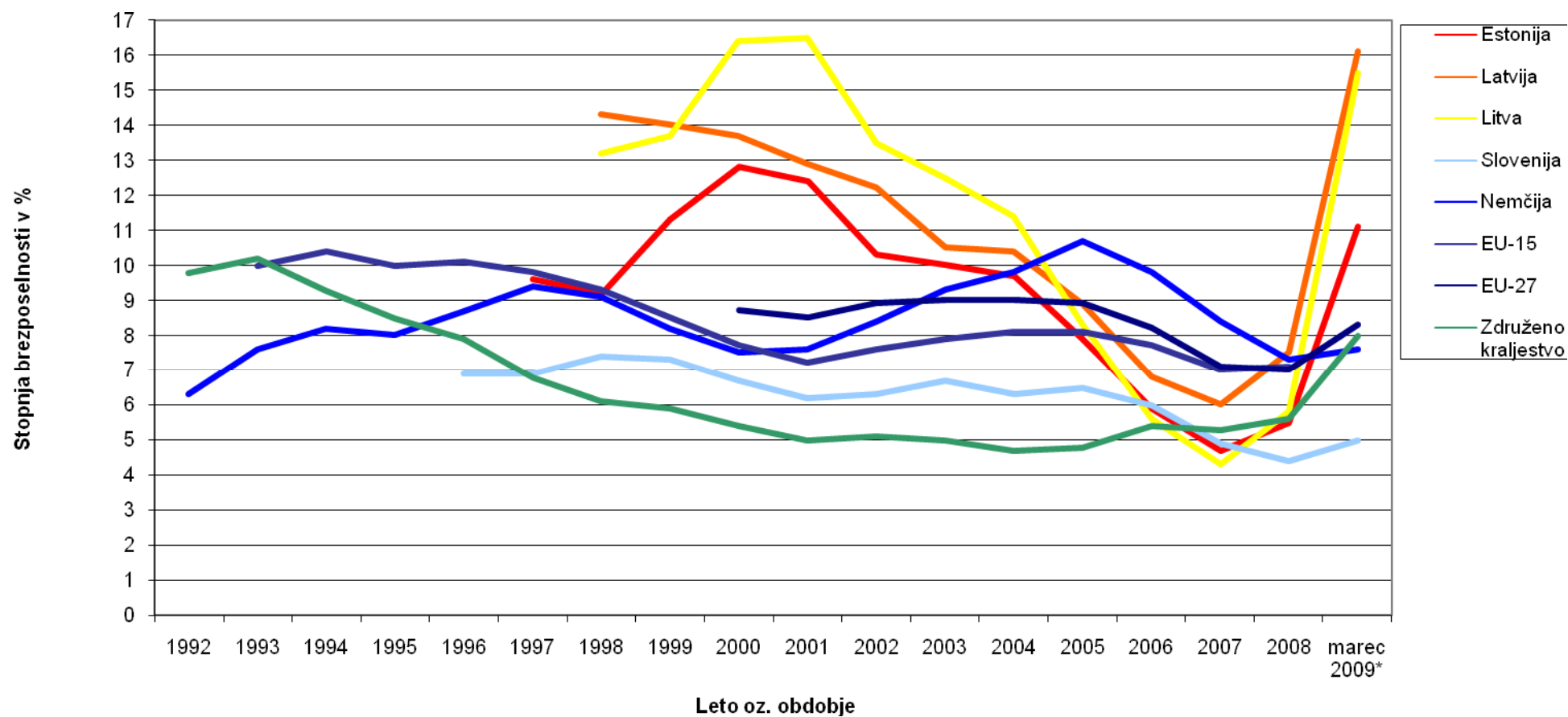
Slika 5: Gibanje stopenj inflacije od 2000 do 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.

* Ocena Eurostat.

Vir: Podatki za izdelavo tabele in grafa povzeti po podatkovni bazi Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database, 11.7.2009.

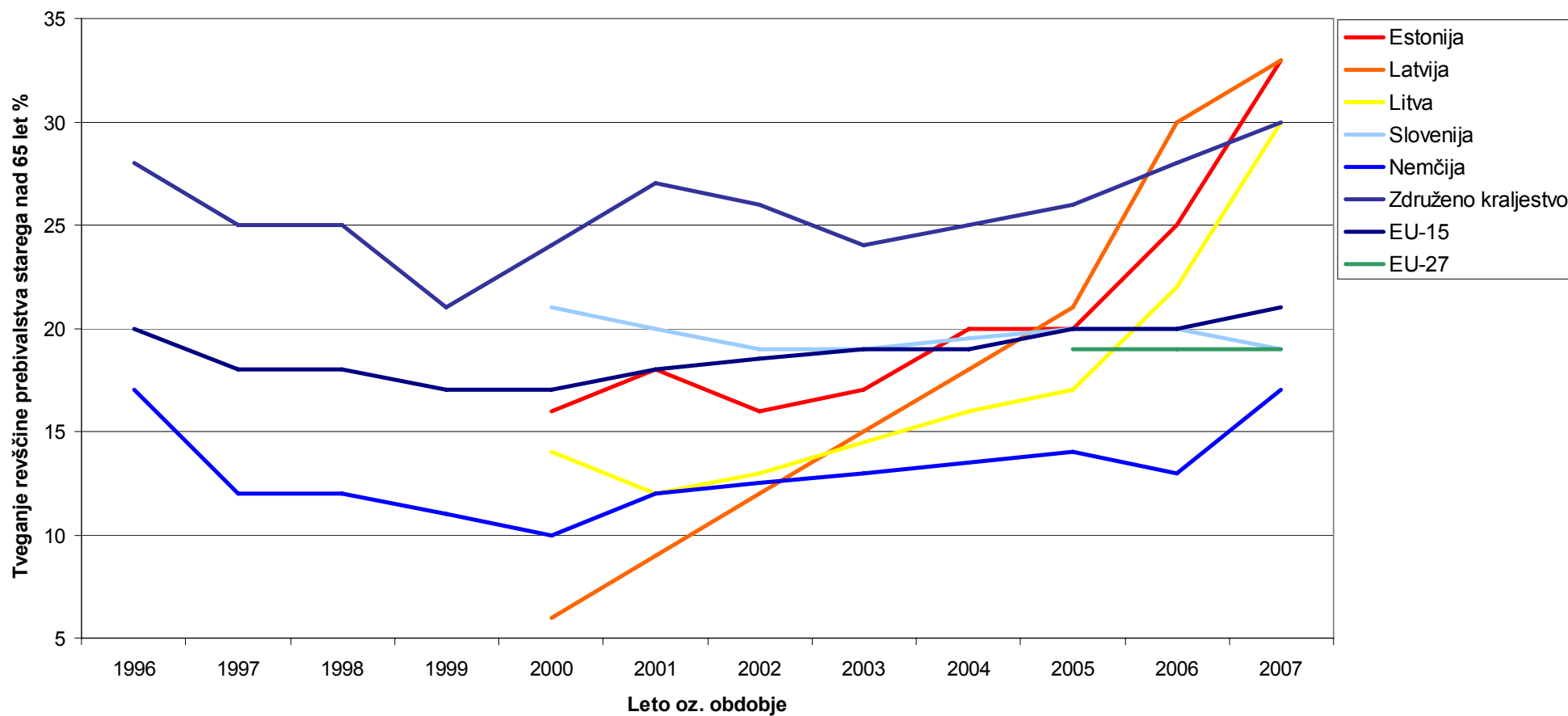
Slika 6: Povprečne sezonsko prilagojene stopnje nezaposlenosti od 1992 do 2008 ter marec 2009 v odstotkih v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15 (ILO metodologija).

*Povprečna stopnja brezposelnosti na ravni nega meseca (t.j. mesec marec 2009).

Vir: Podatki za izdelavo tabele povzeti po podatkovnih bazah in objavah Eurostat in Icestat: Eurostat news release 61/2009 z dne 30.4.2009, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database, 13.7.2009, <http://icestat.com/index.php/component/content/article/3-newsflash/152-eurostatunemployment.html>, 13.7.2009.

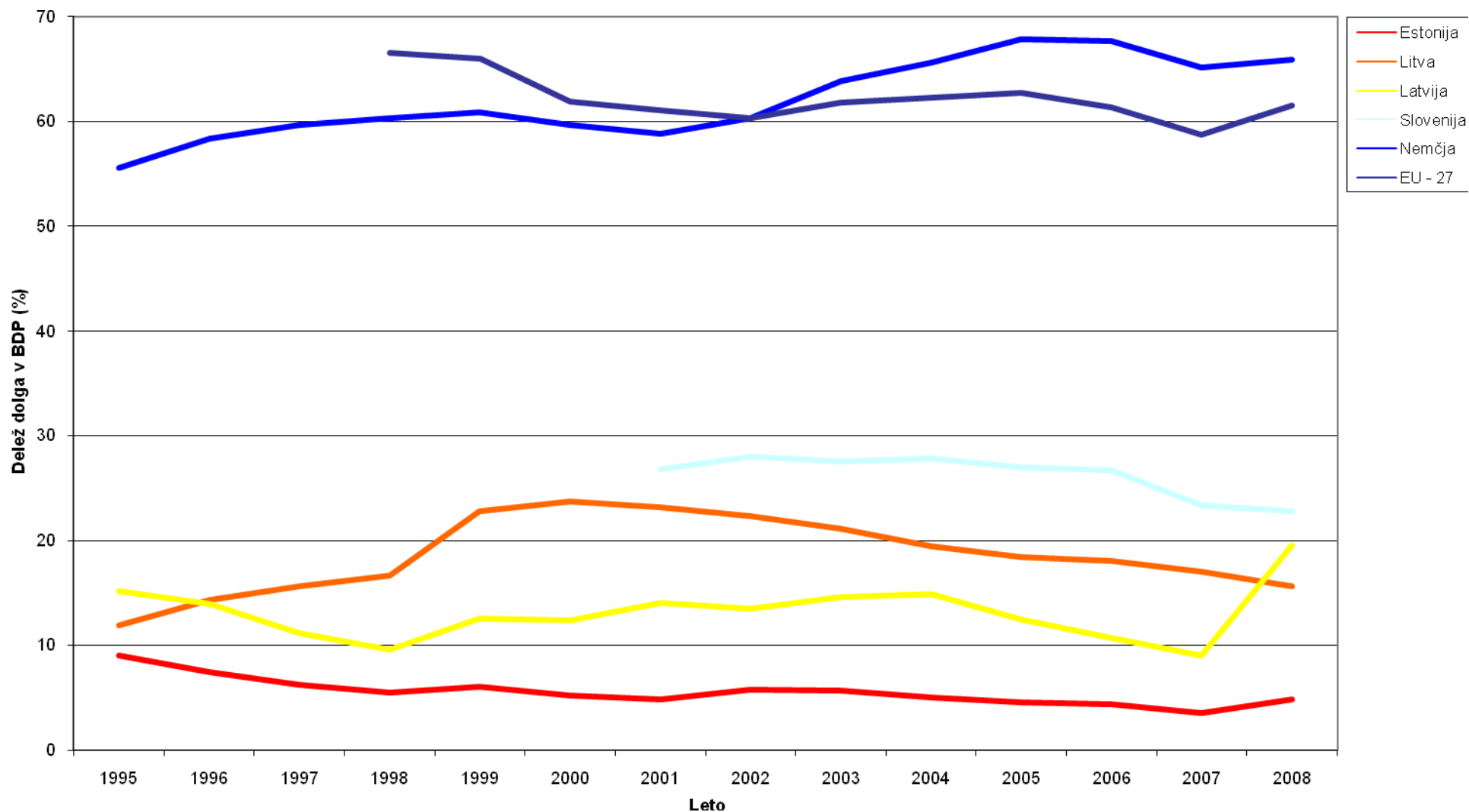
Slika 7: Tveganje revščine za prebivalstvo starejše od 65 let v odstotkih v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.

zaradi pomanjkljivih podatkov sem zaradi boljše predstavnosti grafa manjkajoče podatke zamenjal s predvidenim linearnim korakom, in sicer za naslednja leta Latvija 2001-2004, Litva 2002-2004, Nemčija 2002-2004, Združeno kraljestvo 2004 in EU-15 2002.

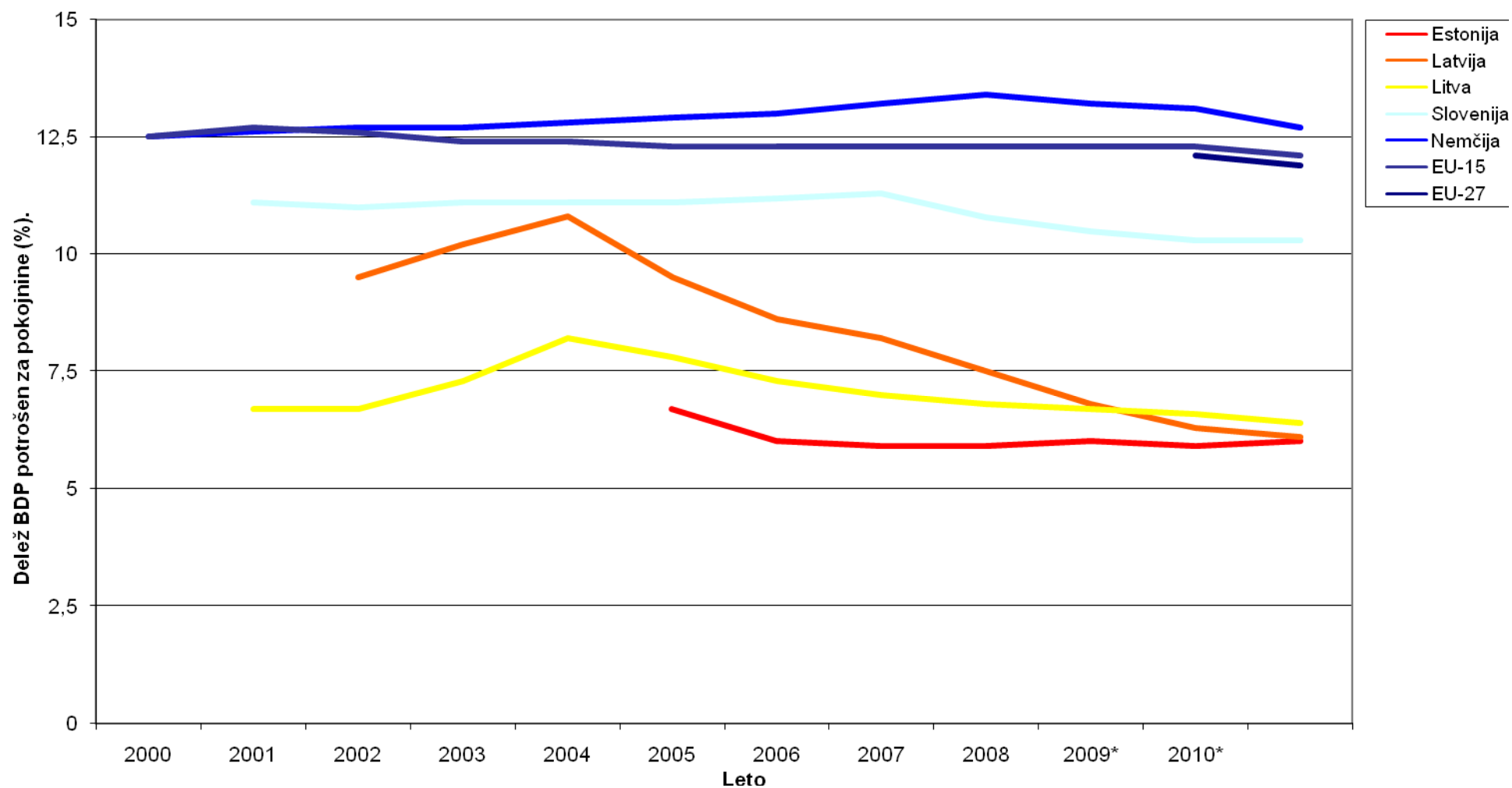
Vir: Podatki za izdelavo tabele povzeti po podatkovnih bazah in objavah Eurostat »At-risk-of poverty rate of elderly people - %«, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/igm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&init=1&pcode=tsdde320&language=en>, 27.8.2009.

Slika 8: Gibanje povprečnega letnega državnega dolga v razmerju do BDP (%) za Litvo, Latvijo, Estonijo, Slovenijo, Nemčijo in povprečje EU-27 v obdobju 1995 do 2008.

Vir: Podatki za grafa povzeti po "Statistics Pocket Book", str.46, Evropska centralna banka, avgust 2009 (za leta 2006 do 2008) in podatkovni bazi Eurostat, »Government deficit and debt« http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/data/database (za leta 1995 do 2005), 1.9.2009.

Slika 9: Odstotek BDP potrošen za pokojnine v obdobju 2000 do 2008 ter oceni za leti 2009 in 2010 v izbranih državah in za EU-27 ter EU-15.

Vir: Podatki za grafa povzeti po podatkovni bazi Eurostat, »Living conditions and social protection«
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/living_conditions_and_social_protection/data/main_tables, 2.6.2009.